KOMÜNİST ENTERNASYONAL BELGELERİNDE TÜRKİYE DİZİSİ – 1

BOĞAZLAR MESELESİ
LOZAN VE MONTRÖ

AYDINLIK
YAYINLARI

1

AYDINLIK

KOMÜNİST ENTERNASYONAL BELGELERİNDE
TÜRKİYE DİZİSİ — 1

BOĞAZLAR MESELESİ, LOZAN ve MONTRÖ

KOMÜNİST ENTERNASYONAL BELGELERİNDE TÜRKİYE DİZİSİ – 1

BOĞAZLAR MESELESİ
LOZAN VE MONTRÖ

AYDINLIK
YAYINLARI

Birinci Baskı : Mart, 1977

AYDINLIK
YAYINLARI
No: 33

Sorumlu Yönetmen
Meriç Özeller

Yönetim Yeri
Nuruosmaniye Cad. 34/204
Cağaloğlu - İstanbul

Yazışma ve İsteme Adresi
PK. 242, Aksaray - İstanbul

Dizgi - Tertip - Baskı
Hilâl Matbaacılık Kollektif Şirketi
Tel : 22 91 78 — İstanbul

İ Ç İ N D E K İ L E R

«Komünist Enternasyonal Belgelerinde Türkiye» Dizisi Üzerine 7

Ö n s ö z 13

K. Radek, «Petrol Işığında Boğazlar Meselesi» **(17 Ekim 1922)** 21

K. Radek, «Lozan Konferansı» **(4 Kasım 1922)** 33

K. Radek, «Lozan Konferansı» **(30 Kasım 1922)** 36

M. N. Roy, «Lozan Konferansı» **(12 Şubat 1923)** 43

A. Lozovski, «Lozan ve Ruhr» **(2 Mart 1923)** 52

A. Rosenberg, «Lozan'daki Yeni Konferans» **(13 Nisan 1923)** 57

İ. Amter, «Lozan Buhranı ve Petrol Kavgası» **(23 Mayıs 1923)** 63

S. Brike «Lozan Konferansı» **(8 Ağustos 1923)** 67

"Pravda", «Türkiye'nin Güvenliği ve Boğazlar Rejimi» **(14 Nisan 1936)** 98

M. Litvinov, Montrö Konferansının Açılışındaki Konuşma **(23 Haziran 1936)** 101

"Journal de Moscou", «Boğazlar Konferansının Yeniden Toplanması Konusunda Sovyetler Birliği'nin Tutumu» **(30 Haziran 1936)** 105

G. Péri, «Montrö Konferansı» **(16 Temmuz 1936)** 108

M. Litvinov, Montrö Konferansının Kapanışındaki Konuşma **(21 Temmuz 1936)** 114

"İzvestiya" Gazetesinin Boğazlar Antlaşması Konusundaki Yorumu **(21 Temmuz 1936)** 118

Yazarlar Endeksi 121

«KOMÜNİST ENTERNASYONAL BELGELERİNDE TÜRKİYE» DİZİSİ ÜZERİNE

«Komünist Enternasyonal Belgelerinde Türkiye» adını verdiğimiz dizinin ilk kitabını sunuyoruz. Bu dizi, Komünist Enternasyonal'in yirmi yıl boyunca yayınladığı bütün teorik organların, haber dergilerinin, kongre tutanaklarının ve diğer önemli tutanak ve kararların taranması sonucu hazırlanmıştır.

Belgeleri derlediğimiz kaynakların başlıcaları şunlardır:

1. Komünist Enternasyonal I, II, III, IV, V, VI ve VII. Dünya Kongreleri tutanaklarının tamamı.

2. Komintern tarafından yayınlanan aylık **Komünist Enternasyonal** dergilerinin tamamı.

3. Komintern tarafından haftada birkaç defa yayınlanan **INPREKORR (Internationale Presse - Korrespondenz — Enternasyonal Basın Haberleri)** dergilerinin tamamı.

4. Komintern tarafından yayınlanan **Rundschau** dergilerinin tamamı.

5. Komintern'in yayınladığı çeşitli rapor, karar, tutanak ve belgeler.

Avrupa'da belli başlı kütüphanelerde bulunan ve tamamı on binlerce sayfa tutan bu yayın ve belgeleri dikkatli bir şekilde gözden geçirdik. Türkiye ile ilgili

125 kadar yazı ve belge bu çalışmanın ürünü olarak bulunmuştur. Okuyucularımızın bildiği gibi, bu belgelerin bazılarını çevirerek AYDINLIK dergisinde yayınladık. Bunlar dışında, dizimizde yer alacak olan belgelerin hemen hiç biri bugüne kadar Türkçe olarak yayınlanmamıştır. Komünist Enternasyonal'in Türkiye ile ilgili çeşitli konulardaki tutumunu, görüşlerini, inceleme ve araştırmalarını yansıtan yüzden fazla belge bugüne kadar kütüphanelerin tozlu raflarında beklemiştir. Oysa bu belgeler, Türkiye'nin siyasal, toplumsal ve ekonomik gelişmesine, özellikle devrimci hareketin tarihine birçok konuda ışık tutan bir değere sahiptir.

Komünist Enternasyonal 1919 yılı Mart ayında Lenin'in önderliğinde kuruldu. 1943 yılında kendisini dağıtma kararı aldığı zamana kadar Komintern'e, Lenin ve daha sonra Stalin önderlik ettiler. Komintern, bütün hayatı boyunca Marksizm - Leninizmi savundu ve emperyalizm ile revizyonizme karşı mücadele etti. Bununla beraber Komintern hatalar da yaptı. Bir ülke devriminin meselelerini, en doğru bir şekilde ancak o ülkenin proletarya hareketi çözebilir. Bu nedenle çeşitli ülkelerin program, strateji ve taktiğini ilgilendiren meselelerin, Komintern kongrelerinde veya organlarında karara bağlanmasını doğru bulmuyoruz. Bütün ülkelerin proletarya hareketleri, elbette aynı ideolojiyi temel alacak ve aynı amaç için mücadele edecektir. Her ülkenin devrimi dünya devriminin bir parçasıdır. Bununla beraber, kapitalizmin eşit olarak gelişmediği dünyamızda her ülke değişik özellikler taşımaktadır. Bütün ülkelerin proletaryası, emperyalizme karşı aynı cephede savaşmakla beraber, değişik şartlarda mücadele ediyorlar. Bu nedenle her ülkenin proletaryası, devrim yolunu en başta kendi çabalarıyla bulabilir, Marksizm - Leninizmin evrensel gerçeğini kendi ülkesinin şartla-

rına en doğru olarak kendisi uygulayabilir. Lenin ve Stalin'in öğrettikleri gibi, her ülkenin devrimi bizzat o ülke halkının eseri olacaktır. Diğer yandan, bütün ülkelerin proletaryası, Marks'ın «birleşiniz» çağrısına uyarak her ülkedeki devrimi destekleyecek ve dünya proleter devriminin menfaatlerini her şeyin üzerinde tutacaktır. Bütün bunlara uygun olarak, çeşitli ülkelerin proleter devrimci hareketleri birbirlerinin tecrübelerinden öğrenecek, canlı bir düşünce alışverişi içinde olacaktır.

Bu açıklamalarımız ışığında Komintern belgeleri körü körüne kabul edilecek kaynaklar olarak düşünülemez. Gerçi bu kaynakları incelediğimiz zaman Komintern'in Türkiye ile ilgili tahlil ve görüşlerinin **esas olarak** doğru ve yararlı olduğunu görüyoruz. Bununla beraber, belgeleri eleştirici bir gözle incelemeli ve hataları da tespit etmeliyiz. Ancak böyle bir tutum sayesinde düzgün ve berrak bir siyasî çizgi izleyebilir ve Türkiye devriminin yolunu aydınlatabiliriz. Komintern belgelerini, yurdumuzun bilim ve kültür hayatına hizmet etmek için, Türkiye proletaryası ve halkının devrim davasına yararlı olmak amacıyla yayınlıyoruz.

Dizimizde yer alan kitaplarda sonradan yoldan sapmış imzalara da rastlayacaksınız. Bir zamanlar Komintern'in yönetiminde yer alıp daha sonra Marksizme ihanet etmiş olanların yazılarını derlemenin dışında bırakmıyoruz. İki sebepten böyle bir karara vardık. Birincisi, bu yazılar, Komintern'in o zamanki görüşlerinden tamamen bağımsız olarak yazılmamıştır. İkincisi, Türkiye devrimcilerinin doğruyu yanlıştan ayırma yeteneğine güveniyoruz. Geçmişteki hataları öğrenmek, doğru yolda ilerlememize yardım edecektir. Diğer yandan, dönekler bize şu dersi de öğretmektedirler: Bir zamanlar devrimin safında yer alanlar, eğer hatalarını

yenemezlerse, başka bir gün rezilce karşı-devrimin saflarına geçebiliyorlar.

Yayınlandığı zaman 900 - 1000 sayfa kadar tutacak belgeleri, altı kitapta toplamayı uygun bulduk. Yararlanmayı kolaylaştırmak için kitapları konulara göre derledik. Yalnız Şefik Hüsnü'nün yirmi beş kadar yazı ve konuşmasını konularına bakmaksızın ayrı bir kitapta topluyoruz. Dizimizde yer alacak kitaplar sırasıyla şunlardır:

1. **Boğazlar Meselesi, Lozan ve Montrö**
2. **Kürt Millî Meselesi**
3. **Şefik Hüsnü :**
   Komintern Organlarındaki Yazı ve Konuşmalar
4. **Türkiye Komünist ve İşçi Hareketi**
5. **Millî Kurtuluş Savaşı**
6. **Kemalist İktidar (1923 - 1938)**

Bu şekilde derlenen belgeler Almancadan çevrildi. Dizinin ilk üç kitabını yaza kadar çıkartacak, son üç kitabını da sonbahardan itibaren yayınlamaya başlayacağız.

«Komünist Enternasyonal Belgelerinde Türkiye» dizisinin, devrimci mücadeleye yararlı olmasını diliyoruz.

AYDINLIK

«PROGRAMIMIZ, BOĞAZLARIN
BARIŞ ZAMANINDA OLSUN,
SAVAŞ ZAMANINDA OLSUN,
BÜTÜN SAVAŞ GEMİLERİNE
KAPATILMASINI İÇERMEKTEDİR»
L E N İ N

ÖNSÖZ

Elinizdeki kitap, Komintern'in Lozan ve Montrö Konferansları ile ilgili on dört belgesini kapsamaktadır. Bu belgeler, Boğazlar meselesinin yakın geçmişini aydınlatmakta, o yıllardaki Marksist tutumu ortaya koymaktadır.

Bilindiği üzere Boğazlar eskiden beri emperyalistler arasındaki hegemonya mücadelesinde önemli bir yer tutmuştur. Boğazlar, Karadeniz'i Akdeniz'e bağlayan geçittir. Aynı zamanda Balkanlar ile Orta Doğu ve Asya'yı birleştiren yol da buradan geçmektedir. Bu yüzden İngiliz, Alman, Fransız ve Çarlık Rusyası emperyalistleri, Boğazlara hakim olmak için Birinci Dünya Savaşına kadar birbirleriyle mücadele ettiler. Özellikle Çarlık Rusyası, Boğazları ele geçirmek ve ayaklarını Akdeniz'in ılık sularında yıkamak hülyasından hiç bir zaman vazgeçmedi.

Lozan Antlaşması, Boğazları uluslararası bir düzene bağlamıştır. Komintern Belgeleri, Türkiye burjuvazisinin Boğazlar meselesinin karara bağlanmasında emperyalistlerle uzlaştığını ve Boğazlar üzerindeki millî egemenliğin sınırlanmasına razı olduğunu ortaya koyuyor. Lozan Antlaşmasına göre, Türkiye Boğazların iki yakasını askerden arındıracaktı. Böylece, ülke topraklarından bir kısmını savunmak hakkından vazgeçilmiş oluyordu. Lozan Antlaşması, ticaret ve savaş gemileri-

nin Türkiye toprakları içinde bulunan Boğazlardan geçişini belli bir uluslararası düzene bağlamaktaydı. Böylece, Lozan'da kararlaştırılan Boğazlar düzeni Türkiye'nin bağımsızlığına, egemenliğine ve güvenliğine gölge düşürüyordu.

Türkiye hükümeti, Lozan'da Boğazlar konusundaki tartışmalar sırasında emperyalist devletler arasındaki çelişmelere ve denge hesaplarına bel bağladı. Ülke halkının gücüne dayanmadı, ezilen milletlerle ve dost ülkelerle dayanışmaya önem vermedi. Böylece, emperyalistler arasındaki çelişmelerden millî bağımsızlık hesabına yararlanmayı da başaramadı. Türkiye halkının büyük fedakarlıklarla kazandığı Millî Kurtuluş Savaşının semerelerini toplamadı.

Komintern belgeleri, Lenin önderliğindeki devrimci Sovyetler Birliği'nin nasıl Türkiye'nin Boğazlar üzerindeki tam egemenliğini savunduğunu gösteriyor. Emperyalistlerin, o zamanın sosyalist Sovyetler Birliği'ni konferansa katmama çabalarının bir nedeni de, Lozan'da dünya proletaryası ile ezilen milletler arasındaki dayanışmanın açık açık görüleceğinden korkmalarıydı. Lozan'da Sovyetler'in tutumu, ülkesinin savunması dışında başka bir askerî amacı olmayan bir ülkenin tutumuydu:

> «Konferansta, Boğazlar komisyonunda Sovyet heyeti, Boğazların hem barış hem de savaş zamanında savaş gemilerine açık tutulması tasarısına karşı çıktı ve Boğazların Türkiye dışında bütün devletlerin savaş gemilerine tamamen kapatılması tasarısını getirdi. Sovyet heyetinin tasarısı komisyon tarafından reddedildi.» (Stalin)

1930'larda savaş tehlikesinin yükselmesi üzerine, Türkiye haklı olarak Lozan Antlaşmasının Boğazlar ko-

nusundaki düzenlemesinin değiştirilmesini istedi. Türkiye'nin girişimleri ve diplomatik çabaları sonucu, 1936 Haziranında Montrö'de toplanan uluslararası konferans, Türkiye'nin Boğazlar üzerindeki egemenliği ve güvenliği açısından önemli sonuçlar getirdi. Bir kere Türkiye kendi topraklarının güvenliğe en fazla muhtaç olan bölümünde artık asker bulundurabilecekti. İkincisi, Karadeniz'i bir barış gölü haline getirme amacına uygun olarak, Boğazlardan geçecek savaş gemilerine bazı sınırlar konmuş ve Karadeniz'de kıyısı bulunan ülkelerin barışçı menfaatleri korunmuştu.

Bütün bu başarılara rağmen, Boğazların uluslararası bir anlaşma konusu yapılması dahi Türkiye'nin egemenliğini sınırlamaktadır. Nasıl Türkiye'nin Manisa, Sivas veya Kars üzerindeki egemenliği uluslararası bir anlaşma konusu olamazsa, Boğazlar üzerindeki egemenliğimiz de herhangi bir uluslararası konferansa konu olamaz ve sınırlanamaz.

Montrö'den bu yana dünyada önemli değişiklikler oldu. Dünya hegemonyasını ele geçirmek için savaşa kalkan faşist kamp yenilgiye uğratıldı. İkinci Dünya Savaşından sonra Hitler'in çizmesini giyen ABD emperyalistleri bütün dünyada ağır darbeler yedi ve hızlı bir çöküş içine girdi. Bunun yanında Lenin'in barışçı ve devrimci Sovyetler Birliği'nin yerine, Kruşçev-Brejnev kliğinin sosyal-emperyalist devleti geçti.

Lenin'in Rusyası Karadeniz'i bir barış gölü haline getirmek için mücadele ediyor ve bütün davranışlarıyla Türkiye'ye beslediği dostluğu gösteriyordu. Gerek Lozan'da, gerekse Montrö'de Türkiye'nin egemenlik, bağımsızlık ve güvenliğini vargücüyle destekleyen tek ülke, Sovyetler Birliği idi. Rusya'da, 1956'dan sonra revizyonist burjuvazinin, Lenin'in kurduğu proletarya diktatörlüğünü yıkmasıyla durum tamamen tersine döndü.

Bugün sosyal-emperyalist Brejnev kliği, eski Rus çarlarının izinden gitmektedir. Brejnev kliğinin emeli, Karadeniz'i kendi iç denizi haline getirmek, Boğazlara hakim olmak ve bütün Akdeniz ve Avrupa'yı hegemonya altına almaktır. Montrö Konferansına katılan Sovyet Dışişleri Bakanı Litvinov'un deyişiyle «Karadeniz'i bir sıçrama tahtası olarak kullanma çabasında olan eski emperyalist Rusya» bugün Yeni Çarlar tarafından diriltilmiştir. Brejnev kliği, Çarlık Rusyasının I. Petro'dan beri izlediği siyaseti izlemektedir.

Karadeniz'e indirilen Sovyet savaş gemilerinin gücü, Sovyetler Birliği'nin savunma ihtiyaçlarının fersah fersah ilerisindedir. Bu donanma, açıktır ki doğrudan doğruya Karadeniz'e kıyısı olan ülkelere ve Akdeniz ülkelerine yönelen bir saldırı tehdidini ifade etmektedir. Akdeniz'deki Sovyet deniz gücünün görevi, Atlas Okyanusuna çıkarak, Sovyet Baltık donanması ile buluşmak ve Avrupa'nın ikmal yollarını kesmektir. Hattâ Sovyet Yeni Çarları, bu donanmaya Süveyş Körfezi ve Kızıl Denizi ele geçirip Hint Okyanusu ile bağlantı kurma görevini de vermiştir. Görüldüğü gibi Boğazlar, Yeni Çarların dünya denizlerine hakim olma planında kilit bir öneme sahiptir. Bütün bunlar sosyal-emperyalistlerin Türkiye'ye karşı ne gibi emeller beslediğini de ortaya koymaktadır.

Bugün Akdeniz'deki Sovyet deniz gücü, ABD emperyalistlerini bile geride bırakmıştır. Boğazlardan Akdeniz'e inen Sovyet savaş gemileri, bütün Akdeniz ülkelerinin güvenliğini tehdit etmektedir. Yeni Çarlar, askerî güçlerine dayanarak Akdeniz'i hegemonya altına almaya çalışmaktadır. Eski Roma imparatorları ve Mussolini Akdeniz'e «mare nostrum», yani «bizim denizimiz» diyorlardı. Şimdi aynı emeli besleyenler, Sovyet sosyal-emperyalistlerinden başkası değildir. Rus-

ya'nın hiç bir kıyısı olmadığı halde, Akdeniz'de kol gezen en büyük donanma Yeni Çarların kara bayrağını taşıyor. Sovyet sosyal-emperyalistleri, Akdeniz ülkelerine karşı çılgınca bir müdahale, baskı, denetim ve yıkıcılık faaliyetine girişmiştir. Akdeniz'deki bütün kargaşalığın kaynağı, iki süper devlet arasındaki rekabet ve özellikle Rusya'nın saldırgan siyasetidir. Boğazlardan Akdeniz'e indirilen Sovyet donanması, bu saldırgan politikanın başlıca aracıdır. Brejnev kliği, emperyalistlerin ünlü «gambot» siyasetini uyguluyor. Yeni Çarlar, savaş gemilerinin füzelerini Akdeniz ülkelerinin üzerine çevirerek, bu ülkeleri boyun eğmeye zorluyor ve hegemonya altına almaya çalışıyor.

Sovyetler Birliği askerî tehdit yanında, Akdeniz ülkelerini birbirine düşürerek, bu ülkeleri parçalayarak ve bu ülkelerde yıkıcı faaliyetlere girişerek yayılmaya çalışmaktadır. Akdeniz ülkelerindeki revizyonist partiler, bütün bu faaliyetlerinde Sovyet sosyal-emperyalistlerinin beşinci kolu rolünü oynamaktadır.

Sovyet sosyal-emperyalistleri, Türkiye ve Yunanistan'ı birbirine karşı kışkırtıyor. Kıbrıs meselesine hayasızca burnunu sokuyor, bulanık suda balık avlamaya çalışıyor. Kıbrıs meselesinin iki toplum arasındaki barışçı görüşmelerle halledilmesini önlemek için elinden geleni yapıyor.

Bütün bu şartlar altında, Akdeniz'in iki süper devletin savaş gemilerine kapatılması hayatî bir önem kazanmıştır. İki süper devlet arasındaki hegemonya yarışı yeni bir dünya savaşı tehlikesini her geçen gün artırıyor. Gözü dönmüş bir şekilde yayılma peşinde koşan ve daha saldırgan olan Sovyet sosyal-emperyalistleri, savaşın başlıca kaynağıdır.

MC hükümeti, Sovyet tehdidine boyun eğme siyaseti izlemiştir. Hükümet Montrö Antlaşmasına son

vermek bir yana, bu antlaşmanın getirdiği sınırlamaları bile uygulamayarak Kiev uçak gemisini Boğazlarımızdan geçirmiştir. Böyle bir tutum yüzünden bugün Sovyetler Birliği Türkiye'yi, sadece Karadeniz'den değil aynı zamanda Akdeniz'den de tehdit etmektedir.

Saldırganı, her isteğine boyun eğerek yatıştıracaklarını sananlar, yurdumuzun geleceğini büyük bir tehlikenin içine atıyorlar.

Bu tutum, saldırganı yatıştırmaz ve tehlikeyi önlemez. Tam tersine Türkiye'nin devlet egemenliğini yavaş yavaş saldırgan süper devletin çizmeleri altına serer, yurdumuz üzerindeki tehdidi artırır ve bir gün artık önlenemeyecek felaketlere yol açar.

Ancak birleşen ve süper devletlerin hegemonyacılığına karşı kararlı olarak mücadele eden Türkiye halkı, yurdumuzun güvenliğini ve bağımsızlığını savunabilir.

Komintern belgelerinde de anlatıldığı gibi, Boğazların «uluslararasılaştırılması» eski çarlardan ve Lord Kürzonlardan bu yana daima emperyalistlerin Türkiye'yi hegemonya altına almak için ileri sürdükleri bir taleptir.

Boğazlar, Türkiye'nindir. Boğazlara açık ve serbest deniz rejimi uygulanamaz. Hiç bir uluslararası anlaşma, Türkiye'nin Boğazlar üzerindeki egemenliğini sınırlayamaz. Boğazların statüsü uluslararası anlaşmalarla düzenlenemez. Böyle bir şey, Türkiye'nin egemenliği ve güvenliği ile bağdaşmaz. Boğazların nasıl bir düzenlemeye tâbî olacağını kararlaştırmak, Türkiye'nin meselesidir. Buna hiç bir yabancı devlet ve devletler topluluğu karışamaz. Bu sebeple Montrö Antlaşması kaldırılmalıdır. Millî bağımsızlığımıza ve egemenliğimize uygun olan budur.

Biz, Karadeniz'in bir barış gölü olmasını isteriz.

Fakat bunun gerçekleşmesi, bugün Türkiye'nin isteğine bağlı değildir. Çünkü Yeni Çarlar, tıpkı eskileri gibi Karadeniz'i Boğazlara hakim olmak ve Akdeniz'de hegemonya kurmak için bir sıçrama tahtası haline getirmişlerdir. Artık Karadeniz bir barış gölü değil, Sovyet sosyal-emperyalistlerinin denizlerde hegemonyayı ele geçirmek için kullandıkları bir saldırı üssüdür.

Biz Lenin ve Atatürk tarafından kurulmuş olan Türkiye ile Sovyet halkları arasındaki dostluğa bağlıyız. Bu dostluğu bozanlar, Karadeniz'i bir saldırı ve yayılma üssü haline getirenlerdir. Bu dostluğu bozanlar, Türkiye'yi hegemonya altına almak isteyen Yeni Çarlardır. Bu dostluğa en büyük düşmanlığı yapanlar, Hitler'in izinden giderek dünya hegemonyası peşinde koşan Brejnev sosyal-emperyalist kliğidir.

Lenin'in başında bulunduğu proletarya, Rus Çarlığını yıkarak Türkiye'ye ve Millî Kurtuluş Savaşımıza en büyük desteği sağlamıştı. Lenin, Rus Çarlığının Türkiye'yi paylaşmak için yaptığı bütün emperyalist anlaşmaları yırttı ve Türkiye halkına unutulmaz bir dostluk gösterdi. Bugünkü Brejnev kliği ise, çarların Boğazlar ve Akdeniz üzerindeki hegemonya emellerini dirilterek halkımızın en tehlikeli düşmanı olmuşlardır.

Lenin 1922 yılında şöyle diyordu:

> **«Programımız, Boğazların barış zamanında olsun, savaş zamanında olsun bütün savaş gemilerine kapatılmasını içermektedir.»**

Brejnev kliğinin programı ise, Boğazları ele geçirmek, savaş gemilerini Akdeniz'e indirmek ve Akdeniz'in efendisi olmaktır.

Brejnev kliğinin bu programı, onların Lenin'in değil, Hitler'in izinden gittiğini göstermiyor mu? Brejnev kliği, ikide bir «Atatürk ve Lenin'in kurduğu dost-

luk»tan dem vuruyor. Ama onlar, Lenin'in değil Rus çarlarının programını uyguluyorlar. Rus Çarlığı ile Türkiye arasında hiç bir zaman dostluk olmadı. Marks ve Engels, bütün hayatları boyunca çarların saldırı ve yayılmasına karşı Türkiye'yi savundular.

Türkiye ile Rusya arasında dostluk kurulması için, Lenin'in yaptığı gibi çarları yıkmak gerekiyor. Biz, Sovyet proletaryası ve halklarını Lenin'in programını savunmaya çağırıyoruz. Sovyet halkını, tıpkı Lenin gibi, Boğazların savaşta ve barışta «savaş gemilerine kapatılması» için mücadeleye ve Brejnev kliğinin hegemonyacılığına karşı çıkmaya çağırıyoruz. Ancak Sovyet halkının zaferi Lenin ve Atatürk'ün kurduğu dostluğu ihya edecektir. Biz, eskileri gibi, Yeni Çarların da yıkılacağına kuvvetle inanıyoruz.

Boğazlar Yeni Çarların savaş gemilerine kapatıl malıdır!

Türkiye'nin Boğazlar üzerinde kayıtsız şartsız egemenliği için mücadele edelim!

İki süper devlet Akdeniz'den defolun!

Akdeniz Akdenizlilerindir!

Bütün Akdeniz ülkeleri ve halklarının iki süper devlete karşı birleşmesi ve Türkiye ile Yunanistan arasında sağlam bir dostluk kurulması için mücadele edelim!

AYDINLIK

Karl Radek

PETROL IŞIĞINDA BOĞAZLAR MESELESİ

17 Ekim 1922

I

«Milyonların hayatını ve barışı tehdit eden ve savaş kışkırtıcısı bir söz olan, 'Boğazların açılması' fetişizminin ardında yatan anlam nedir? Bu, Karadeniz'e savaş gemileri gönderme, öncelikle de İngiliz savaş gemileri gönderme hakkının talep edilmesinden başka bir anlam taşımıyor. Bugünkü koşullarda bu talep için sadece iki neden vardır: Birincisi Sovyet Rusya ile bir savaş korkusu, ikincisi ise petrolün yol açtığı huzursuzluk.»

İngiliz liberalizminin önde gelen yayın organı **«Nation»** gazetesinde yayınlanan haftanın özetinde, Boğazlar için mücadelenin anlamı, bu sözlerle en açık bir şekilde ortaya konuyor. Yukarda sözü edilen nedenlerden birincisi hakkında fazla bir şey söylemeye gerek yok. İngiliz hükümeti, Sovyet Rusya'nın İngiltere ile savaş istemediğinin, tam tersine barış ve iktisadî bakımdan en güçlü Avrupa devleti

olan İngiltere ile iktisadî ilişkileri güçlendirmek istediğinin bilincindedir. Yani İngiltere, (Milletler Cemiyetinin bayrağı altında da olsa) Boğazları elde tutmayı zorunlu görüyorsa, bu, İngiliz hükümetinin Rusya ile barış içinde bir arada yaşamaya karar vermediğini ve savaş durumunda gemilerini Karadeniz'e gönderme imkanını korumak istediğini gösterir. Petrolün yol açtığı huzursuzluk olan ikinci nedene gelince, meselenin bu yanı da en az diğeri kadar önemlidir. Petrol meselesi, belki de şu anda Sovyet Rusya ile savaş ihtimalinden çok daha büyük bir rol oynamaktadır. Buna rağmen, bu mesele üzerinde çok az durulmuştur. Petrol, açık tartışmaların ışığını sevmez.

Bu meseleye **«Chicago Tribune»** muhabiriyle yaptığı görüşmede ilk kez Kemal Paşa değinmiştir.

Muhabir, Kemal Paşaya şunu sormuştu: «Ekselans, uluslararası siyasette petrol meselesinin önemini bilen herkes, İngiltere'nin büyük petrol kaynaklarına girişi güvence altına almak zorunda olduğunu, aksi takdirde büyük devlet olarak varlığının sona ereceğini anlar. Bu yüzden Mezopotamya'daki petrol kaynakları meselesinin, İstanbul meselesinden, hattâ belki Boğazlar meselesinden bile daha büyük bir önem taşıdığını düşünüyorum. İngiltere'nin Mezopotamya'daki petrol kaynaklarına girişi güvence altına alma çabaları konusunda Türk Millî Hükümetinin tutumunu açıklamak ister misiniz?» Gazeteciler, soru sordukları kimseye, o kimsenin konuşmak istediği konuda soru yöneltmeye dikkat ederler. Bu yüzden Kemal Paşa şöyle cevap verdi: «...Burada söz konusu olan bölgeler, Misakı Millî sınırları içinde yer alan Musul vilayetinde bulunmaktadır. (Yani Ankara hükümeti, Musul'daki İngiliz manda-

sını tanımıyor, tam tersine Musul'u Türk bölgesi sayıyor — K.R.) Bu bölge halkının çoğunluğunu Türkler oluşturmaktadır. Bu bölgenin petrol kaynaklarını işletmek için, ille de orayı işgal etmek gerektiğini düşünmüyorum. Amerika'nın ülkemizde siyasî bir hedefi olmadığı için, kimse Türk petrolünün Amerika tarafından işletilmesine bir şey demez. İngiltere'nin de aynı tutumu benimsemesi, kendi açısından çok daha mantıkî olurdu.»

Muhabir sormaya devam etti: «Yani İngiltere, Mezopotamya'daki Kürt bölgelerinden çekilmeye karar verse bile, oralarda petrol çıkartma imkanını koruyabilecek midir?» Kemal Paşanın cevabı şöyle oldu: «İngiltere orada diğer halklarla aynı haklara sahip olur.»

«Daily News» gazetesinin İstanbul muhabiri General Morris ise, Kemal Paşanın hiç sözünü etmediği konulara işaret etmektedir. General Morris, Fransız hükümeti adına Franklen-Buyyon (Franklin-Bouillon) tarafından Ankara hükümetiyle imzalanan antlaşmada, Türkiye'ye karşı kendisini desteklediği takdirde Türkiye'nin Fransa'ya Musul petrol imtiyazlarını vaat ettiğini ve bu konuda pazarlıkların devam ettiğini belirtiyor. Amerikan gazeteleri, savaş öncesinden beri Türkiye'de iktisadî faaliyetini geliştirmeye çalışan Amerikan Çester grubunun, şimdi petrol konusunda Ankara ile pazarlıkta bulunduğunu bildiriyorlar.

İşte şimdi petrol, Boğazlar meselesini aydınlatmaya başlamaktadır. Bugüne kadar kamuoyundan gizlenen birçok şey şimdi aydınlanmıştır. Pasifist Loyd Corc (Lloyd George) bile, kafasının içini işte bu petrol aydınlattığı içindir ki 16 Eylülde silaha sarılmıştı.

II

Musul petrol kaynakları meselesinin çok uzun bir tarihi vardır. Burada, ancak Yakın Doğu meselesinin ilerdeki gelişmesinin anlaşılması için gerekli olan en önemli bilgileri ele alacağız.

1916 yılında İngiltere ve Fransa, Musul'da Fransa'nın belirleyici nüfuzunu güvence altına alan bir antlaşma imzaladılar. Ve ateşkes imzalanmasından sonra, İngiliz hükümetiyle çok sıkı ilişkisi olan «Royal Dutch-Shell» tröstünün Başkanı Bay Detering, «barış antlaşmasına göre Fransa'nın payına düşecek petrol işletmelerinde Fransız hükümetine yardımda bulunmaya hazır» olduğunu bildirerek, Klemanso'ya (Clemenceau) başvurdu. Bu pazarlıklar çok uzun sürdü. Nihayet 15 Nisan 1920 tarihinde San Remo'da, Fransa ve İngiltere, her iki ülkenin Kuzey Afrika'daki İngiliz sömürgelerindeki, Romanya'daki ve Mezopotamya'daki petrol ilişkilerinin düzenlenmesi hakkında bir anlaşma imzaladılar. Mezopotamya konusunda, anlaşma şöyle demektedir:

«İngiliz hükümeti, bu üretim verimli olduğu takdirde, Mezopotamya'daki İngiliz petrol üretiminin yüzde 25'ini, zamanın geçerli piyasa fiyatı üzerinden Fransa'ya vermeyi taahhüt eder. Buna karşılık Mezopotamya petrol sanayisinin geliştirilmesi için bir özel şirketin çalışması halinde, İngiliz hükümeti bu şirket hisselerinin yüzde 25'ini Fransız hükümetine bırakmakla yükümlüdür. Bu hisse hakkının fiyatı, şirketin diğer hissedarlarının ödediği fiyattan daha yüksek olamaz. Bu şirket devamlı olarak İngiliz yönetimi altında bulunacaktır.

«İngiliz hükümeti, petrol borularıyla İran'dan Karadeniz'e taşınacak petrol miktarının yüzde 25'i-

nin İngiliz-İran şirketi tarafından Fransız hükümetine tazmin edilmesini öngören anlaşmayı destekler. Bu borular Fransa'nın mandası altındaki bölgelerden geçebilir. Petrol borusunun döşenmesine Fransa yardımcı olur. Petrol fiyatları konusunda Fransız hükümetiyle İngiliz-İran şirketi arasında özel bir anlaşma yapılacaktır.

«Bu durumda Fransız hükümeti kendi nüfuz bölgesinde, eğer istenirse, iki özel petrol boru hattı ve demiryolu kurulmasına izin verir. Bu petrol hattı ve demiryolu, Mezopotamya ve İran'da petrol kaynakları işletmesinin kurulması, çalışması ve petrolün Akdeniz'deki bir limana veya limanlara iletilmesi için gereklidir. Liman veya limanlar her iki hükümetin karşılıklı anlaşmasıyla belirlenir.

«Böyle bir petrol boru hattı veya demiryolu, Fransız nüfuz alanlarından geçtiği takdirde, Fransa, bölgesinden geçirilen petrol üzerinden hiç bir gümrük ve harç almamayı taahhüt eder. Ancak toprak sahiplerine, kullanılan arazi için tazminat ödenecektir.

«Fransa aynı şekilde varış limanında depo, demiryolu vb. için gerekli araziyi sağlamayı taahhüt eder. Bu yolla ihraç edilecek petrol, her türlü ihracat ve transit gümrüğünden muaftır. Petrol kuyularının kurulması için gerekli malzeme de aynı şekilde, hiç bir ithalat gümrüğüne tâbî değildir.

«Adı geçen petrol şirketi, Basra Körfezine bir petrol boru hattı ve demiryolu döşemek isterse, İngiliz hükümeti yukarda sayılan şartları aynen gerçekleştirmeyi taahhüt eder.»

Nasıl oldu da, Fransa Musul'daki haklarından vazgeçti ve oradaki üretimin sadece yüzde 25'ini,

hem de ürün şeklinde değil de, yalnızca piyasa fiyatına almayı kabul etti? Kendi lehine olan bu anlaşmayı haklı göstermek için İngiliz hükümeti savaş öncesinde, 1914 yılında Alman kapitalistleriyle ve Türk hükümetiyle imzaladığı bir anlaşmaya dayanmaktadır. Bu anlaşmaya göre petrol üretiminin yüzde 50'si İngiltere'ye, yüzde 25'i Türk hükümetine ve yüzde 25'i ilgili Alman kapitalistlerine kalıyordu. Şimdi İngiltere Mezopotamya üzerinde manda sahibi olduğu gerekçesiyle, eski yüzde 50'den başka bir de Türkiye'ye düşen payı almaya hak kazanıyor ve Fransa'ya da Alman hissesi olan yüzde 25'i bırakıyordu.

«Anlaşma kutsaldır». Neden 1914 anlaşması kutsal oluyor da 1916 anlaşması olmuyor, bu konuda resmî belgelerde hiç bir şey yok; ama bu anlaşma yapıldıktan sonra meydana gelen olaylar bunun nedenini ortaya koymaktadır. Birincisi, İngiltere'nin Suriye'deki vekili Emir Faysal, Fransızlara büyük zorluklar çıkardı. İngiltere ise Faysal'ın oyunuyla ilgisi olmadığını söyledi. İkincisi, İngiltere Fransa'ya Osmanlı borçları konusunda destek vaat etti. Buna karşılık Fransa da petrol meselesinde tavizler verdi. Fransız kamuoyunun bu anlaşma üzerine gösterdiği tepkiyi, Delezi'nin (Delaisy) mükemmel kitabı ve Peter L'espagnol de la Trameri'nin **Dünya Petrol Mücadelesi** adlı kitabı ortaya koymaktadır. Burada sadece **«Revue de Paris»** dergisinin Ağustos sayısında yayınlanan bir Fransız politikacısının yakınmalarını yayınlıyoruz:

«Fransız kamuoyu Sevr Antlaşmasının sadece, Amerika'yı bertaraf ettikten sonra, eskiden Almanya'nın olan ve şimdi Fransız mülkiyetine geçen Türk petrolü üzerinde İngiltere'nin denetimini sağlamak

için yapıldığının bilincindedir. Fransız kamuoyu, Fransız hükümetinin esrarengiz ve garip San Remo Anlaşmasını imzalamakla siyasî bağımsızlığından vazgeçtiğini ve sadece Mezopotamya kaynaklarını değil, sömürgelerde ve diğer ülkelerde elde edebileceğimiz her şeyi de İngiltere'ye terk ettiğimizin bilincindedir... Savaşa kadar Fransa, bir Fransız karteli aracılığıyla Standart Oil şirketinden aldığı yılda 400 bin ton petrol harcıyordu. Bugün Fransa'nın bir milyon ton petrole ihtiyacı vardır. Askerî ve sivil havacılık ve karayolu ulaşımının gelişmesi sonucu, talebin gittikçe arttığı petrol ithali dolayısıyla her yıl iki milyar zarara giriyoruz... Siyasî bağımsızlığın, petrole serbestçe ulaşabilmenin bir sonucu olduğu görüşünü savunursak, mantıkî olarak San Remo Anlaşmasıyla, Fransa açısından Metuen Anlaşmasının aynı şey oldukları sonucuna varmamız gerekir. (Metuen Anlaşması, Portekiz'i gerçekte bir İngiliz sömürgesi haline getirmişti.) Fransa'nın gelecekte, petrolü elinde bulunduran büyük devletlerin arzusuna karşı, tek başına bir savaş yürütmek zorunda kalacağını düşünelim. O zaman, uçaklar, tanklar, zırhlı trenlerle tepeden tırnağa donatılmış güçlü ordusu ne işe yarar ki? Sessiz bir petrol ablukası bir hafta içinde ya da daha da önce uçakları ve tankları felce uğratmaya, ulaşım araçlarından yoksun kalan piyadenin hareketini durdurmaya yetecektir.» Fransız politikacısı, «Peki, bu hatalarla dolu acı geçmişi telafi etmek mümkün değil mi?» diye soruyor.

Ve işte Ağustos ayında Fransız yurtseverleri petrollerinin az olmasından yakınırken, bugün Fransa geçmişin hatalarını Türkiye halkının ordusunun süngüleriyle düzeltmek çabasındadır.

III

Şimdi mesele, Fransa'nın bunu yaparken Amerikan petrol tröstü Standard Oil ile anlaşıp anlaşmayacağı, ya da en azından Standard Oil'ın Fransa'nın Musul meselesine getirdiği çözüm karsısında nasıl bir tutum takınacağıdır.

San Remo Anlaşması, Wilson'un iktidardan düşmesinden sonra Amerika'nın Avrupa siyasetinden çekildiği bir zamanda imzalandı. Amerikan hükümeti, San Remo Anlaşmasını haber alır almaz hemen bu anlaşmaya karşı kararlı bir mücadeleye girişti. Amerikan Dışişleri Bakanlığı 17 Mayısta, yani San Remo Anlaşmasının imzalanmasından üç hafta sonra, Amerikan senatosuna, İngiltere'nin siyasetini ve Milletler Cemiyeti mandasını şiddetle protesto ettiği bir yazıyla başvurdu. Petrol bulunan bütün ülkelerde, «açık kapı» siyaseti talep etti. İngiliz ve Amerikan hükümetleri arasında, ancak küçük bir kısmı yayınlanan, bir nota alışverişi başladı. İngiltere, 1914 Anlaşmasını kutsal ilan ediyor ve Amerika'nın Filistin'de petrol işletme hakkını elde ettiği benzer bir anlaşma yaptığına ve İngiltere'nin de bunu anlaşmazlık konusu etmediğine işaret ediyordu. Amerika buna yirmi bir taleple karşılık verdi. Bu talepler arasında mandacının bir ülkede kazandığının yarısını Amerika'nın işletebileceği, her halükarda Amerika'nın «üçüncü bir taraf»ın aldığından daha az alamayacağı da yer almaktadır. Yani bunu Mezopotamya diline çevirirsek şu anlama gelir: Amerika, Mezopotamya petrolünün yüzde 50'si İngiltere'ye, yüzde 25'i Amerika'ya ve yüzde 25'i de Fransa'ya düşecek şekilde paylaşılmasını istemektedir.

Vaşington, Cenova ve Lahey Konferansları sıra-

sında bir yanda Standard Oil ve Dutch Shell şirketleri arasında ve öte yandan da petrol şirketlerinin iplerini oynattığı hükümetler arasında pazarlıklar hiç durmadan yürütüldü. İngiltere tavizler verdi. Uluslararası petrol şurasında İngiltere temsilcisi John Cadman, Keynes'in çıkarttığı **«Avrupa'nın Yeniden İnşası»** dergisinin 4. sayısında (6 Haziran tarihli **«Manchster Guardian»** ilavesi) masum bir kuzucuk edasıyla şunları yazmaktadır: «Amerikalılara şöyle dedim: San Remo Anlaşması, Fransa ile muhtemel anlaşmazlıkların önlenmesi amacıyla, Almanya ve Romanya petrolleriyle ilgilenenlerle ilişkilerimiz temelinde, İngiliz ve Fransız petrol gruplarının Rusya, Mezopotamya ve İngiliz sömürgelerindeki işbirliğini kolaylaştırmak amacıyla imzalanmıştır. Bu anlaşma Amerika, İtalya ve herhangi bir başka ülkenin aleyhinde olmadığı gibi Amerika'nın ne şimdiki haklarına ne de gelecekteki haklarına ilişmemektedir. Amerikalılara, Mezopotamya'da imtiyaz alamamalarının nedeninin, aldığımız bir karar gereğince hiç kimseye bu gibi imtiyazlar verilmemesinde yattığını, çünkü, ister İngiliz ister başka bir devlet tebasına ait olsun, tüm petrol işletmelerini, o bölgede Arap devleti kurulana ve ülkenin kendi güçleri gelişene kadar elimizde tutmaya karar verdiğimizi bildirdim.»

John Cadman bülbül gibi şakıyor ama Standard Oil'ın kurtları ona her halde şunu sormuşlardır: Peki, Mezopotamya petrolünü neden bölüştünüz? O günden beri petrol tröstlerinin pazarlıkları hiç durmadan devam etti. Lahey'deki pazarlıklar sırasında Fransızlar Standard Oil ile Royal Dutch arasında bir denge rolü oynamak üzere Belçikalılarla birlikte özel bir petrol şirketi kurdular. Şimdi Kemal Paşa bu terazinin bir kefesine kılıcını attı. Bu da tabiî, te-

razinin dengesini bozdu. Petrol tröstlerinin perde arkasında büyük bir ihtimalle yeni bir mücadele alevlenmektedir. Herkes kapabileceği kadarını kapmaya çalışıyor. Şimdi geriye, bütün bu olanların Boğazlar etrafında dönen mücadeleyle ne ilgisi olduğu sorusu kalmaktadır.

IV

«Yeniden İnşa» dergisinin sözü edilen sayısında, adı belli olmayan bir yazar, «Petrol Meselesinin Siyasî Yönü» başlıklı makalesinde İngiliz ve Amerikan petrol tröstlerinin uzlaşma çabalarının tarihçesini anlattıktan sonra şunları yazıyor:

«Bir petrol barışı yapılmıştır ve San Remo Anlaşması da mezara gömülmüştür; ama resmî olmayan bu barış, maalesef Amerika ile müttefikler arasında resmî bir anlaşma şeklini henüz alamamıştır. Bunu gerçekleştirmek her halde mümkündü. Fransa ve İngiltere, petrol üzerindeki ticarî hakimiyetin savaşa hazırlıkta belirleyici etken olmadığını artık fark etmelidirler. Fransa, Romanya petrollerine sahip olsa bile, eğer savaş durumunda Romanya ve Boğazlar üzerinde askerî üstünlüğe ve deniz üstünlüğüne sahip değilse, bu petrollerden hiç bir yarar sağlayamaz. İngiltere Basra Körfezini ve ulaşım yollarını elinde tutmazsa İngiliz-İran Petrol Şirketinden hiç bir yarar elde edemez. Askerî hakimiyeti ve deniz hakimiyetini sağlayan petrol değildir. Tam tersine, askerî hakimiyet ve deniz hakimiyetine sahip olmak petrolü sağlar.»

Burada çelişkili bir durum söz konusudur, çünkü askerî üstünlük ve denizde üstünlük, filonun motorları, motorlu taşıtlar ve uçaklar için benzini gerektirir ama bu çelişme, aynı zamanda şu derin ger-

çeği de içermektedir: Romanya ve Mezopotamya petrolünü ele geçirdikten sonra İngiltere ve Fransa'nın Boğazları işgal etmeye ihtiyaçları vardır. Romanya petrolü için bu açıktır, çünkü Boğazlardan nakledilir. Mezopotamya petrolüne gelince, gerçi petrol boruları Suriye üzerinden geçecektir ama savaş durumunda müttefikler İstanbul'u dretnotlarıyla tehdit imkanına sahip değillerse, Türk hükümeti de petrol naklini durdurma imkanına sahip olacaktır. İşte bu yüzden, Boğazlar üzerinde hakimiyet, İngiliz ve Fransız emperyalizminin sürekli bir isteğidir ve eğer İngiltere Amerikalıları tatmin ederse, Amerika da Boğazların müttefiklerin elinde bulunmasını destekler. Bu, Yakın Doğu meselesinin gerginleşmesinden sonra İngiltere'nin neden hemen Amerika'ya başvurduğunu ve Dışişleri Bakanı Bay Hughes'un İngiliz temsilcileriyle görüştükten sonra Boğazlar üzerinde **fiilî** bir denetim olması gerektiğini neden açıkladığını ortaya koyar. Musul petrolünün bölüşülmesinde bir uzlaşma sağlandıktan sonra İngiltere, Amerika ve Fransa'nın petrol tekelleri Boğazların müttefiklerin elinde tutulması için vargüçleriyle mücadele edeceklerdir; ama bugün, yani henüz petrolün bölüşülmesi için çatışmalar sürerken, Türkiye'nin şu ya da bu parçasını birbirlerine vaat etmekle meşguller. Fransa ile Amerika İngiliz petrol kaynaklarını yağmalamak istiyorlardı. Dolayısıyla Musul'un Türk birlikleri tarafından işgali ve İngiltere'yi savaş tehdidi altında tutan Boğazlar buhranının uzaması onların yararınadır. Ama aralarında bir anlaşma sağladıkları takdirde derhal Türkiye'ye karşı ortak bir cephe oluşturacaklardır.

Türkiye, petrol tröstleri arasındaki çelişmelerden yararlanmakla doğru hareket etmektedir. Fakat şu-

nu da hatırından çıkartmamalıdır: Petrol kralları arasındaki mücadeleye kurban gitmemesi için tek güvence, kendi gücüne güvenmesi ve bugün petrol krallarının çatışmasının hedefini teşkil eden halkların gücüne güvenmesidir. Kafkasya petrolü de, müttefiklerin Sovyet iktidarına karşı verdikleri mücadelede muazzam bir rol oynamaktadır. Önümüzdeki günlerde bu mesele hakkında da bir rapor vereceğiz. Uluslararası sermayenin petrol cephesinin karşısına, bu uluslararası sermaye boyunduruğuna karşı ellerindeki tek savunma aracı petrol olan halkların oluşturduğu cephe çıkartılmalıdır.

Internationale Presse-Korrespondenz
(Enternasyonal Basın Haberleri)
17 Ekim 1922, Sayı 201, s. 1353-1355

Karl Radek

LOZAN KONFERANSI

4 Kasım 1922

Müttefik devletler hiç kuşkusuz, coğrafya alanında büyük ilerleme kaydettiler: 23 Eylülde Türkiye'ye notalarını verdikleri zaman, Rusya'nın bir Karadeniz devleti olduğunu henüz bilmiyorlardı. Oysa dün, İtalya, İngiltere ve Fransa hükümetleri adına Rusya'ya verilen notada, Rusya'nın Karadeniz'de yer alması konusunda daha anlayışlı davranmışlardır. Çiçerin yoldaşı, bu başarılı eğitici çalışmasından dolayı kutlarız. Orta Doğu Konferansına davet edilmesi, Sovyet Rusya için kuşkusuz bir zaferdir. Sovyet Rusya, sakin fakat enerjik tutumu ile, müttefik devletlerin dikkatini dünyada kendisinin de var olduğu meselesine çekmeyi başarmıştır. Fakat bu davet aynı zamanda müttefik devletlerin kararsızlığını ve diplomatlarının durumun sonuçlarını henüz göremediklerini de kanıtlamaktadır.

Müttefik devletleri, önce Sovyet Rusya'yı tanımazlıktan geldiler. İngiltere, suçu Fransa'nın üzerine atarken, Fransa da İngiltere'nin üstüne yıkıyordu. Daha sonra Konferansın iki bölüme ayrılması ve

Sovyetler Birliği'nin sadece Boğazlar meselesinin ele alındığı bölüme çağrılması görüşü ortaya atıldı. Ancak Boğazlar meselesi, genel olarak Orta Doğu meselesinin bütününden ayrı tutulamayacağından, müttefik devletler tek bir konferansın toplanması konusunda açıkça inat ederek Sovyet Rusya'yı davet ettiler. Sovyet Rusya delegeleri, konferansın sadece Boğazlar meselesinin görüşüldüğü bölümüne katılabileceklerdi. Ne var ki Boğazlar ile ilgili sorunlar sadece kıyılarının tahkim edilip edilemeyeceği ve Boğazların kimin elinde olacağı değildir. Boğazlar meselesi daha çok, Türkiye'nin Trakya'da ordu bulundurma hakkına sahip olup olamayacağına ve ordunun büyüklüğünün sınırlı olup olamayacağına bağlıdır. Son tahlilde çözüm, Türkiye'nin, kendi egemenliğini koruma aracı olarak bir hava filosu ve denizaltılar bulundurma hakkına sahip olup olamayacağına bağlıdır. Bu sorunlar asla birbirlerinden ayrı tutulamaz ve bu yüzden Sovyet Rusya'nın Boğazlar meselesi üzerinde yapılan görüşmelere davet edilmesi, onun bütün bu yukarıda sayılan sorunlarla ilgili görüşmelere de çağrılması anlamına gelecektir. Sovyet Rusya bu sorunlarla, örneğin en az Japonya kadar ilgilidir.

Bu çağrı, aşağıdaki noktalarda da yanlış anlamalara yol açmıştır: Müttefik devletler bizi «Boğazlar meselesi üzerine alınacak karara katılmak için» Lozan'a çağırdılar. Bu ne demektir? Lozan'da Orta Doğu sorununun konuşulacağı bir tartışma kulübü mü açılacak, ya da Orta Doğu sorunu orada mı halledilecek? Eğer orada sadece tartışılmakla kalınmayıp karar da verilecekse, **Sovyet Rusya delegeleri Lozan Konferansında tartışmaya değil, kararların alınmasına katılacaklardır.**

Müttefik devletler coğrafya öğrenmede hatırı sayılır yeteneklerini kanıtladılar. Doğrusu, konferansa kadar geçecek zaman içinde, aynı şekilde, mantık öğrenmede de ilerleme kaydedeceklerini ve dolayısıyla Sovyetler Birliği'nin sırf tartışmaktan hoşlandığı için değil, özellikle kararlara katılmak için bu konferansa gelmek istediğini kavrayacaklarını umarız. Hele müttefik devletler Boğazlar meselesinin, savaşa katılmamış olan ve öncelikle de Karadeniz'de kıyısı olan devletlerle özel görüşmeler gerektirdiğini teslim ettiklerine göre, İngilizlerin o pek övündükleri sağduyuları, onlara insanın kendi çıkarları söz konusu olduğunda, bunları sadece tartışmak yerine bu çıkarlara ilişkin meselelerin bir karara bağlanmasına da katılmak isteyeceğini hatırlatacaktır. Ayrıca, bu sağduyunun sadece İngiltere'de değil, geç de olsa **Sovyetler Birliği'nin yokluğunda onun çıkarlarının pazarlık konusu yapılamayacağını** kabul eden Fransa'da da hakim olacağını umarız.

Internationale Presse-Korrespondenz
4 Kasım 1922, Sayı 211, s. 1457-1458

Karl Radek

LOZAN KONFERANSI

30 Kasım 1922

Müttefiklerin planına göre Lozan Konferansı iki bölümden oluşmalıdır. Buna göre, birinci bölümde Müttefik Devletlerin Türkiye ile barış koşulları saptanmalı, ikincisinde ise Boğazlar meselesi ele alınmalıdır. İngiltere'nin İngiliz gemilerinin ve birliklerinin Boğazlardan uzaklaştırılıp, Türkiye'ye Boğazların her iki yakasını tahkim etme hakkının tanınmasına razı olup olmayacağını sorduğumuz anda, bunun tamamen sunî bir ayırım olduğunu görürüz. Bu ayırım, Sovyet Rusya heyetinin de, Türkiye'nin devlet borçları, kapitülasyonlar ve Türkiye'nin silahlanma hakkı konusundaki görüşmelere katılacağı korkusundan ileri gelmektedir. Çünkü Sovyet Rusya'nın bu meselelerin görüşülmesine katılması, sadece Türkiye'ye Sovyetlere dayanma olanağını sağlamakla kalmayacak, aynı zamanda bütün dünyanın önünde şunu da kanıtlayacaktır: Kapitalist devletler elbirliğiyle Türkiye'yi köleleştirmeye çalışırken, sadece ve sadece işçi ve köylülerin Rusyası, dünya proletar-

yasının temsilcisi olarak, köleleştirilen Türk halkını savunmaktadır.

Türk topları ve süngüleri, İngiltere'nin maşası Yunanlıların cephesini yardıktan sonra, Türk ordusunun Yunanlıları geri püskürtüp Boğazlara yaklaşması üzerine, Türkiye, İngiliz emperyalizmine karşı mücadelede Fransa'nın tam desteğini sağlayacağını ummuştu. Ama Türkiye, daha Mudanya Konferansında, bunun bir hayal olduğunu kavradı. Gerçi Fransızlar, Loyd Corc'un tehdit olarak kullandığı, Doğuda yeni bir savaşa karşıydılar. Ama, İstanbul'un geri verilmesine ve Boğazların tahliyesine de, en az İngilizler kadar karşıydılar. Fransızların görüşlerindeki tek fark, Boğazları Çanakkale'de savunmak yerine, Avrupa yakasına üslenmek istemelerindeydi. Fransızların amacı, o anda bir askerî çatışmayı önlemek ve Türkiye'ye diplomatik baskı yapabilmek için zaman kazanmaktı. Dolayısıyla Fransa, Türkiye üzerine baskı yapabilmek için, hiç değilse Orta Doğuda durum ciddiyetini koruduğu sürece, Boğazların ve İstanbul'un müttefiklerin elinde kalmasını —en az İngilizler kadar— istiyordu. Çünkü Fransa, Türkiye'den, ancak çok zor durumda kalırsa verebileceği türden tavizler isteyeceği için, böyle bir baskı aracına ihtiyacı vardı.

Fransa, Türkiye'nin baş alacaklısı durumundadır. Bu yüzden Fransız sermayesi, Türkiye üzerindeki malî denetiminden vazgeçmek şöyle dursun, Türk devlet borçlarının ödenmesini sağlama bağlamak için, Türkiye'den gelir vaat eden birtakım tavizler isteyecektir. Türkiye'den imtiyazlar istemede Fransız kapitalistleri, İngilizlerden geri kalmayacaklardır. Onlar da, Türk hukukunu tanımak istemeyeceklerdir. Bu konuda bütün kapitalist dünya, tam

bir dayanışma içindedir. Hattâ Danimarka ve Norveç bile, açıklamalar yaparak, Türkiye'yi kendileriyle eşit görmeye niyetli olmadıklarını belirtiyor ve tüccarları için, Türk halkının kendi toprakları üzerindeki egemenlik hakkını yok edecek nitelikte imtiyazlar istiyorlar. Peki o zaman, İngiliz ve Fransız emperyalistlerinin Türkiye siyasetleri arasında nasıl bir fark vardır?

Fransa'nın Türkiye siyaseti, savaş öncesindeki Alman siyasetinin devamıdır. Bu siyaset, İngiltere'ye karşı Türkiye'nin güçlenmesini istemekte ve görünüşte onun bağımsızlığını savunmakta, ama aslında Türkiye'yi kendi sömürgesi, kendi kapitalist yayılmacılığının bir alanı yapmak istemektedir. İngiltere ise, esas olarak, Türkiye'nin paylaşılması ve daha da zayıflatılması siyasetini güdüyor. Loyd Corc'un devrilmesinden sonra da İngiliz siyasetinde pek bir şey değişmemiştir. Değişen tek şey, İngiltere'nin Yunan ordusunun çöküşünden sonra zaten elde edemeyeceği birtakım şeylerden vazgeçmek zorunda kalmasıdır. Nitekim Bonar Lov'un (Bonar Law) ve Lord Kürzon'un tehditlerinin yanı sıra, Türk Sultanının bir İngiliz mayın gemisi ile İstanbul'dan Malta'ya götürülmesi de bunun böyle olduğunu kanıtlıyor. Bilindiği gibi Ankara hükümeti, Kemal Paşayı ve Millî Mücadeleyi, iki yıl önce İngiliz generallerinden aldığı emirle mahkum eden bu taçlı haini tahtından indirmiştir. Ayrıca Sultanın, İslamın başı olarak sahip olduğu haklar ve Halife ünvanı da elinden alınmış ve onun yerine 16. yüzyıldan beri halifeliği elinde tutan Osmanlı hanedanının başka bir üyesi geçirilmiştir. Savaş sırasında İngiltere, Mekke ve Medine'yi ele geçirdi. Bugün bu kutsal yerler, biçimsel olarak Arabistan Kralı Hüseyin'in hakimiyeti al-

tında görünse bile, gerçekte İngiltere'nin hakimiyeti altındadırlar. İşte Türk Sultanının kaçırılması, Müslüman dünyasında karışıklık yaratmak ve Ankara hükümetiyle Kemal Paşaya karşı, İslamın savunucusu olarak duyulan güveni sarsmak amacıyla, İngiliz emperyalizminin Türk Millî Hükümetine karşı Sultanı halife olarak çıkartacağı anlamına gelmektedir. Gerçekten de, İngiliz hükümetinin Hindistan Dairesi, yani Müslüman dünyasının bütün mezheplerine sızarak, Türkiye'nin yeniden doğuşuna karşı, din temelinde çevirmediği dolap kalmayan bu Müslüman düşmanı merkez, şimdiden Hindistan'da geniş ölçüde dinsel entrikalara girişmiş bulunuyor.

İngiliz hükümeti, Fransa'dan gelebilecek her türlü beklenmedik girişime karşı kendini güvence altına aldı. Son derece açık ve sert bir dille Fransa'ya, eğer Orta Doğu meselesinde İngiltere'ye karşı bir siyaset yürütmeye kalkarsa, İngiltere'nin de Osmanlı borçları meselesinde ona karşı bir siyaset izleyeceğini bildirdi. Bunun üzerine, İngiltere'nin baskısı sonucunda, Fransız basınında Türkiye aleyhine bir dönüş oldu. Hattâ Fransız hükümetinin kendi içinde, çeşitli eğilimler arasında bir mücadele başladı. Örneğin Cumhurbaşkanı Millerand, Fransa'nın Almanya karşısındaki çıkarlarının korunmasına öncelik vermeyi savunurken, Puvankare (Poincaré) de hem Fransa'nın Almanya karşısındaki çıkarlarını korumayı, hem de Türkiye'deki hareket serbestliğini belli ölçülerde sürdürmeyi istiyordu. Ne var ki, Puvankare'nin siyasetinin, sadece Türk dostu görünümünü sürdüren **«Temps»** gazetesi tarafından savunulması, buna karşılık basının büyük çoğunluğunda Osmanlı borçları meselesiyle Ren bölgesinin Türkiye'den daha önemli olduğunu savunan yazıların

çıkması, Millerand'ın tutumunun üstün geldiğini göstermektedir. Yani, Fransa bir-iki Türk dostu jest dışında, bütün esas meselelerde İngiltere'nin dümen suyunda gidecek ve sadece görünüşte Türk dostu bir siyaset izleyecektir.

Türkiye'yi Müttefik devletlere kölelikten kurtarmak için vargücüyle çalışan ve müttefiklerin bütün tehditlerine rağmen İstanbul'un yönetimini kendi eline almaya çabalayan Türk hükümeti, Lozan'da çok zor bir durumda kalacaktır. Bu hükümet, Türkiye'nin millî çıkarlarını savunabilmek için, Türk halk kitlelerine kendisinin sadece Türk halkı üzerindeki yabancı sermaye sömürüsünün yerine kendi sömürüsünü yerleştirmeye çalışan küçük bir yüksek tabakanın çıkarlarını temsil etmediğini kanıtlamak zorundadır. Biz, Türkiye'de komünistlere uygulanan baskıları sırf kendimiz de komünist olduğumuz ve sınıf yoldaşlarımızı ve Enternasyonal'deki yoldaşlarımızı savunmakla görevli olduğumuz için değil, aynı zamanda Orta Doğuda Avrupa emperyalizmine karşı kurtuluş hareketinin merkezlerinden biri olan Türkiye'nin millî kurtuluş davası açısından da bir suç olarak görüyoruz. Türkiye'de iktidarı elinde tutanların Komünist Partisine saldırmaları, elbette kendi açılarından çeşitli biçimlerde açıklanabilir. Onlar, Türk köylü kitlelerinin savaşa bitmiş gözüyle baktıklarını, bir an önce terhis olmayı ve durumlarının düzelmesini özlediklerini bilmektedirler. Türkiye'deki iktidar sahipleri, köylü kitlelerinin sola kaymasından ve komünist işçilerin böyle bir hareketin merkezi haline gelmesinden korkuyorlar. Ne var ki, böyle bir sola kayma, savaştan ve halk kitlelerinin çektiği muazzam acılardan sonra kaçınılmazdır ve eğer Türkiye'deki iktidar bu hareketin kendisine yö-

nelmesini istemiyorsa, işçi ve köylü kitlelerinin durumunu düzeltmek için kollarını sıvamalıdır. Türkiye'nin abluka altında bulunduğu, Müttefiklerin ülkeyi işgal ettiği bütün o çetin günler boyunca yurt savunmasının en ön safında yer alan komünistlerin tutuklanması, halk kitlelerinde Türk hükümetinin kendilerine karşı da mücadele etmek niyetinde olduğu kanısını uyandıracaktır. Tıpkı 1847 Martında Almanya'daki genç komünist hareketin burjuvazinin millî demokratik hareketini desteklemeyi, ya da örneğin Polonya'daki devrimci unsurların köylü reformunu savunan toprak sahiplerini desteklemesini öğütlediği gibi, bugün Komünist Enternasyonal de, Türk komünistlerinin Türkiye'deki yabancı emperyalizme karşı bir hareket olan millî mücadeleyi desteklemesini salık vermektedir. Ama Komünist Enternasyonal bu tutumunu, ancak komünistler üzerindeki baskıların son bulması koşuluyla, yani Türk hükümeti dünya emperyalizmine karşı verdiği mücadelede halk kitlelerine dayanmak zorunda olduğunu kavradığı takdirde sürdürebilir. İngilizlerin himaye ettiği Sultan ve etrafındaki satılmış İstanbullu yüksek memurlardan oluşan köhne klik, Kemal Paşaya karşı bütün gerici güçleri seferber edecektir. Eğer Kemal Paşa komünistlere karşı baskı siyasetini değiştirmezse, kendi iktidarının mezarını kazmış olur; çünkü Türk ordusu köylülerden kuruludur.

Sovyet Rusya Türkiye'yi, hükümetinin kara gözleri için desteklemedi ve bugün de bu yüzden desteklemiyor. Sovyet Rusya'nın Türkiye'yi desteklemesinin nedeni, Türkiye'nin zaferini Doğunun devrimcileşmesi için bir katkı ve dolayısıyla dünya proletaryasını ve Rus devrimini güçlendiren çok önemli bir etken olarak görmesidir. Bu yüzden Sovyet

Rusya, Lozan'da Türkiye'nin haklı taleplerini destekleyecektir. İşte tüm kapitalist basınla ağızbirliği ederek, Rusya'nın bu tutumunu değiştirmesini uman İkinci ve İki Buçukuncu Enternasyonal ahmakları, bu tutumun temelde, Türk hükümetinin diplomatik ve siyasî alandaki şu ya da bu ters davranışından tamamen bağımsız olduğunu bir türlü kavrayamıyorlar. Biz, Türk hükümetinin bu ters eğilimlerine, bunlar Türkiye halkına zarar verdiği için açıkça karşı çıkarız. Fakat Sovyet Rusya, aynı zamanda, Türkiye'nin siyasetindeki bütün terslikleri ve zikzakların da ötesinde, sanayi proletaryasının dünya sermaye cephesine karşı verdiği mücadelede Doğu halklarıyla bir arada yürüyeceği büyük tarihî yolu da görebilmektedir.

Internationale Presse-Korrespondenz
30 Kasım 1922, Sayı 227, s. 1645-1646

M. N. Roy

LOZAN KONFERANSI

12 Şubat 1923

Yakın Doğu sorunu çözülmeden, olduğu gibi duruyor. Fransa ile İngiltere arasındaki rekabet, çözümü imkansızlaştırmaktadır. Tam herkes kesin bir anlaşma beklerken, Lozan Konferansı, sonuçlanmasına ramak kala dağıldı ve orada toplanmış bulunan bütün diplomatlara da çekip gitmekten başka çare kalmadı.

Puvankare'nin, görüşmelerin kesilmesine sebep olduğu söylenen gizli notası, uluslararası rekabetin yanı sıra Fransız emperyalistlerinin kendi aralarında da çıkar çatışması olduğunu açığa çıkarttı. Bu çıkar çatışması, zaten emperyalizmin ancak hayatı pahasına çözebileceği kadar karışmış olan bu meseleyi büsbütün güçleştirmektedir.

Fransız kapitaliźminin bu iç çatışması, Lozan Konferansını bir başka yönden de etkiledi. Bu çatışma bütün konferans boyunca Türk delegeleri üzerinde büyük bir etki yaptı. Diğer yandan da, hem bu çatışmanın, hem de iki emperyalist grup arasındaki çelişmenin ağlarına dolanan Ankara heyeti, Türkiye

halkının gücüne dayanarak kazanmış olduğu durumunu zayıflattı ve dolayısıyla da aslında zor durumda olan müttefik devletler emperyalizmine kendi koşullarını kabul ettiremedi.

Anadolu savaş meydanlarında kahramanca mücadeleyle elde edilmiş olan kazançların çoğu, zarif görüşme salonlarında birer birer teslim edildi. Türkiye halkının kurtuluşu, geçmişte olduğu gibi bugün de, hâlâ gerçekleşmemiş bir hedef olarak durmaktadır ve emperyalizmin dolaylı ya da dolaysız egemenliğine kesin olarak son vermek için şiddetli bir mücadele daha yürütmek gerekecektir.

Lozan'da üçlü bir mücadele verildi. Bu mücadele bir yandan Fransızlarla İngilizler arasında, öte yandan da Türkler ile, aralarında «seyirci» olarak Amerika'nın da bulunduğu bütün büyük emperyalist devletler arasında geçmekteydi. Türkiye halkının kaderini ilgilendiren belirleyici kararların alınmasında, Türk heyetine çok az söz hakkı tanındı. Bu kararlar daha çok tek başına müttefik devletler tarafından alındı ve sonra da tehditkar bir ültimatom şeklinde Ankara heyetine sunuldu. Kararları hazırlayanlar bunu, belli bir Fransız kapitalist grubunun desteğini yitirmeyi göze alarak yaptılar. Oysa Ankara hükümeti, tutumunu tamamen bu grubun aslında su götürür dostluğuna güvenerek ayarlamıştı.

Buna rağmen, Türkiye'ye tanınacak hakların saptanmasında gene de bazı pürüzler ortaya çıktıysa, bunun nedeni, aslında, **İsmet Paşanın** gösterdiği direnmeden çok, müttefik devletlerin önce kendi aralarındaki çeşitli çıkar çatışmalarını halletmek zorunda olmalarıydı.

Kuşkusuz Ankara heyeti bu çatışmalardan yararlanmayı bildiği için kendini kutlamaktan geri kal-

madı, ama Ankara hükümetinin aslında bütün konferans boyunca yaptığı, bütün bu emperyalist rekabetin en çaresiz kurbanı olduğunu kanıtlamaktan başka bir şey değildi.

Nitekim İngilizlerle Fransızlar arasındaki çatışmanın her alevlenişinde, entrikacı Fransız diplomasisi, Türk heyetini İngilizlere karşı tavrını sertleştirmeye, örneğin İngilizleri Yakın Doğuda ilişkilerini kesmekle tehdide teşvik ediyordu. Lozan manevralarının asıl amacı, egemen Türkiye devleti ile tantana ile açıklanacak bir barış anlaşması yapmanın ötesinde, Fransız ve İngiliz emperyalistlerinin Orta Doğudaki karşılıklı sömürü alanlarını belirleyecek bir anlaşmayı gerçekleştirmekti. Bu mücadele içinde en önemli etken olarak görünen Türkiye'ye ise, burada sadece bir piyon rolü tanınmıştı. Zaten bu emperyalist haydutlardan daha iyisi de beklenemezdi. Ne var ki, bütün bu meselede üzücü olan, Ankara hükümetinin, daha doğrusu iktidardaki partinin, daha önce kazanmış olduğu kolay kolay sarsılmaz mevzileri gönüllü olarak terk ederek, bu hiç de imrenilmeyecek duruma düşmesidir.

Peki Ankara hükümeti, acıklı bir sona götürmesi kaçınılmaz olan böyle bir yolu niçin tutmuştur?

Bu sorunun cevabı gayet basittir. Bu sorunun cevabını burjuva milliyetçiliğinin toplumsal niteliğinde, daha da açıkçası burjuva milliyetçiliğinin ta kendisinde aramalıyız. Türk Kurtuluş Savaşı gelişme süreci içinde, iki seçenek arasında bir seçim yapmak zorunda olduğu bir noktaya gelip dayanmıştı: Ya kesin zafere kadar devrim yolunda karar kılacak, ya da o günkü toplumsal durumu olduğu gibi korumak amacıyla uzlaşma yolunu tutacaktı. Savaşa önderlik eden unsurların toplumsal konumları, onların

doğal olarak ikinci yolu seçmelerine ve Fransız malî sermayesine «dostluk ittifakı» adı altında kayıtsız şartsız teslim olmalarına yol açtı.

Çeşitli emperyalist gruplar arasındaki zıtlıkların artması, hiç kuşkusuz ezilen halkların kendi kurtuluşu için olanaklar yaratmaktadır. Gerçekten de zıtlıklardan yararlanmak, muazzam bir taktik önem taşır. Ne var ki, bu taktiğin emperyalizmin kucağına düşmeksizin uygulanması, sapına kadar devrimci bir bakış açısına ve devrimci hedefler koymaya bağlıdır.

Gerçi Ankara hükümeti bu mücadele yöntemini benimsemişti. Ancak kendine devrimci hedefler koymadığı için emperyalistlerin oyununa geldi. En azından Türkiye'nin bağımsızlık davasını bugün için tehlikeye attı. Ankara hükümeti artık önder rolünü yitirmiştir. Tarih, onun hakkındaki hükmü bir gün verecektir. Türk halkının kesin kurtuluşu, çok daha devrimci bir önderliği gerektirmektedir.

Ankara hükümeti, zaferi kazanmış olan millî ordusu İstanbul kapılarına dayandığı bir anda, devrimci Rusya'nın kayıtsız şartsız destek önerisini reddederek, şımarık Bay **Franklen-Buyyon**'un temsil ettiği Fransız sermayesinin hilekarca uzattığı eli yeğ tutmakla, zaten mantıkî sonucu işte Lozan'daki bu utanç verici yenilgi olan yola da adımını atmıştı.

Ne var ki bu yenilgi, başlı başına Türk bağımsızlık mücadelesinin yenilgisi demek değildir. Çünkü bu mücadele, tarihî bir zorunluluktur, dolayısıyla da sonunda başarıya ulaşacaktır. Bu yenilgi, milliyetçiliğin belli bir kanadının ve bu kanadın izlediği uzlaşma taktiğinin yenilgisidir. Bugün Ankara'daki iktidar, Türkiye halkının Sovyet Rusya'nın yardımıyla toplumsal devrim yolunda ilerlemesindense, Türk

işçi ve köylülerini Fransız malî sermayesinin sömürüsüne teslim etmeyi bin kere yeğ tutuyor.

Devrim korkusu, Ankara'daki iktidarı Fransız malî sermayesinin kollarına attı. Fransız sermayesi de ister tek başına ister İngiliz kapitalizmi ile birlikte olsun, Türkiye'nin devlet bağımsızlığını kağıt üzerinde kalan bir söz derekesine indirgeyecektir. Fransız kapitalizmi, hiç değilse, Türk hakim sınıflarına kendi kölelerinin Ankara'daki bekçisi görevini veriyor, oysa Sovyet Rusya ile ortaklaşa yürüteceği mücadele, Türk köylülüğünün özgürlük yolunda tehlikeli bir şekilde ileri gitmesini beraberinde getirebilirdi. İşte hem Mudanya'daki Türk generallerinin, hem de Lozan'daki Türk diplomatlarının elini kolunu bağlayan da bu düşüncelerden başkası değildi.

Lozan Konferansının aniden yarıda kesilmesi, Fransa ile İngiltere'nin Orta Doğu konusunda varmış oldukları anlaşmayı tehlikeye düşürmüştür. Genel olarak konferansın yarıda kesilmesinden Türkiye'nin uzlaşmaz tavrı sorumlu tutuluyor. Ama bundan daha yanıltıcı bir şey olamaz. Türkiye'nin, daha önce varılan anlaşmayla ne kadar ilgisi varsa, Konferansın yarıda kesilmesiyle de o kadar ilgisi vardır. Lozan Konferansının dağılmasının gerçek nedeni, Musul petrollerinin bu arada Ruhr kömürüyle karışması sonucunda yangın tehlikesinin artmasında yatıyor.

San Remo Anlaşmasının arkasında, **Lord Kürzon** tarafından temsil edilen İngilizlerle **Bay Barer** (Barreres) tarafından temsil edilen Fransızlardan oluşan bir kapitalist grup bulunuyordu. Bu yüzden Fransa ile İngiltere, Lozan'da başlıca çekişme konusu Musul petrolleri olduğu sürece, biçare **İsmet Paşaya** bir-

biri ardına acı yenilgiler tattırma konusunda pekâlâ işbirliği yapabiliyorlardı.

Ancak **Bay Luşör** (Loucheur) meselelere **Bay Franklen-Buyyon**'un gözüyle bakmıyor. Ve bu arada Ruhr bölgesinin işgali, İngilizlerle Fransızlar arasındaki çelişmenin diğer bir yönünü de gözler önüne sermiştir. Ruhr kömür yataklarının dayanılmaz basıncı altında kalan nazik petrol fıçıları çatlamaya başladı ve tam antlaşmanın kesin olarak imzalanacağı günün arefesinde, **Puvankare'**nin ruhu Lozan Konferansını sabote etmek için işe karıştı.

İngiltere'nin ticaret ve sanayi çıkarlarını temsil eden Bay **Loyd Corc** ise, Fransa'nın 20. yüzyılda Avrupa'da yeni bir Napolyon hakimiyeti kurma amacı hayallerine şiddetle karşı koydu. Çünkü **Loyd Corc**'a göre bu çılgınca rüyanın gerçekleşmesi demek, Avrupa'nın yeniden inşası ümidinin olduğu gibi suya düşmesi demekti. **Loyd Corc** tarafından böylece aç gözlü ve ihtiraslı emellerine çomak sokulan Fransız sermayesi de hummalı bir şekilde sağda solda arandıktan sonra, gözlerini Orta Doğuya çevirdi ve Ankara hükümeti ile bir anlaşma yaparak, İngiltere'yi oldukça geride bıraktı. Bu anlaşma imzalandığında Fransa'da önceleri hiç bir ciddî muhalefet görülmedi. Ancak Avrupa'nın katı gerçekleri, çok geçmeden, Fransa'ya öyle her canı istediği zaman İngiltere'nin nasırına basamayacağını kavrattı. Bunun sonucu da, Türklerle yapılan anlaşmaya ve Fransızların Lozan'da Türklerle kurduğu ortak cepheye karşı çok daha eleştirici bir tutumun benimsenmesi oldu.

Loyd Corc'un düşmesi sonucu, İngiltere'de Fransız dostu parti iktidara geldi. **Bonar Lov**'un temsil ettiği çıkar çevreleri, Fransa'nın Avrupa'daki faaliyetlerine göz yummayı doğru buluyorlardı. Çünkü

böylece Fransa'nın Amerika'ya tehlikeli bir şekilde yaklaşmasını engelleyeceklerini umuyorlardı. Fransa ise Avrupa'da elde ettiği bu hareket serbestliğine karşılık, Orta Doğuda kendi himayesi altında bulunan devleti İngiltere'ye teslim etti.

Lozan'da **Lord Kürzon**'un Türklerin gözünü korkutmak için başvurduğu bütün yöntemleri Fransız heyetinin sadakatle desteklemesinin sebebi de işte budur. Sarsılmış olan İngiliz-Fransız ittifakını yeniden canlandırma çabaları öylesine ileri gitti ki, **Franklen-Buyyon**'un temsil ettiği ve Osmanlı borçlarından çok fazla alacağı olan sermaye çevrelerinin hiç de işine gelmeyen bir hal aldı.

Dolayısıyla Lord Kürzon'un ültimatomu biçiminde kaleme alınan anlaşma taslağının Türk heyetine verilmesine birkaç gün kala, **Puvankare**'nin en büyük siyasî muhalifi ve rakibi olan **Andre Tardiyö**'nün (André Tardieu) paçaları fena halde tutuştu. Andre Tardiyö, 23 Ocak 1923 tarihli **«Echo National»** (Milletin Sesi) gazetesinde şöyle yazıyordu: «Lozan'da bu kadar fazla kolaylık göstermemizin nedeninin Essen'de hareket serbestliği kazanmak olduğunu gayet iyi anlıyorum.» Tardiyö, **Barer**'in otoritesini sarsmak için de şu sözlerle Fransız alacaklıların yüreğine korku saldı: «Anlaşma son şeklini alınca, Orta Doğudaki Fransız çıkarlarının akıllara durgunluk verecek bir şekilde feda edildiği görülecektir. Osmanlı borçları konusunda, Fransız alacaklıların böyle ortada bırakılması tam bir rezalettir.» İşte, sonunda Lozan Konferansının dağılmasına yol açan malî hokkabazlıklar böyle sahnelenmiştir.

Osmanlı borçları yüzünden Türkiye'ye önem veren büyük bankerler, şimdi kendi çıkarlarını Alsas Loren sanayi kralları lehine feda eden bir siyaset

karşısında isyan ettiler. Bu iki ateş arasında kalan Bay Puvankare bütün diplomatik hünerlerini ortaya dökmek zorunda kaldı. İşte, Türklerin denize düşenin yılana sarıldığı gibi dört elle sarıldıkları ve Lozan'da bunca telaşa yol açan esrarengiz notanın verilmesindeki dış etkenler buydu. Gerçi Konferansın dağılmasından birkaç gün önceki bu nota alış verişini saran esrar perdesi henüz aralanmamıştır, ama kamuoyuna o kadar çok şey sızmıştır ki, en önemli sonuçları ana hatları ile çıkartmak pekala mümkündür.

Puvankare, Franklen-Buyyon'un yaptığı anlaşmanın arkasındaki çıkar çevrelerinin desteğini yitirmemek için, sanki Lozan Konferansı İngiltere'nin tam zaferi ile sonuçlanmıyormuş havasına büründü. Türk heyeti ise bu tavrı, **Barer**'in ve hattâ, Franklen-Buyyon çıkar çevresinin sözcüsü olan **Bompard**'ın da Lord Kürzon'un yöntemlerini onaylamasına rağmen, Fransa'nın Türkiye'ye yeniden «destek» sağlayacağı şeklinde yorumladı. Puvankare, bir taşla iki kuş vurmak istiyordu. Bunu hiç değilse şimdilik başarmış görünüyor. Fransa bir yandan kendini, eskiden olduğu gibi, Türkiye'nin «çıkar gözetmeyen dostu» gibi gösterirken, öte yandan da İngiltere'yi, Ruhr bölgesinde kendine hareket serbestliği tanımazsa Orta Doğuda yeni bir savaşla tehdit ediyor.

Böylece Lozan başladığı noktada bitmiş oldu. Özellikle Türkler açısından bu böyle olmuştur. Türkler Lozan'a bir emperyalisti diğerine karşı kullanma umutları ile gelmişlerdi, ama sonunda bizzat kendileri oyuncak durumuna düştüler. Şimdi de barış antlaşmasını imzalamadan geri dönüyorlar. Bunun nedeni, Türkiye halkının millî bağımsızlığını ancak dev-

rimci mücadele sonunda kazanacağına inanmaları değil, tam tersine hâlâ kendilerini İngiltere ile Fransa yeni bir kavgaya tutuştukları zaman Türkiye'nin diplomatik durumunu sağlamlaştıracağı hayaline kaptırmalarıydı.

Fakat bu yeni ümidin de eskileri gibi aldatıcı olduğu kanıtlanacaktır. Emperyalizmin iç çıkar çatışmaları her zaman olacaktır. Hattâ bu çelişme kapitalist çürüme sürecinin geliştiği oranda keskinleşecektir. Ne var ki, sömürge hakları söz konusu olduğunda, emperyalizm daima ortak bir cephede birleşecektir.

Eğer Ankara hükümeti, Lozan Konferansı tecrübesinden bu dersi çıkarabilirse, bu onun için en büyük kazanç olur. Barış antlaşmasını imzalamayı reddetmesinin ne derece samimi olduğu, bundan sonra Sovyet Rusya'ya karşı takınacağı tavırdan anlaşılacaktır. Türkiye'deki iktidar sahipleri, Sovyet Rusya'nın kendilerine karşılık gözetmeksizin verdiği desteği bugüne kadar sözlerle olmasa bile, davranışlarıyla reddettiler. Emperyalistlerin, Türkiye üzerindeki hakimiyetlerini ebedî kılmayı amaçlayan meşum emelleri, ancak devrimci bir temel üzerinde verilecek kararlı bir mücadele ile kırılabilir.

Internationale Presse-Korrespondenz
12 Şubat 1923, Sayı 28, s. 207-208

A. Lozovski

LOZAN VE RUHR

2 Mart 1923

Lozan Konferansıyla Ruhr bölgesinin işgali arasında bir ilişki var mıdır? Kuşkusuz vardır. Lozan, Versay Antlaşmasının bir yavrusundan başka bir şey olmayan Sevr Antlaşmasının tasfiyesi yolunda bir aşamaydı. Lozan, Müttefik devletlerin yarattığı "ebedî barış"ın kalıcı bir şey olmadığını göstermişti. Aynı şekilde Ruhr bölgesinin işgali de, Versay Antlaşmasını başka bir açıdan bozmakta ve dünya savaşının sonucunda ortaya çıkmış olan yeni uluslararası hukukun aldatıcı niteliğini bir kez daha ortaya koymaktadır. Ancak, Lozan ve Ruhr sadece Avrupa barışının geçiciliğini kanıtlamakla kalmıyor, aynı zamanda savaştan galip çıkan devletlerin içinde bulundukları çıkmaz durumu da gösteriyor. Lozan'ın anlamı nerede yatmaktadır? Lozan'ın anlamı, Türkiye'nin müttefiklerin umduğunun tam tersine canlı bir güç olarak ortaya çıkmasında yatmaktadır. Bu köylü ülkesinin devrimci hareketi, dünyanın hakimi olan İngiltere'yi geri çekilmeye mecbur etti. Boğazları kim elinde tutacaktır, Musul petrollerine

kim hakim olacaktır? — İşte, Lozan Konferansını ilgilendiren meseleler bunlardı. Lord Kürzon'un Boğazları «uluslararasılaştırmak» istemesi, yani Yakın Doğuda Avrupa uygarlığını savunan düzinelerle İngiliz zırhlısına birkaç Fransız, bir adet de İtalyan zırhlısının eklenmesini istemesi doğaldır. Bu «uluslararasılaştırma»yı petrol ışığında incelemeliyiz. O zaman Lozan Konferansını bütün «parlaklığıyla» görebiliriz. Ne de olsa petrolün olayları aydınlatma gibi bir özelliği vardır! Lozan'da Fransızlar İngilizlere karşıydılar, çünkü onlar «uluslararasılaştırma»dan Fransız zırhlılarının sayısının İngilizlerinkinden daha fazla olduğu bir sistemi anlıyorlardı. Eğer İngilizler Fransızlara Ruhr meselesinde «yeşil ışık» yakmış olsalardı, Fransızlar Yakın Doğuda «sağ yumruk»larını denemeye can atarlardı. Bilindiği gibi, diplomasi dilinde «yeşil ışık», başkasının cebine elini daldırma hakkı anlamına gelir. Fakat pratik insanlar olan İngilizler, eğer Fransızların Ruhr'a dilediklerini serbestçe yapmalarına göz yumarlarsa, bunun Avrupa'da Fransız hakimiyetine yol açacağını kavradılar. Ruhr işgalinin gerçekte taşıdığı anlam nedir? Fransa, kazandığı zafer sonucunda, demir cevheri bakımından en zengin ülke haline geldi. Çünkü savaş öncesinde 19 milyon ton demir cevheri elde ettiği zengin demir madenlerine ek olarak, 21 milyon tonluk demir cevheri üreten Alsas-Loren'i de eline geçirmişti. Almanya ise, demir cevherinin yüzde 80'ini yitirdi ve demir dengesi, Fransız sermayesi lehine değişti. Böylesine büyük miktarlarda demire sahip olan Fransa'nın kömür açığı, dolayısıyla eskiye göre daha da arttı. Fransa savaş öncesinde yılda 20 milyon ton kömür ithal ediyorken, Versay Antlaşması sonucunda önemli ölçüde artmış olan kö-

mür ihtiyacı, yılda 17 milyon ton üretim kapasiteli Saar bölgesinin ilhakı ile de karşılanamaz oldu. Çünkü Fransa'nın yüksek fırınları için gerekli olan kok kömürü, ancak Ruhr bölgesinde bulunmaktaydı.

Savaşın başlarında, daha Alman burjuvazisi zafer umudu içindeyken, Fransız demirlerinin ilhakını kararlaştırmıştı. Çünkü, kömür demiri çeker. Aynı şekilde, Fransa zaferi kazandığında da, Ruhr bölgesinin ilhakı önceden kararlaştırılmış bulunuyordu. Çünkü, demir de kömürü çeker. Peki, niçin bu ilhak Versay Antlaşmasının üstünden tam dört yıl geçtikten sonra gerçekleştirilmiştir? Birinci olarak, İngiltere demirle kömürün birleşmesine göz yumamayacağı için; ikinci olarak da, o sıralarda Alman kömür baronları ile Fransız demir patronları arasında demirle kömürü gönüllü olarak birleştirme yolunda pazarlıklar sürdürülmekte olduğu için. Her iki taraf da, bu kârlı girişimde hissenin çoğuna, hiç olmazsa hisse senetlerinin yüzde 51'ine sahip olmak istiyordu. Ama gelgelelim 100'ün içinden hiç bir zaman iki adet 51 çıkamayacağına göre her iki tarafın da çoğunluğa sahip olması mümkün olamayacağı için, iş geldi Ruhr'un askerî işgaline dayandı. Şimdi gene iki ülkenin sanayicileri arasında hisse senetlerinin dağılımı konusunda pazarlıklar —ama başka bir temelde— başlayacaktır. Peki ya İngiltere nerelerdedir? İngiltere beklemektedir ve ancak her iki taraf da çatışmanın çözümü konusunda başarısızlıklarını kanıtladıkları zaman müdahale edecektir. Ve sadece, taraflardan hiç birisi Fransız-Alman demir-kömür kartelinin yüzde 51'lik hissesine sahip olamasın diye müdahale edecektir. İşte Ruhr'un işgali, kok kömürü ışığında böylesine kaba bir görünüm arzediyor.

Peki, ya proletarya? İki ülkenin ikisinin de proletaryası savaş istemiyor. Ve eğer İkinci Enternasyonalle Amsterdam Enternasyonali de aynı şekilde savaş istemeselerdi, bütün bu kok kömürü-petrol oyunlarını bozmak mümkün olurdu. Ama, bir savaş tehlikesi karşısında uluslararası grev çağrısı yapacaklarına daha geçenlerde Lahey'de yemin eden bu sayın baylar, perişan bir şekilde ağlaşmaya ve ellerini halkların kurtarıcısı ve koruyucusu olan Milletler Cemiyetine açarak yalvarmaya başladılar. Peki kimdir bu halkların esrarengiz koruyucusu ve ebedî ve mutlak hakkın tarafsız savunucusu? Amsterdamlı pasifistlerin diz çöküp kapısını çaldıkları bu Cemiyet neyin nesidir? Milletler Cemiyetinin ne olduğunu öğrenmek mi istiyorsunuz? **Puvankare**'yi alın, ona **Lord Kürzon**'u ekleyin, ikisinin üstüne de Çekoslovak **Beneş**'i koyun, sonra bu bulamacı Kraliyet Bakanı, sosyal demokrat **Branting**'le bir taşım kaynatıp, hepsini bir de **Mussolinileştirdiniz** mi, buyrun size Milletler Cemiyeti adı altında tanınan, devletlerin haklarının büyük koruyucusu!

Şayet uluslararası proletaryanın elinde Amsterdam Enternasyonali ve İkinci Enternasyonalle, milletlerin haklarını filosu ile savunan Milletler Cemiyetinden başka bir şey olmasaydı, Avrupa'yı yeniden milyonlarca ölü kaplardı. Ama bereket versin ki, son yılların olayları insanlığın üzerinde hiç bir iz bırakmaksızın geçip gitmiş değildir. Bu olaylar, milyonlarca ve milyonlarca proleteri kapitalist sisteme ve onun bilinçli ve bilinçsiz savunucularına karşı ayaklandırmıştır. Her yeni çatışma, yüz binlerce yeni proleterin gözünü açıyor. Ne Komintern'in ne de Kızıl Sendikalar Enternasyonalinin başaramadığını, bizim için Puvankare ve Lord Kürzon başar-

maktalar. Lozan ve Ruhr, sadece Versay barışının değil, aynı zamanda bu antlaşmayı doğuran tüm sistemin tasfiyesi yolunda aşamalardır. Siz bu yolda yürümeye devam edin, sayın Puvankare, Lord Kürzon ve Stinnes! Siz dünyayı aranızda paylaşadurun, hisse senetlerinin çoğunu kapmak için döğüşün — devrimci proletarya sizi birleştirmesini bilecektir... tek bir darağacında!

Internationale Presse-Korrespondenz
2 Mart 1923, Sayı 39, s. 280-281

Arthur Rosenberg (Berlin)

LOZAN'DAKİ YENİ KONFERANS

13 Nisan 1923

Ölüler diriliyor. 4 Şubatta Lord Kürzon'un ayrılmasıyla dağılan Lozan Barış Konferansı, 15 Nisanda yeniden dirilecek. Bu, diplomasi tarihinde ender görülen bir olaydır. Ve 5 Şubatta siyasetle azçok ilgilenen bir kimsenin böyle bir çözümü aklına bile getiremeyeceğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Lord Kürzon'un o tarihte bu küçük İsviçre şehrinden ayrılması ne anlama geliyordu? İngilizlerin dünya siyasetinin bu baş yöneticisi, aylarca bu küçük şehirde Türklerle birlikte olmuş, fakat bu kıvrak hasımlarının işini bitirememişti. Kürzon'un Lozan'dan ayrılmasıyla İngiliz emperyalizmi, yeni Türkiye ile karşılıklı görüşmeler dönemini kapattığını ve bundan böyle Kemal Paşa hükümetini diktatörce tehditlerle boyun eğmeye zorlayacağını anlatmak istiyordu. Lord Kürzon, ülkesine döndü ve artık diplomatların yerine, Boğazlarda İngilizlerin Akdeniz filosuna bağlı zırhlılarının konuşması karara bağlandı.

Gelgelelim bu arada İngiliz topçuları ateş açma-

mış ve İngiliz diplomatları Lozan'a geri dönmek zorunda kalmışlardır. Hiç kuşkusuz Lord Kürzon için, siyasetinin fiyaskoyla sonuçlandığı bir sahneye yeniden çıkmak oldukça can sıkıcıdır. Bu yüzden Lord Kürzon'u, İngilizlerin bugüne kadar İstanbul komiserliğini yapan Sör Horas Rumbold'un (Horace Rumbold) temsil etmesine karar verilmiştir. Neyse, bütün bu ayrıntılar bir yana, Lozan görüşmelerinin yeniden başlaması bile, İngilizlerin Doğu siyasetinin yeni bir yenilgisi ve milliyetçi Türkiye'nin yeni bir başarısı anlamını taşıyor.

Birinci Lozan Konferansının önünde, çözüm bekleyen arapsaçı gibi karmakarışık bir meseleler yığını durmaktaydı: Örneğin Türkiye'nin Avrupa'daki topraklarının sınırının çizilmesi meselesi, Ege Denizi adalarının kime verileceği meselesi, Boğazlar meselesi ve buna bağlı olan her şey, Musul petrolleri üzerindeki çekişme, Türkiye ile Müttefik devletler arasındaki ekonomik ilişkilerin gelecekte nasıl düzenleneceği meselesi, Türkiye'nin Avrupalı alacaklarının tatmini, Türk yargı egemenliğinin yabancı uyruklular karşısındaki sınırları ve daha pek çok mesele. Birinci Lozan Konferansı, bunlardan Avrupa'daki Türk toprakları meselesine belli ölçülerde çözüm getirmiştir. Boğazlar meselesinde de Türkler, şimdilik, İngiliz çıkarlarına uygun bir çözümü kabul etmişlerdir: Boğazların askerî tahkimattan arındırılması ile, İngiliz burjuvazisi, gereğinde filosunu Sovyetler Birliği'ne karşı Karadeniz'e sokma olanağını elinde tutmayı amaçlamaktadır. Bunların dışında Konferans, Musul meselesini geçiştirmiş, ekonomik meseleler karşısında da zayıf kalmıştır. Kemal Paşa hükümeti belki toprak ve sınır meselelerinde taviz vermeye hazırdı, ama yurdunu eski Osmanlı

borçlarının alacaklılarıyla Türkiye'de yuvalanmış olan ya da yuvalanmaya hazırlanan tüm vurguncu ve imtiyaz avcılarının vahşî iştihalarına peşkeş çekmeye hiç mi hiç hazır değildi. Ekonomik meseleler söz konusu olduğunda, Fransız ve İngiliz heyetlerinin Lozan'da tam bir ağız birliği etmeleri de, ayrıca dikkate değer. Çünkü aslında, Fransa'nın Türkiye'deki para çıkarları, muhtemelen İngiltere'ninkilerden daha fazladır. Eski Türk devlet borçları, büyük ölçüde Fransızlardan alınmıştı.

Fransız heyeti, Birinci Lozan Konferansının son haftalarında kendi tutumunu belirlerken, ister istemez Ruhr girişinini de göz önünde bulundurmak zorunda kalmıştır. Fransızlar, İngiliz makamları kendilerine Ruhr bölgesindeki demiryollarını kullanma konusunda güçlük çıkardıkları oranda, Lozan'da Lord Kürzon'a güçlük çıkarmaktaydılar. Nitekim Bonar Lov'un Ruhr meselesindeki iyi niyetli tarafsızlığı, Fransızlar tarafından Lozan'da üç aşağı beş yukarı olumlu bir tutum alınarak ödüllendirilmiştir. Bu arada İngiliz hükümeti de, 4 Şubatta attığı enerjik adımı sonuna kadar sürdürme durumunda değildi. Çünkü bir yandan Puvankare, İngiltere'nin Ruhr meselesinde bundan böyle takınacağı tutumdan, İngilizlerin Doğuda istediklerini yapmalarına göz yumacak kadar emin değildir. Öte yandan da, gerçi Fransa, Cuno'nun Almanyası fiilen silahsız olduğu için, Ruhr bölgesinde bir maceraya girişebilmiştir, ama Kemal Paşanın Türklerinin kurşunla karşılaştıklarında aynen kurşunla cevap vermek gibi bir alışkanlıkları vardır. Demek ki, Anadolu'ya yönelecek bir İngiliz hücumu, kanlı ve sonucu önceden kestirilemeyecek nitelikte, gerçek bir savaş anlamına gelecekti. Sovyet Rusya'nın Türkiye'nin İngiliz em-

peryalizmi tarafından çiğnenmesine izin vermeyeceği gerçeği de cabası! Doğrusu «huzur, barış ve denge» adamı olan Bonar Lov, hele Fransa'nın çekimser kaldığı ve hattâ düşmanca tavır aldığı bir sırada, böyle bir macerayı göze alamazdı. Yani Lord Kürzon, Türklere boyun eğdirmek için blöf yapıyordu. Ama Türkler onun bu blöfünü yutmadılar ve sayın lord da, tam bir **Falstaff*** ruhuyla, bükemediği eli öptü.

Bu arada Londra'da Doğu meselesi konusunda pazarlıklar sürmekteydi. Müttefik devletlerin uzmanları kafa kafaya vermekte, Lozan yarıda kesilmiş olmasına rağmen, Türk hükümetine notalar verilip notalar alınmaktaydı. Nihayet yeni bir anlaşma zemini bulundu. Müttefikler, Türkiye'ye, toprak meselelerine çözümlenmiş gözüyle baktıklarını ve hattâ artık Musul ve Boğazlar konusunda dahi hiç bir şey söylemeyeceklerini bildirdiler. Ekonomik ve hukukî meseleleri ise, Lozan'da yeniden ele almaya hazır olduklarını açıkladılar. Türkiye Dışişleri Bakanı İsmet Paşa bunu kabul etti ve hükümetinin ve Millet Meclisinin de onayını aldı. Çok yerinde olarak Türkler, Lozan'da kendilerini kimsenin susturamayacağı tespitini yapmaktadırlar. Bugüne kadar geçirilen tecrübelerden anlaşıldığına göre, İngiltere'nin zırhlı yumruğu artık sökmeyecektir. İkinci Lozan Konferansında Türk temsilci heyetinin Musul ve Boğazlar konusunu açıp açmaması ise, İngiliz hükümetinin şu ya da bu gizli niyetine değil, tamamen dünya siyasetindeki genel duruma bağlı olacaktır. Bu genel durum, bugün gene yeterince karmaşıktır.

---

* Şekspir'in bazı tarihî piyeslerindeki, her kalıba giren ve her nabza göre şerbet veren komik kahraman. — Ç.N.

İkinci Lozan Konferansı, Alman ve Fransız kapitalizminin Ruhr meselesinde bir anlaşmaya varmasının elle tutulacak kadar yakınlaştığı ve İngiltere'nin de üçüncü kişi olarak bu alışverişten kârlı çıkmayı tasarladığı bir sırada toplanıyor. İngiliz ve Fransız kapitalizmi arasında, **Luşör**'ün Londra gezisinin de gayet açık bir biçimde gösterdiği gibi, yeniden sıkı bir işbirliği kurma çabaları, elbette Doğuda da etkisini gösterecektir. Uluslararası kapitalizmin Ruhr meselesindeki tüm yalpalamaları, otomatik olarak Lozan'ı da etkileyecek ve Lozan'daki yalpalamalar da, Ruhr meselesini etkileyecektir.

Gelgelelim İngiliz ve Fransız sermayelerinin arkasında onlardan daha güçlü biri durmaktadır. İngilizlerle Fransızlar birbirleriyle dalaşır, karşılıklı notalar alıp vererek blöf yapmakla vakit geçirirken, Amerikan sermayesi iş yapmıştır. Çester imtiyazı adıyla anılan Amerikalılara ait imtiyaz, Amerikalıların yakın gelecekte Anadolu'da 4318 km. uzunluğunda bir demiryolu döşemelerini öngörüyor. Bu, bugüne kadar Türkiye'de var olan hemen hemen tüm demiryollarının toplamına eşittir. Diğer bir Amerikan projesi de, başkent Ankara'nın tümünü üç yıl içinde tepeden tırnağa en modern ve lüks bir biçimde yeniden inşa etmeyi öngörmektedir. Buna ek olarak çeşitli Amerikan petrol imtiyazlarını ve benzer başka şeyleri de sıralayabiliriz. Amerikan sermayesi, yeni Lozan Konferansını dikkatle izleyecek ve Türkiye'de şimdiden fiilen elde etmiş olduğu imtiyazlı durumu savunmasını bilecektir. Bugün Amerikalılar için Türkiye, Almanya'dan çok daha önemlidir. Amerikalıların Ruhr meselesine yapacakları herhangi bir müdahale de, Türkiye'deki Amerikan sermayesinin önüne kim engel çıkartırsa ona

karşı olacaktır. Gerek Fransızların gerekse İngilizlerin bu gerçeği hakkıyla değerlendireceklerine kuşku yok!

Sovyetler Birliği, İkinci Lozan Konferansına çağrılmayacaktır. Çünkü zaten birinci konferansa da Rus heyeti, sırf Boğazlarla ilgili olarak çağrılmıştı. Ama Sovyet Rusya bugün, öyle diplomatik ayak oyunlarıyla saf dışı bırakılamayacak kadar güçlüdür. Rusya, kendi çıkarlarını dikkate almayan Doğudaki hiç bir barış antlaşmasını kabul etmeyecektir. Ayrıca Sovyetler Birliği, uluslararası sermayeye karşı ezilen Doğu halklarını korumaya devam edecektir. Kemal Paşanın ansızın Millet Meclisini feshetmekle ve yeni seçimlere gitmekle ne amaçladığı henüz tam belli değildir. Şayet yeni seçimler, yabancı sermayeyle sıkı fıkı ilişkiler kurulmasına karşı çıkan grupların parlamentodan uzaklaştırılması amacıyla yapılıyorsa, Kemal'in hükümeti yanlış bir yola girecek demektir. Hele Lozan'da, yeni oluşan Türk büyük ticaret burjuvazisinin de katkılarıyla yabancı sermayeye yeniden Türkiye'de üstünlük sağlayacak nitelikte bir barış antlaşması imzalanacak olursa, savaş meydanlarında zafer kazanmış olan Türkiye halk kitleleri, böyle bir kazık yemeye razı olmayacaklardır. İster Lozan'da bir şey imzalansın, ister imzalanmasın, ya da ne imzalanırsa imzalansın, Doğudaki kurtuluş mücadelesi devam edecektir. Ve uluslararası proletarya, sömürü altındaki Doğuluların mücadelesinin kendi mücadelesi olduğunun bilincindedir.

Internationale Presse-Korrespondenz
13 Nisan 1923, Sayı 63, s. 505-506

İ. Amter (New York)

LOZAN BUHRANI VE PETROL KAVGASI

23 Mayıs 1923

Lozan Konferansı, Vorovski'nin Lozan'da katledilmesi, İngiliz hükümetinin Sovyet Rusya'ya verdiği utanmazca nota, Ruhr bölgesinin işgali, Mareşal Foş'un Varşova, Prag ve Bükreş'e gitmesi, Amerika Konferansı ve Türkiye'deki Çester petrol imtiyazını korumak amacı ile bir Amerikalı «gözlemci»nin Lozan Konferansına katılması — bu tek tek olayların her biri birbiriyle bağlantılıdır. Bunlar, üç emperyalist devletin iktidar için verdiği uluslararası mücadelenin bölümleridir. Bu üç rakip grup, İngiliz, Amerikan ve Fransız sermayesidir. Aralarındaki zıtlaşmanın başlıca bir nedeni ise, petrol yarışıdır. Amerika bugün dünya petrol üretiminin yüzde 70'ini elinde bulunduruyor. 1922 yılında toplam 759 milyon varil petrol üretildi. Bunun dağılımı şöyledir: ABD 469 milyon, Meksika 196 milyon, Rusya 28 milyon, Borneo 18 milyon, İran 16 milyon. Geri kalan ise, çeşitli ülkelere dağılmaktadır. Ancak, üretim, modern sanayinin her çeşit dalında gittikçe artan petrol ihtiyacını karşılayamamaktadır. Anlaşılan,

Amerikan hükümetinin daha fazla petrol elde etme çabalarına bir bahane bulmak için, Amerikalı jeologlar, Amerikan petrol yataklarının 8-16 yıl içinde tükeneceğini açıklamaktadırlar. Buna karşılık, Türkiye ve Mezopotamya'daki petrol yataklarının ise daha çok uzun bir süre verimini koruyacağı söylenmektedir. Bu nedenle de Amerikan hükümeti, oralara postu sermek için elinden geleni yapmaktadır. Ama, öte yandan İngiliz ve Fransız sermayesi de, Türk petrolünden bir pay elde etmek istiyor. İngilizler, kendilerinin Amerika Birleşik Devletleri'ne olan borçları konusunda dostça bir çözüm bulmuşlardı. İngiltere, şayet Amerika kendi hesabına İngiltere'nin Mezopotamya'daki petrol tesislerinde birlikte çalışmayı kabul ederse, borç konusunda Amerikan sermayesine bir taviz vermeye hazır olduğunu bildirmişti. Ama, böylelikle İngiltere ile Amerika arasındaki petrol rekabetinin sona erdiğini düşünmek, ancak safdillerin işi olabilir. Amerika, İngiliz petrol tröstü olan Royal Dutch Shell Company'nin ABD'ye sızmasını engellemeye çalışıyor. Bu şirket, kendine bağımlı olan diğer bir şirket aracılığıyla 1922'de ABD petrol üretiminin yüzde 3,5'unu elinde bulundurmaktaydı. Royal Dutch, aynı zamanda, Borneo'nun (Hollanda-Doğu Hindistanı) petrol üretiminin de yüzde 90'ını denetlemektedir. Royal Dutch, Rotşilt (Rothschild) grubu ile birlikte, Asya Petrol şirketini kurmuştur. Bu, Doğuya giden denizyollarında önemli bir rol oynayan bir petrol ticareti girişimidir. Bugün, bir dünya turu yapmak amacı ile Nev York'tan yola çıkan bir gemi, Avrupa, Akdeniz, Doğu ve Batı Hindistan, Japonya, Filipinler, Avustralya, ve Kuzey Amerika'nın Batı kıyısında 110 önemli limana uğrar ve Panama kanalından da

geçerek Nev York'a geri dönerse, bu gemi uğradığı limanların her birinde Royal Dutch-Shell grubuna ait bir petrol istasyonu ile karşılaşacaktır.

Diğer bir İngiliz kuruluşu da, Türk Petrol Şirketidir. Bu şirket, hisselerinin yüzde 65'i İngiliz hükümetine ait olan İngiliz-İran Petrol şirketi ile sıkı bir ilişki içindedir. Türk Petrol Şirketi, Mezopotamya'nın tüm petrol yataklarını sömürmede hak iddia etmektedir. Ama şimdi, Ankara hükümeti, Amerikan kapitalistlerine Çester imtiyazını biçimsel olarak tanımış bulunuyor. Çester imtiyazı, imtiyaz sahibine, bir demiryolu inşa etmek ve bu yol hattının her iki yanında on millik bir alan içinde kalan tüm toprak zenginliklerini işletmek hakkını vermektedir. Burada söz konusu olan bölge, petrol, bakır ve demir bakımından olağanüstü zenginliktedir. Böylece, Amerikalılarla İngiliz ve Fransız petrol çıkarları arasında Musul bölgesi etrafında şiddetli bir çatışma başgöstermiştir. Amerika Birleşik Devletleri hükümeti, Çester grubunun taleplerini destekleyeceğini açıklamıştır. Gerçi Amerika'daki bazı etkin gazeteler, ABD'nin Orta Doğudaki kavgaya bulaşmaması için uyarılarda bulunmaktaysalar da, Harding hükümeti bir petrol hükümetidir ve Çester grubu Standard Oil şirketi ile birlikte hareket etmektedir. Bu yüzden de Amerikan hükümetinin Çester'in çıkarlarını enerjik bir şekilde savunacağını beklemek doğru olur.

Diğer yandan ise, Sovyet hükümeti, Amerikan Barnsdall Şirketine bir imtiyaz tanımış ve Sinclair Şirketine de Sibirya için bir petrol imtiyazı daha vermiştir. Buna karşılık İngiliz Urquhart'ın imtiyazı onaylanmamıştır. Rusya'nın Bakû'su, dünyanın en zengin petrol alanıdır ve emperyalistler, bu bölgeyi

Sovyet hükümetinin elinden kopartmak için her şeyi yapmaya hazırdırlar.

Lozan Konferansında başgösteren buhran, Amerika'nın Doğu için verilen kavgaya aktif olarak müdahale etmesinin sonucudur. Böylece İngiliz-Amerikan uyumu ve çıkar birliği konusundaki tüm gevezeliklere rağmen, Amerika ile İngiltere arasında en şiddetli bir çatışma doğmuş oluyor. Aynı şekilde, İngiltere'nin Sovyetler Birliği'ne karşı takındığı tehdit edici tavır da, esas olarak petrol hırsına bağlanabilir. Hiç bir kapitalist grup «açık kapı»yı istemiyor, hepsinin de peşinde koştuğu şey, petrol alanında tekeldir. Bundan sonraki dünya savaşı, esasında, bir petrol savaşı olacaktır.

Internationale Presse-Korrespondenz
23 Mayıs 1923, Sayı 86, s. 716

S. Brike

LOZAN KONFERANSI

8 Ağustos 1923

I
Yunan Ordusunun Yok Edilmesi ve Versay Antlaşmasının Yeniden Gözden Geçirilmesinin Başlangıcı

1922 yılının Ağustos savaşlarında Yunan orduları Anadolu'da tamamen yenildiler ve panik içinde kıyıya doğru çekilmeye başladılar. Çekilmekte olan birlikler öylesine bir dağınıklık içindeydiler ki, neredeyse yenilgiyi hoşnutlukla kabullenmişlerdi. Bitkin düşmüş Yunan asker kitleleri, durmaksızın kendilerini Anadolu'dan uzaklaştıracak ve nefret ettikleri savaştan kurtaracak tahliye gemilerinin bulunduğu denize, İzmir'e varmaya çalışıyorlardı. Afyonkarahisar-Eskişehir müstahkem hattını yarmış olan Türk ordusu hızla ilerlemeye devam etti ve hiç bir direnme ile karşılaşmadı.

Eylül ayı sonlarında Türk birlikleri Anadolu'nun İstanbul ve Çanakkale boğazları kıyılarına kadar ilerlemişlerdi. İstanbul Boğazının ve İstanbul'un ele

geçirilmesi, Türkiye ordularının fırtına gibi ilerlemelerinin kaçınılmaz devamı olarak görünüyordu. Eğer bu yapılmadıysa, bunun nedenlerini **askerî-stratejik durumdan çok o andaki siyasî şartlarda aramak gerekir.**

1921'de Fransa ile Türkiye arasında imzalanan ayrı bir antlaşmanın öncülüğünü yapan Franklen-Buyyon'un İzmir'e yaptığı beklenmedik ziyaret ve Mustafa Kemal Paşa ile yaptığı gizli görüşmeler bu zamana rastlamaktadır. Franklen-Buyyon'un Kemal Paşayı ilerlemeyi durdurması ve Boğazları almaktan vazgeçmesi konusunda ikna ettiği, buna karşılık da Fransa hükümetinin Türkiye'yi toplanacak barış konferansında destekleyeceği sözünü verdiği ancak çok sonraları ortaya çıkmıştır. Fransa'nın etkinliği Ankara hükümeti için hâlâ büyük önem taşıyordu. Önde gelen Türk siyaset adamları, Fransa'nın yardımı ile İngiltere'yi tecrit etmeyi ve barış konferansında azamî başarı kazanmayı ümit ediyorlardı. Bu yüzden Franklen-Buyyon'un ikna ustalığı etkisini gösterdi ve İzmir'deki görüşmelerden birkaç gün sonra, Türkler ilerlemeyi durdurmaları ve ateşkes koşullarının görüşülmesi amacıyla Mudanya'da bir konferans toplanması için müttefiklerin yaptığı resmî çağrıyı kabul ettiler.

Mudanya'daki konferans 3 Ekimde açıldı. Bundan birkaç gün önce Mustafa Kemal Paşa Türkiye Büyük Millet Meclisinde görüşmelerin kısa zamanda biteceğine ve Trakya ile İstanbul'un kan dökülmeden kurtarılabileceğine olan inancının tam olduğunu açıklamıştı.

Ancak İngiltere işe karışınca Mudanya'daki görüşmeler sürüncemeye girdi. Bu arada İstanbul'a büyük miktarda askerî takviye gücü gönderildi.

Türk basınının konferans karşısında başlangıçta aldığı dikkatli tavır giderek bir muhalefet tavrına dönüştü. Ankara'nın yarı resmî yayın organı «**Yenigün**»ün 6 Ekim baskısında şöyle deniyordu: «Bugün, garip bile görünse, savaş içinde olan bir millet için en tehlikeli şeyin barış olduğunu söylemeliyiz.»

Türk kamuoyu, İngiltere'nin ikiyüzlü taktiğinin aksine, Fransa'nın «dostça ve soylu» tavrını vurguluyordu. Ankara basını 10 Ekimde Londra ve Paris heyetlerinin talimatları arasında önemli farklar bulunduğunu açıkladı. İngiltere karşısında Fransa - Türkiye cephesi gerçekleşecek gibi görünüyordu.

Ancak, daha sonraki günler, bu ümidi tamamen suya düşürdü. Müttefik devletler heyetlerine verilen talimatların birbirinden farklı olduğu yolundaki rivayetlerin doğru olmadığı görüldü. Türkiye konferans sona erdiğinde, karşısında kenetlenmiş Müttefik devletler cephesini buldu ve önceleri hiç kulak asmadığı bu devletlere tavizler vermeye zorlandı. Örneğin, Türkiye, barış antlaşması imzalanana kadar İstanbul ve Trakya'nın fiilen Müttefik devletlerin elinde kalmasını onayladığını açıklamak zorunda kaldı. Müttefik devletler —ve ilk planda Fransa— bu kozları ele geçirdikten sonra, Türkiye ile hesaplaşmanın daha yeni başladığını açık yüreklilikle belirttiler. İstanbul'daki Fransız, İngiliz ve İtalyan ticaret odaları, kendi hükümetlerine bir muhtıra vererek, kapitülasyonların devam etmesinde ısrar ettiler. Fransa'nın İstanbul'daki temsilcisi General Pelle, Ankara'dan, ekonomik taleplerden başka, bir dizi siyasî talepte de bulundu: Padişah hükümeti ile uzlaşma, Türkiye'nin «gerçek bir anayasal devlet» haline dönüştürülmesi vb.

Mudanya Konferansının Ankara kamuoyunda

yaptığı moral bozucu etki kolaylıkla anlaşılabilir. Ancak, Ankara hâlâ daha Fransa'nın desteğini alacağı inancını koruyordu. Türkiye basını, bir röportaj sırasında Mudanya Konferansının barış içinde sonuçlanması başarısını tamamen İngiliz birliklerinin cesaretine mal eden General Harrington'a ateş püskürüyordu ve bütün öfkesini İngiltere'den çıkarıyordu. Fransa konusunda ise susmayı yeğ tuttular.

Basının tavrı, Mudanya Konferansından sonra gittikçe daha da umutsuz bir duygusallığa dönüştü. Mudanya'da sonuçta kimin kazançlı çıktığı sorusuna giderek daha ümitsiz cevaplar veriliyordu.

Toplanmasına Mudanya'da karar verilen Lozan Konferansının hazırlığı işte bu hava içinde yürütülüyordu.

Türkiye basını, toplanacak konferansın barışı sağlaması için yerine getirilmesi gereken koşulları şu şekilde sıralıyordu: 1. Türkiye'nin egemenlik hakkı, 2. Misakı Millî sınırlarının tanınması, 3. Devlet borçlarının eski Osmanlı İmparatorluğu toprakları içinde kalan bütün ülkelere paylaştırılması, 4. Anadolu'da yapılan tahribatı Yunanlıların tazmin etmesi (savaş tazminatları), 5. Boğazların bütün ülkelerin ticaret gemilerine açılması.

Bu program, asgarî program olarak görülüyordu. Türkler, Fransa'nın kendilerini en azından sınır meselesinde destekleyeceğine inanıyorlardı. İngiltere'ye karşı ise sürekli olarak öfkeli bir kampanya yürütülüyordu.

20 Ekimde Lozan Konferansının açılış töreni yapıldı. Konferans öncesindeki durum genel olarak büyük bir iyimserliğe kapılmaya yatkın değildi. Böyle olmakla birlikte Türkiye heyeti Lozan'a ya barı-

şı gerçekleştirmek, ya da Konferansın kesilmesini önermek kesin kararıyla geldi.

Biçimi ne olursa olsun, Lozan Konferansı Versay Antlaşmasının Orta Doğuyu ilgilendiren kısmının fiilen tekrar ele alınmasının başlangıcı oldu. Açılan bu yolla, büyük emperyalist savaşın sonuçlarının tasfiyesinde daha da ilerleneceği açıkça ortaya çıktı.

II
Müttefik Devletlerin Orta Doğudaki Çıkarlarında Nitelik Farkları

Lozan Konferansında Müttefik devletlerin üstlendikleri roller şu şekilde paylaşılıyordu: İngiltere askerî meseleleri ve sınır meselelerinin savunmasını, Fransa malî ekonomik meseleleri ve İtalya da hukukî meseleleri üstlenmişlerdi.

Bu rol dağılımı tesadüfî mi yoksa sunî olarak mı oluşturulmuştu?

Anadolu, Batıya karşı verdiği askerî mücadele yıllarında ekonomik açıdan hemen hemen tamamen dış dünyadan tecrit olmuş durumdaydı. Bu dönem boyunca Anadolu için, dış kuvvet ilişkisi, çeşitli devletlerin Türklere karşı savaşa askerî ve maddî açıdan hangi ölçüde katıldıkları esasına göre tespit edilebilir. Genç Türkiye devleti açısından bakıldığında Batılı büyük devletler arasında bu açıdan bir **nitelik** farkı yoktu. Olsa olsa, baskıların şiddetindeki **nicelik** farkından söz edilebilirdi.

Ancak, askerî mücadelenin durdurulması ve askerî yöntemlerden anlaşmacı ve diplomatik yöntemlere geçilmesi anından itibaren Türkiye ile Batı Avrupalı büyük devletler arasındaki karşılıklı ilişkiler-

de büyük devletlerin Orta Doğudaki çıkarları ile uyuşan hızlı bir nitelik farklılığı başladı.

Lozan Konferansındaki çalışmaların seyrini anlayabilmek için, genel hatlarıyla da olsa İngiltere ve Fransa'nın Türkiye'deki çıkarlarını açığa çıkarmak gerekir.

Fransa'yı ele alırsak, esas olarak malî-ekonomik çıkarlarla karşılaşırız.

Fransız sermayesinin Türkiye'deki en önemli dayanağı Osmanlı Bankasıdır. Bu banka ülkenin malî ve ekonomik hayatının en önemli mekanizmasıdır. İmtiyazları arasında şunlar vardır: 1. Kağıt para (banknot) emisyonunun tekel hakkı, 2. Devletin bütün gelir ve gider işlemlerinin yürütülmesi, 3. Türkiye hükümetinin dış ve iç pazarlardaki ticarî ilişkilerinde malî aracılık. Osmanlı Devlet Bankasının ilişkileri bütün Doğuyu kapsıyordu. 52'si Türkiye'de, 7'si Mısır'da 5'i Yunanistan'da vb. olmak üzere 80 kadar şubesi vardı. Türkiye'nin bütün ekonomisini kontrolü altına alan bu malî mekanizma için Fransız borsası denetim mevkilerini elinde tutuyordu.

Fransız sermayesinin ikinci dayanağı «Osmanlı Devlet Borçları İdaresi» (Düyunu Umumî) idi. Borç verme emperyalist yayılmacılığının en güvenilir aracıdır. Borçlar Türkiye'nin ekonomik hayatında en yıkıcı rolü oynamıştır. **Borç faizlerinin ödenmesi için toplam devlet bütçesinin yüzde 35 ilâ 70'inin ayrıldığını** belirtmek, bunu açıklamak için yeterlidir. Geçtiğimiz yüzyılın 70'lerinde borçlar 180 milyon İngiliz lirası gibi dev bir tutara ulaşmıştı. Padişah hükümeti Avrupalı alacaklıların baskısıyla, «Osmanlı Devlet Borçları İdaresi»nin kurulmasına karar verdi. Bu kuruluşa bir dizi önemli harç ve vergi toplama hakkı verilerek bunlarla faizlerin ödenmesi dü-

şünüldü. «İdare»nin Türkiye'nin malî hayatındaki önemli rolünü açık bir şekilde anlamak için bu kuruluşun ayrıca devletin genel malî kaynakları dairesini, dolaylı vergiler idaresini, devlet harçları bütçesini ve gümrük idaresinin bir kısmını da elinde tuttuğunu hatırlamak gerekir.

Borçlanmasının artmasına paralel olarak Türkiye'nin Düyunu Umumî'ye bağımlılığı da arttı. **Düyunu Umumî, fiilen Türkiye'nin baş alacaklısı olan Fransa'nın denetimi altındadır. Bu ülke, dünya savaşının başlamasına kadar Türkiye'ye 2,5 milyar frank, yani İngiltere'den beş misli fazla borç para vermişti.** Türkiye ekonomisinin diğer alanlarındaki durumu da aynıdır.

Türkiye'deki emperyalist çıkarların çatışması, özellikle demiryolları imtiyazları rekabetinde keskin bir şekilde ortaya çıktı. Savaşın başlangıcında demiryolu işletmelerine yatırılan sermayeler şu şekilde dağılıyordu:

Fransa	530 238 000	frank
İngiltere	114 683 675	»
Almanya	436 078 000	»

Emperyalist savaşın bitmesinden sonra, Anadolu'daki Alman mirasının tasfiyesi ile Fransa'nın Türkiye demiryolları işletmesindeki yeri daha da kuvvetlendi.

Türkiye'nin sanayi işletmelerinde, yeraltı zenginlikleri işletmelerinde, liman inşaatlarında, belediye işletmelerinde kısaca her yerde Fransa ilk sırayı işgal etmektedir.

Fransa'nın Türkiye'deki ekonomik çıkarlarının bilançosunu çıkaracak olursak, sadece yatırılan sermayenin **3,5 milyar altın frank, yani İngiltere'nin**

payından 4,5 kat fazla miktarda dev bir rakam olduğunu görürüz.

Şimdi hangi bankaların bu dev yatırımları yaptığını ve Türkiye'deki imtiyazlarının güvence altına alınması ve sürdürülmesi için, Lozan'daki Fransız heyetine, Başbakan Puvankare vasıtasıyla hangi bankacıların baskı yaptığını araştıralım.

Fransız tefeci malî sermayesinin en «parlak» zamanı olduğunu söylersek abartmış olmayız. Türkiye'ye hangi bankalar Fransız sermayesi ihraç etmektedir? «Diskont Şirketi» müşterilerine 400 milyon frank, «Marsilya Şirketi» 80 milyon, «Credit Lyonnais» 250 milyon, «Osmanlı Bankası» 200 milyon, «Fransa Ticaret Bankası» 100 milyon, «Perrier Bankası» 100 milyon, «Paris Bankası» 50 milyon, «Kambiyo Acentaları Şirketi» 400 milyon ve «Rothschild», «Paris Birliği» vb. gibi diğerleri 10-20 milyon frank vermişlerdir. (15 Ekim 1922 tarihli **«Clarté»** gazetesi) Fransa her geçen yıl, Türkiye'de malî-ekonomik açıdan daha derin kökler salmaya çalışırken İngiltere ise bu ülkede ilişkiler yönünden ikinci derecede önem taşıyan mevzilerini güçlendirme çabasındaydı. İngiltere Türkiye'nin malî yaşantısında sadece «English Orient Bank» ve «Turkish National Bank» ile temsil edilmekteydi. Türkiye'nin borçlarında İngiliz ve Fransız sermayelerinin paylarının nasıl değiştiğinin tespiti ilgi çekicidir:

	1881	1898	1914
Fransa	% 38,9	% 35	% 60
İngiltere	% 28,9	% 8,5	% 14

Yeraltı zenginlikleri işletmelerinde İngiltere, Fransa'nın 40 milyon tutarındaki yatırımına karşılık sadece 6 250 000 frank tutarında yatırım yap-

mıştı. Demiryolu inşaatı, sanayi işletmeleri vb. alanlarda İngiltere sürekli olarak ikincil bir rol oynamıştır ve yalnız Fransa karşısında değil, Almanya karşısında da gerilemiştir. **İngiliz sermayesi Türkiye'de hiç bir yerde hakimiyet kurmaya çalışmadan her yerde hazır olma çabası içindeydi.** İngiltere bir gözlemci tavrı aldı ve bu görevini Türkiye'deki ekonomik çıkarlarına uygun bir şekilde sürdürdü. Fransız sermayesi sürekli olarak ekonomik mevzilerini güçlendirme eğilimi gösterirken, **İngiltere Türkiye'deki mevzilerini Büyük Britanya'nın Orta Doğudaki askerî stratejik çıkarlarının güvenliğinin gerektirdiği ölçüde sürdürüyordu.**

İşte bu yüzden, Lozan'daki rollerin dağılımı ne tesadüfî ne de sunî bir şekilde olmuştu. Bu, Fransız ve İngiliz sermayelerinin Türkiye'de tarih içinde gelişen çıkarlarıyla belirlenmişti.

İtalya kendi başına bir rol oynamadı.

III
Ruhr İşgali ve Lozan'daki Görüşmelerin Kesilmesi

Lozan Konferansı öncesinde Müttefik devletler arasında yapılan konferansta, Kürzon toprak ve askerî sorunlarda İngiliz görüşünü Müttefik devletlere kabul ettirmeyi başarmıştır. Bilindiği gibi Kürzon, İngiltere'nin Orta Doğudaki «hayatî çıkarlarının» Fransa ve İtalya tarafından kayıtsız şartsız desteklenece ğine dair teminat almadıkça Lozan'a gelmeyi reddetti. Bunları elde ettikten sonra, Kürzon'un konferansta toprak ve askerî sorunlarda hakim duruma geçmiş olması çok doğaldır.

Savaşın kesin olarak sona erdirilmesi, İstanbul ve Trakya'nın kurtuluşu ve barış ekonomisi çalış-

malarına geçiş için çaba gösteren Türkiye, bu sorunlarda tamamen İngiltere'ye bağımlı durumdaydı. İngiltere, Yunanistan'ın dizginlerini ele geçirmiştir. Diğer yandan İstanbul ve Boğazları elde tutmaktadır. İngiltere ile yapılan uzlaşma, Türklere, Fransa'ya karşı malî - ekonomik sorunlarda girişeceği mücadelede onların dürüst davranacağı ümidini vermiştir.

Bütün bunlar Türklerin Lozan konferansındaki taktiğini önceden belirlemişti: **İngiltere'ye yanaşma ve taviz verme, Fransa ile inatçı bir pazarlık.**

Böylece İngiltere Lozan'da kendine daha başlangıçta uygun bir zemin sağlamıştı. Fransa, İngiltere ve Türkiye arasındaki toprak meselelerinin pek güçlük çıkmadan düzenleneceğini biliyordu ve bu yüzden Türkiye üzerinde malî-ekonomik meselelerde baskı yapabilmek için, İstanbul ve Boğazlardaki durumun olduğu gibi kalmasında direnmeyi gerekli buluyordu.

İşte bu nedenle Fransa'nın bizzat kendisi sınır meselelerinde İngiltere'den daha uzlaşmaz bir tavır takındı.

Fransa'ya olan güven duyguları, Fransa'nın Türkiye'yi aldattığı ve Franklen-Buyyon'un İzmir'de verdiği sözleri tutmadığı inancıyla giderek daha da sarsıldı.

Türk heyetinde İngiltere ile uzlaşma eğilimi her geçen gün artmaya devam etti. İsmet Paşa ile Kürzon arasındaki ilişkilerin görünüşteki sertliğine rağmen, Türk delegeleri İngiltere'nin arzularını anlayışla karşıladı ve Konferansın açılışından sonra birçok askerî sorunda ve sınır sorunlarında İngiltere'nin öne sürdüğü istekleri kabul ettiğini açıkladı.

Aralık sonlarında basında, Musul sorunu üzerin-

de bile anlaşmaya varıldığı, bunun Konferanstaki konuşmalardan çıkarıldığı, Türk ve İngiliz hükümetlerine çözüm için bir yıllık süre tanındığı yolunda haberler çıktı.

Rauf Bey, Ocak ayı başlarında Büyük Millet Meclisinde Lozan'daki durum hakkında bilgi verirken, İngiltere karşısında takınılan uzlaşmacı tavrı şu şekilde ima ediyordu:

> «Bilindiği gibi, Musul bölgesi petrol zenginliği ile ünlüdür. Tanrının insanlara bahşettiği zenginlik kaynaklarından yararlanmak isteyen **herkesi** engellemek gibi bir niyetimiz yoktur. **Biz bu zengin gelir kaynaklarını,** makul yasal koşullarla bizi eşit haklılıkta gören her ulusa **satmaya daima hazırız.»**

Ocak ayının ortasından itibaren Lozan'daki durum olağanüstü gerginleşti. Müttefik devletler, özellikle Fransa aşırı uzlaşmaz bir tavır aldılar. Bunun üzerine Trakya'daki Yunan birliklerinin daha da hızla toparlanması başladı. Fransız basını Türklere karşı sert bir kampanyaya girişti. Nihayet su yüzüne çıkan Fransa'nın düşmanca tutumu karşısında, Türk basını da Fransa'ya karşı bir kampanya başlattı. Artık Fransa delegeleri ve ulusunun farklı olduğu, aslında asil ve olgun oldukları, ancak İngiltere'nin onları yozlaştırdığı gibi laflar edilmiyordu. Şimdi şeylerin adı konuyordu. Türklerin yarı resmî yayın organı **«Yenigün»**ün 29 Ocak sayısında şöyle deniyordu:

> «Fransız dostlarımızı ilgilendiren malî meselelerin bir sonucu olarak, **Lozan'da en düşmanca tutumu Fransa'dan gördüğümüzü** ifade etmeye

mecburuz. Maskeler artık düşmüştür ve biz şunu bütün açıklığı ile belirtmek zorundayız: Biz başlangıçta Fransa'nın yalanıyla yatıştırıldık ve ancak şimdi Fransa'nın uzun zamandan beri süregelen tahrip edici çalışmasının gerçek sonuçlarıyla yüz yüze geldik. Fransa Franklen - Buyyon'u bize göndererek, Mudanya'da birliklerimizin ilerlemesini durdurmayı başardı. Fransa şimdi de Lozan'da, bizi kesin olarak bataklığa itiyor.»

Daha sonraki günlerde, aynı gazete, **«Fransa'nın Suriye'de artık işi yoktur»** şiarıyla bitirdiği bir yazıda açık tehditlere başvuruyordu.

Aralık sonunda Londra'da ve Ocak başlarında Paris'te Bonar Lov ve Puvankare arasında Almanya'nın savaş tazminatları sorunu üzerinde görüşmeler yapıldı. Bilindiği gibi, bu görüşmeler İngiltere' nin Ruhr işgaline katılmayı reddetmesiyle sona erdi. Bunun sonucu, Fransa'nın Belçika ile ortaklaşa Ruhr havzasını işgale kalkışması oldu. Fransa, sürüp gidecek ve tehlikeli olan bu işe giriştikten ve Ren Bölgesinde İngiltere'nin emri altında olmaktan kurtulduktan sonra Lozan'daki görüşmelerin sona erdirilmesini gerekli gördü. İngiltere'nin Lozan'daki oyununun Fransa için bütün tehlikesiyle ortaya çıkmasıyla, bu çok daha zorunlu hale geldi.

Sıkı bir İngiliz dostu olan Barer'in yerine Lozan'a Fransız hükümetinin yeni talimatlarıyla Bompart gitti. Bompart, Kürzon'un yürüttüğü ültimatom taktiğini bir tarafa bırakarak, uzlaşma taktiğine başvurma talimatını almıştı. Puvankare Ankara'yı ve Türk heyetini bu talimatlardan haberdar etmişti.

Ancak, Fransız hükümetinin siyasetindeki bu yarım dönüş **çok geç kalmıştı.** Fransız emperyalizminin Ren bölgesinde içine düştüğü güçlükleri gören Ankara hükümeti, doğru olarak Fransa'nın Lozan' daki uzlaşmacı tutumuyla İngiltere'ye yalnızca baskı yapmaya çalıştığı sonucunu çıkardı. Bu günlerle ilgili olarak Türk basınının verdiği hüküm şöyledir:

> «Puvankare hükümeti bizim görüşümüze göre şimdiye kadar inandırıcı olmamıştır. Açıkçası Fransa, İngiltere ile anlaşmazlığını Lozan' da gösterişli bir şekilde ortaya koymakla, sadece Bonar Lov karşısında bir karşı-manevra yapmak ve İngiltere'yi Almanya meselesindeki tutumunu değiştirmeye zorlamak istemektedir. Ancak malî ve hukukî sorunlardaki görüşlerimizin Fransa tarafından kabul edilmesinden sonradır ki, Fransa'nın Türkiye'ye layık bir barış istediği iddia edilebilir.» (**«Yenigün»**, 3 Şubat)

Türkiye Puvankare'nin siyasetinde yaptığı değişikliğe tam zıt düşen bir sonuç çıkardı. Fransız hükümeti bunu hesaba katmamıştı.

31 Ocakta Müttefik devletler Türklere barış antlaşmasının tam metnini sundular. Antlaşma maddelerinin çoğunda, Türklerin Lozan'da birçok defa kesin olarak kabul edilemez olduğunu vurguladıkları koşullar yer alıyordu.

Kürzon, Fransa'nın inatçı direnmesinden korktuğu ve bundan da önemlisi Türkiye ile İngiltere arasındaki askerî ve sınırsal sorunların çoğunun zaten çözülmüş olması dolayısıyla Konferansın yarıda kesilmesine çalıştı. Lozan'dan acele olarak ayrılması gerektiğini açıkladı. Kürzon'un Lozan'dan ayrıldığı

gün Fransa delegesi Bompart ve İtalya temsilcisi Montagna, İsmet Paşa ile özel bir görüşme yaptılar. Onu tavizler vermesi için razı etmeye ve böylece Konferansın yarıda kesilmesini önlemeye çalıştılar. Ancak bunda başarılı olamadılar. Bompart, 4 Şubatta Puvankare'ye gönderdiği mektubunda bu durumu şöyle yansıtıyordu:

> «İngiliz heyeti Lozan'dan ayrılmak için son hazırlıklarını yaparken, durumun önemini yeniden anlatmak ve onun itirazını sağlamak için ben ve Bay Montagna İsmet Paşaya gittik. O ise bundan söz etmek bile istemedi. Uzlaşma çabalarımız kısır kaldı.»

Buna karşılık, Kürzon Lozan istasyonunda Simplon ekspresini beklerken gazetecilere şunları açıklıyordu: **«Konferans kapitülasyonlar yüzünden başarısızlığa uğradı.»**

Bunun sonucunda, Kürzon Lozan'ı Türkiye'nin «gerçek» dostu namı ile terk ederken, Türk heyeti ve Türk basını kızgınlıkla Fransa'yı suçladılar ve Konferansın yarıda kesilmesinin suçunu onların üzerine yıktılar.

22 Şubatta Büyük Millet Meclisinde İsmet Paşa tarafından, Konferans çalışmalarının seyri konusunda rapor verildi. En ciddî muhalefet Musul sorununda ortaya çıktı. Musul'un kaybının bütün Doğu vilayetlerinin kaybedilmesi anlamına geleceği belirtildi. Milletvekilleri İsmet Paşayı İngiltere'den korkmakla ve aşırı uysallıkla suçladılar. Rauf Bey, hükümet adına **müttefiklere, yani İngiltere'ye verilen tavizlerin iptal edilemeyeceğini** açıkladı. BMM'deki müzakereler, hükümetin güven oyu alması (ancak 101'e karşı 149 oyla) ve müttefiklere Türkiye'nin

kesin önerilerini de açıklayan bir cevap verilmesi kararıyla sonuçlandı.

Türk notası müttefiklerin tüm malî-ekonomik alandaki çabalarını boşa çıkarmaya çalışıyordu. Nota, Türkiye'nin borcu konusunda Türk hükümeti ile «Düyunu Umumî İdaresi» arasındaki ilişkilerin bir iç mesele olduğunu ve bunun barış antlaşmasında yer almaması gerektiğini açıklıyordu. Türkiye borçlarının faizi ve amortisman toplamının ödenmesi sorunu notada şu şekilde ele alınıyordu: 1. Türk parası değerinin önemli ölçüde düşürülmüş olduğu dikkate alınırsa, Türkiye'nin tahvil değeri ile çeşitli ittifak devletlerinin banknot değerleri arasında önemli bir fark olduğu tespit edilecektir; bu, Türkiye'nin yıllık faiz borçlarını altın olarak ödemesini imkansız kılıyor. 2. Konferansta Türk hükümeti ile alacaklıları arasındaki ilişkilerin birçok kere onur meselesi yapıldığının belirtilmesi nedeniyle faizlerin ödeniş biçimi sorununun uluslararası antlaşmada geçmemesi gerekir.

Bunlar Türk hükümetinin müttefiklere verdiği cevabın temel ilkeleridir.

IV

İkinci Lozan Konferansı ve Çalışmalarının Seyri

Batı Avrupa basınının Türk notasını değerlendirmedeki genel havası, özellikle iyimser bir tutuma elvermiyor. Uzmanların Londra'daki son toplantısı, müttefiklerin birleşik cephesinin yeniden kurulacağını doğrulamaktadır.

Uzmanların danışma toplantısı, 21 Martta başladı ve amacı, Türk notasına müttefiklerin ortak bir cevabını hazırlamaktı. 23 Martta «**Yenigün**» gazete-

si şunları yazıyordu:

> «Müttefikler, Londra'da birleşik cepheyi yeniden kurmak istiyorlar. Onların amacı, Türkiye'nin özlediği barışı ona vermemektir. Londra'da toplanmış olan haydutlar grubu, yeni yeni felaketlerin yeri ve saatinin hazırlığı içindedir.»

Müttefiklerin uzun zamandır beklenen ve Nisanda Ankara'ya ulaşan cevabı, Lozan'daki duruma kıyasla herhangi bir ilerleme ortaya koymaktan çok uzaktı. Müttefikler, borç faizlerinin İngiliz sterlini olarak ödenmesinde ısrar ediyorlardı; antlaşmaya, daha önce çıkartılmış olan ekonomik bölüşme maddesi yeniden eklenmişti; ve müttefiklerin işgali altındaki bölgelerin boşaltılması da açıkça ertelenmekteydi.

Nota, Lozan'da kesilmiş olan görüşmelerin yeniden başlatılmasını öneriyordu. Türk hükümeti buna razı oldu ve görüşmelerin 23 Nisanda başlamasını önerdi.

İkinci Lozan Konferansı, saptanan tarihte açıldı. İkinci Lozan Konferansına giderken Türk hükümeti, ilk ve en önemli görev olarak İstanbul'un ve Trakya'nın kurtarılmasını görmekteydi.

Bu topraklarda en yüksek askerî-siyasî iktidar, İngilizlerin Yakın Doğu kara ve deniz kuvvetlerinin komutanı olan General Harrington'un elinde toplanmıştı. Bu nedenle, İkinci Lozan Konferansının açılışında İngiliz heyetinin başkanı Sör Rumbold'un yaptığı açıklama çok anlamlıdır. Sör Rumbold şunları söylemişti:

> **«Biz, barış antlaşması Türkiye Büyük Millet Meclisince onaylanır onaylanmaz, bu antlaşma-**

nın müttefik parlamentolarında da onaylanmasını beklemeksizin, Çanakkale, İstanbul ve Gelibolu'nun derhal boşaltılmasını kabul ediyoruz.»

Bu sözlerle, Sör Rumbold, işgal altındaki Türk bölgelerinin kurtuluşunun, tamamen anlaşmazlık konusu malî ve ekonomik sorunların ortadan kalkmasına bağlı olduğu yolunda Türkiye'ye kesin bir güvence vermekteydi.

O günlerde (Mayıs başı) Lozan'da durum şöyleydi: Özellikle İngiltere'yi ilgilendiren stratejik toprak sorunlarının çoğunda, Türkiye, istenen tavizlerin hepsini veriyordu; malî ve ekonomik sorunlar ise, çözümlenmeden olduğu gibi kalmaktaydı. Konferans, bu sorunlara takılıp kalmıştı ve son günlere kadar da bu ölü noktayı aşamadı.

Haziran başında Konferans, Türkiye'nin devlet borçlarının ödenmesi yöntemleri konusunda çıkmaza girdi. Fransız heyeti, yıllık borç ödenmesinin altın frank şeklinde yapılmasını istiyordu. Türkler, buna kesin bir redle karşılık verdiler.

«Türkiye Büyük Millet Meclisi»nin, 11 Haziran tarihli açıklamasında şöyle deniyordu:

> «Türkiye, borç faizlerini sadece banknot frank şeklinde ödemeyi taahhüt eder ve söz konusu sorunun herhangi bir diğer yöntemle çözümünü, kendi bağımsızlığı açısından uygulanamaz gördüğü için, daha başından reddeder.»

Aynı şekilde kesin bir açıklamayı, Lozan'da Türk heyetinin başkanı İsmet Paşa da yaptı. Türk basını da, gene böyle kesin bir ültimatom tavrı aldı. Resmî organ olan **«Yenigün»**, 25 Haziranda şunları yazmaktaydı:

«Şayet Müttefikler, kupon sorununda taviz vermeyi reddederlerse, Türk heyeti de Ankara'ya geri dönmek zorunda kalır.»

Peki, bu iki değişik borç ödeme yöntemi arasındaki fark nerede yatmaktadır?

Türkiye'nin devlet borçları, bugün 140 milyon Türk lirasına* ulaşmış bulunuyor. Fransa'nın bu borçtan yüzde 60'ın üstünde alacağı vardır. Türkiye, borçlarını ödemek için yılda aşağı yukarı 9 milyon Türk lirası vermek zorundadır. Savaş öncesi döviz kuruna göre, bu, 220 milyon altın frank veya 45 milyon dolar yapmaktaydı. İşte son derece yoksul ve harap Türkiye, böylesine dev bir miktarı, Fransız ve Belçika bankerlerine ödemek zorundaydı.

Savaş, fiyatlarda büyük bir devrime yol açtı. Savaştan önce, bir Türk lirası için yuvarlak hesap 23 altın frank alınabilirken, bugün sadece 10,5 frank alınabilmektedir. Üstelik bu da altın frank değil, banknot franktır. Demek ki, Türkiye borçlarını banknot frank olarak ödeyecek olursa, bugün 9,5 milyon Türk lirası, sadece 100 milyon banknot frank yapacaktır.

Fakat sadece yenik Türk lirasının değil, galip frankın da değeri düşmüştür. Ödenecek tutarı dolar olarak hesaplarsak, Türk ve Fransız önerilerinin arasındaki fark daha da büyür. 1913 yılında 100 frankın değeri 19,26 dolardı; bugün ise aynı 100 frank için ancak 6,18 dolar alınabilir. **Böylece, ödenecek tutar (100 milyon banknot frank), savaştan önce her yıl ödenen 45 milyon dolar yerine, bugün**

---

* Türk lirasının değeri İngiliz sterlininden biraz düşüktür. 11 Türk lirası 10 İngiliz sterlini etmektedir.

sadece 6 200 000 dolar yapacaktır. Türk heyeti, bugünkü frank değerinin on yıl için sabitleştirilmesinde ısrar etti. Bu durumda müttefikler, on yıl boyunca aşağı yukarı 400 milyon dolarlık bir zarara uğrayacaktılar. Bu yüzden, müttefiklerin Türk tasarısını ciddiye almamaları ve ona tamamen fantezi bir öneri gözüyle bakmalarına, hiç şaşmamalıdır.

Fakat Türk heyeti, gayet berrak fikirlerden hareket etmekteydi. Fransızların direttikleri 9,5 milyon Türk lirasının altın frankla ödenmesi şekli, yıllık ödeme tutarını 28-30 milyon Türk banknotuna çıkartacaktı. Yani, aslında 100 milyon Türk lirasını bile bulmayan Türk hükümeti bütçesinde bu borç ödeme, toplam bütçenin üçte birini oluşturacaktı.

Bunun tam on bir yıl süren bir savaştan çıkmış bir ülke için, kesinlikle kabul edilemez bir şey olduğu çok açıktır.

İşte Lozan Konferansı, Mayıs başından Temmuz ortalarına kadar bu ödeme yöntemi sorununa saplanıp kaldı. Görüşmeler, ölü noktayı aşamadı.

Türkler, müttefikleri etkileyebilmek ve bu can alıcı sorunda taviz kopartabilmek için, kupon sorunuyla imtiyazlar sorununu birleştirdiler. Müttefiklerin ve özellikle de Fransızların Türk imtiyazlarına karşı duyduğu muazzam ilgiden daha önce şöyle bir söz etmiştik. Bundan da anlaşılacağı gibi, Türk heyetinin seçtiği bu silah, müttefikleri son derece tedirgin etti. Müttefikler, bütün Konferans boyunca kupon sorunu ile imtiyazlar arasında yakından uzaktan hiç bir ilgi bulunmadığını kanıtlamaya uğraştılar ve bu iki sorunun birbirinden ayrılması noktasında ısrar ettiler. Türk heyeti ise, bu iki sorunun birbirine sıkıca bağlı olduğu görüşünde diretti.

İsmet Paşa, şu açıklamayı yapmaktaydı:

«Şayet Müttefikler, eski imtiyazları yeni ekonomik koşullara uygulayarak kabul etmemizi istiyorlarsa, kendileri de aynı şekilde Türkiye'nin borçlarını bu koşullara uydurmalıdırlar. Ama eğer Müttefikler borç sorununda hiç bir değişiklik yapmak istemezlerse, o zaman biz de imtiyaz koşullarında hiç bir değişiklik yapmaya yanaşmayız ve örneğin demiryolu şirketleri, bizden, ücret tarifelerini 1914'e kıyasla değiştirme hakkını elde edemezler.»

Türkiye'nin imtiyazlar sorununun nihaî çözümünü, Lozan'da genel antlaşmanın imzalanması şartına bağlaması ile, Ankara'da bir dizi yabancı imtiyaz sahibiyle özel pazarlıklar başladı. Ve Türkiye, bunlara bazı tavizler vermeye hazır olduğunu açıklayarak iştahlarını tahrik etti ve barış antlaşmasının bir an önce imzalanması yolunda müttefik heyetlerine baskı yapmalarını sağladı. Müttefikler, bu pazarlıkları pek hoş karşılamadılar ve tüm imtiyaz görüşmelerinin Lozan'da yoğunlaşmasını istediklerini pek çok kez belirttiler.

İmtiyaz sahipleri ile yapılan pazarlıklar her bakımdan genellikle başarılı oldu. İmtiyaz sahiplerinin büyük çoğunluğu, Türk hükümeti ile anlaşmaya varmasını bildi. Sadece, en kodaman imtiyaz kaplanlarından oluşan küçük bir grup, örneğin Vickers-Armstrong, «Turkish Petroleum» şirketi, Osmanlı Bankası ve diğer bazıları, özel anlaşmalara karşı idiler.

Ancak bütün bunlar da, Konferansın yeniden yürümesini sağlayamadı; çünkü kuponların ödenme yöntemine ilişkin temel sorun hâlâ çözümlenmemişti. Bu noktada gerek Türkiye, gerekse Fransa son

zamanlara kadar kesin ve sarsılmaz bir tavırla direttiler.

V
Ren Bölgesinde İngiliz-Fransız Çelişmelerinin Keskinleşmesi ve Fransızların Lozan'da Boyun Eğmesi

Her ne pahasına olursa olsun parasını almak isteyen Fransa'nın kupon sorunundaki tutumu, anlaşılabilir bir tutumdu.

Fakat İngiltere'nin davranışı da, doğrusu son derece ilginçti. Resmen İngiltere, kupon sorununda Fransa ile tam bir dayanışma içinde gözüktü ve Fransa'nın uzlaşmaz tutumunu pekiştirdi. Ama, Lozan'da perde arkasında, İngiliz temsilci heyeti, Fransızları değil, tam tersine Türkleri uzlaşmazlığa çağırıyordu.

Ciddî bir İstanbul gazetesi olan **«İleri»**nin muhabiri Suphi Nuri, 22 Haziranda Lozan'dan şunları yazıyordu:

> «Her iki tarafın da (Türklerin ve Fransızların) barışı istemelerine rağmen, kupon sorunu olduğu gibi duruyor. **Bunun esas nedeni, Konferansın sonsuza kadar uzamasından çıkar uman belli bir devlettir. Bir yandan bize, Fransızların vaktinin olmadığı, Ruhr bölgesinde fazlasıyla meşgul oldukları söyleniyor ve sıkı durursanız, tüm haklı taleplerinizin yerine getirilmesini sağlarsınız deniyor. Diğer yandan ise, onların bütün gazetelerinde, hattâ** "Times" **gibi en ciddilerinde bile, bize karşı en aşağılayıcı yazılar çıkıyor ve Fransızlarla dayanışmalarını bir kere daha göstermek için en küçük bir fırsatı bile kaçırmıyorlar.»**

Bu açıklama, Fransızların uzlaşmaz tutumunun nedenlerine ilginç bir açıdan bakmakta ve Türk bildirilerinin taşıdığı ültimatom niteliğini önemli ölçüde açıklamaktadır.

Peki, ama, İngiltere bu ikili siyasetle ne elde etmek istiyordu? Her şeyden önce İngiltere, en değerli rehinleri olan İstanbul'u ve Boğazları elinde tutma çabası içindeydi. Önemli bir İngiliz dergisi «**The Fortnightly Review**» Mart ayı sayısında Charles Wood imzası ile «Lord Kürzon ve Lozan» başlıklı ilginç bir yazı yer almaktadır. Bay Wood, Kürzon'un kararlılığını göklere çıkartıyor ve öncelikle de Boğazlar sorununda izlediği siyaseti şöyle övüyor:

> «Boğazlardan savaş gemilerinin geçme şartları, **her üç muhtemel halde de bizim durumumuzun son derece elverişli olacağını kanıtlamaktadır.** Eğer biz Rusya'yla savaş halinde isek ve Türkiye tarafsızsa, bütün İngiliz filosu, Karadeniz'e serbest geçiş hakkına sahip olacaktır. Hele Türkiye, bizim tarafımızda savaşa katılacak olursa, İngiliz deniz kuvvetleri daha da büyük bir eylem serbestisi içinde olacaklardır. **Son olarak, Türkiye'nin bizim düşmanımız olduğunu varsayarsak, bu durumda o, doğal olarak bizim filomuzun geçişini engellemeye çalışacaktır; fakat biz, gemilerimizin geçişini zorla sağlayabiliriz. Geçmişte İngiliz diplomasisinin pek çok kez ters durumlara düşmüş olduğu kuşkusuzdur, fakat, şu önümüzdeki Boğazlar anlaşması konusunda tarih bize böyle bir suçlamada bulunmayacaktır.»**

İngiliz emperyalizmi, Türkiye ile barış antlaşmasının imzalanmasını mümkün olduğu kadar ileriye

ertelemekle, Boğazları olabildiği kadar uzun bir süre kendi elinde tutmayı amaçlıyordu. Şu anda General Harrington'un Boğazlar bölgesinde ne gibi tahkimat çalışmaları yaptığını bilmiyoruz. Fakat basına sızmış olan bazı tesadüfî açıklamalardan anlaşıldığına göre, Gelibolu yarımadasındaki Çanakkale kuşatmasında ölen İngiliz askerlerinin gömülü olduğu Anzak mezarlarının İngiltere'nin elinde kalması hakkını Lozan'da göz yaşartıcı bir duygusallıkla savunan Lord Kürzon'un asıl amacı, **değerli mezarların bakımı değil, fakat yeni bir stratejik üssün hazırlığıdır.** Acaba, Bay Wood'un iyimserliğini bu üsse bel bağlamasıyla açıklayabilir miyiz?

Yani, Lozan'daki İngiliz siyaseti, Karadeniz Sovyet Cumhuriyetlerinin kıyılarının denetimini sağlama bağlamayı amaçlamaktaydı.

Ama İngiliz dış siyaseti, bunun yanı sıra Fransa'nın Avrupa petrolü ikmalini denetleme görevini de üstlenmişti. Fransa'nın kendi ülkesinde petrol kaynakları olmadığı için, bu ülke ihtiyacını bir yandan Amerika'dan diğer yandan da Romanya ve Galiçya'dan yaptığı ithallerle karşılamaktadır. **Romen-Galiçya petrolü, genellikle, Tuna yoluyla Karadeniz'e getirilmekte ve buradan Fransız tankerlerine yüklenerek İstanbul üzerinden Fransız limanlarına ulaştırılmaktadır.** İngiltere ile Fransa arasında herhangi bir çatışma başgösterdiğinde, Fransa için tek ulaşılabilir petrol kaynağı, Avrupa'dakiler olacaktır. Bu nedenle İngilizlerin Boğazlar siyaseti, sadece Sovyet Rusya'ya karşı bir tehdit siyaseti olmakla kalmamakta, aynı zamanda Fransa'ya karşı bir askerî-stratejik manevra anlamına da gelmektedir. Nitekim Stinnes'in organı **«Deutsche Allgemeine Zeitung»** da, Kürzon'un Lozan'daki siyasetini böyle değerlendir-

mektedir.

İstanbul ve Boğazlar, bugün İngiltere için bir amaç değil, bir araçtır; özellikle de Fransızların Ren kıyısında pazarlıklarına yön vermeye yarayan bir araç. İngiltere, ne zaman Avrupa'da Fransızların sesini kısmak istemişse, Lozan'da anlaşmazlığı körüklemiştir. **«Yenigün»** gazetesi, bu aracı güzel bir biçimde şöyle anlatıyor:

> «Tasmanın ipi İngiltere'nin elindedir ve ne zaman o bu ipi çekecek olursa, Fransa'yı söz dinler bir biçimde arka ayaklarının üstüne oturmaya zorlamaktadır.»

Lozan Konferansının son haftalarında İngiltere, Lozan körüğüne daha da yoğun bir biçimde başvurdu. İngiliz emperyalizminin Ruhr sorununda, tarafsız bir tutum takınarak, Alman burjuvazisinin pasif direniş göstereceği umuduyla yaptığı hesap, her gün daha çok iflas etmektedir. Alman burjuvazisi, artık hiç bir başarı imkanı görmemektedir. Alman ve Fransız ağır sanayisinin iş bakımından yakınlaşmaları («Schneider-Creusot» grubu ve «Union Parisienne» grubunun ünlü metalürji işletmesi «Alpina-Montana»yı denetleyen Stinnes grubuna ait Viyana Bankası ile yaptığı sözleşme) ilerlemektedir. Fransa'nın himayesi altında bağımsız bir Ren Cumhuriyetinin kurulacağı vb. vb. yolunda söylentiler artmaktadır.

Bütün belirtilere göre, bugün, Ruhr işgalinin başlangıcından tam yedi ay sonra, Ren kıyılarındaki en önemli ve belki de belirleyici olaylarla karşı karşıyayız.

Şayet İngiltere, nihaî oyuna katılmak istiyorsa, daha fazla kenarda kalamaz. İngiliz basını, Temmuz

başından bu yana İngiltere'nin Ruhr sorununa müdahale etmesini isteyen kampanyasını hızlandırmıştır. Konferanslar düzenlenmiş, anketler yapılmış ve kamuoyunun tüm itici güçleri, hükümeti tarafsız tutumundan vazgeçirmek için seferber edilmiştir. Manchester sanayisinin bir dizi nüfuz sahibi temsilcisi, Temmuz başından bu yana, hükümeti müdahale etmeme siyasetinden dolayı bombardıman etmektedirler. Bunların arasında Manchester Ticaret Odası Başkanı Bay Klark Lis (Clark Leece), Manchester Borsası Başkanı Sör Havor, Tekstil Fabrikatörleri Başkanı Bay Holrayt (Hallwright) ve diğer pamuk ve yünlü kralları ile kontları da vardır.

Hükümet, kamuoyunun bu baskısı karşısında, İngiltere'nin «Ruhr sorununun nihaî ve adil bir çözümü için» müdahalesinin hazırlıklarına başlamış bulunuyor.

Fransa da, kendi hesabına, önündeki belirleyici mücadele için tüm güçlerini toparlamaya başlamıştır. Puvankare hükümeti, kendine kesin bir ticaret serbestisi sağlayabilmek için, **Türklerin kupon sorunundaki taleplerini kabul etmeye, Lozan Konferansını bitirmeye ve böylece Ren'de kendine en büyük bağımsızlığı sağlamaya karar vermiştir.** 9 Temmuz tarihinde Paris Radyosu, **Lozan'da kupon sorunu konusunda anlaşmaya varıldığı** haberini verdi.

Fransız burjuva basını Lozan'da anlaşmaya varılmasını anlaşılır bir sessizlikle geçiştirdi. İngiliz resmî basını ise büyük bir öfkeyle hem anlaşmaya hem de Türk hükümetine veryansın etti. **«Daily Telegraph»** 11 Temmuzda şöyle yazıyordu:

> «Antlaşmanın parlamentolarda onaylanıp onaylanmayacağı sorusu maalesef hâlâ cevap-

sız kalmaktadır. Türkiye, bundan altı ay önce umabileceğinin kat kat fazlasını elde etmiştir; millî azınlıkların can ve mal güvenliği feda edilmiştir; Türkiye'deki yabancılara gerekli hukukî güvenceleri sağlayan tedbirler hiç sayılabilecek bir formüle indirgenmiştir ve İstanbul'daki yabancılar son derece tedirgindirler; müttefikler tahvil sahiplerinin hakları konusunda ısrar etmemişlerdir, çünkü bu hakları güvence altına almak zaten mümkün olmayacaktı; imtiyaz sahiplerinin durumu ve onlara tazminat ödenmesi sorunu da belirsiz bir şekilde kalmıştır. Bütün bunlara rağmen ve verilen bir sürü diğer tavize rağmen, **milliyetçilikle gözü dönmüş Ankara hükümetinin elde ettiği ile yetinip yetinmeyeceği hakkında henüz güvenilir bir şey söylemek mümkün değildir.»**

Yeni doğmuş olan barış, birtakım esrarengiz, güçlü ve perde arkasından etkilerini sürdüren kuvvetler tarafından örseleniyordu. Lozan'da varılan anlaşmanın Lozan barışına dönüşmesini engellemek için Londra'da hangi araçların seferber edildiğini bilmiyoruz. Ama 12 Temmuzda Baldwin Avam Kamarasında, Kürzon ise Lordlar Kamarasında İngiltere'nin Ruhr sorununa müdahalesi konusunda açıklamalarda bulunurken, tam da o gün Paris'ten gelen bir telgraf Lozan Konferansının yeni ve beklenmedik bir buhrana girdiği haberini vermekteydi. Bu sefer de mesele «Boğazlar Antlaşması müttefik parlamentolarınca onaylanmadan önce, müttefiklerin deniz kuvvetlerini Türk sularından çekmesinin mümkün olmadığı» meselesiydi.

O gün, Konferans ani olarak bu meselede kesildi.

Bu arada İngilizler, şayet Türkler muhalefette diretmeye devam ederlerse, kuponlarla ilgili anlaşmanın da iptal edileceğini kesin bir dille açıkladılar.

Ruhr sorununa aktif olarak katılmakla İngiltere, Lozan Konferansının ibresini daha önceki noktaya, yani «değişken» noktasına geri döndürmeyi amaçlıyordu.

Fakat, izlediği Ruhr politikasını Lozan baskısından kurtarabilmek için, Kupon sorununda taviz vermek gibi, yüksek bir bedele bile razı olan **Fransız hükümeti, Lozan Konferansının yeniden uzatılmasından çekindi.**

Lozan Barış Antlaşması 24 Temmuzda tam 170 gün süren tartışmalardan sonra nihayet imzalandı.

Antlaşmada kupon sorunu hiç yer almıyordu. Bu sorunun çözümü, tamamiyle alacaklılarla Türk hükümeti arasında yapılacak görüşmelere bağlanmıştır. İmtiyazlar sorununda da Türklerin taktiği aynı şekilde parlak sonuçlar vermiştir. Hemen hemen tüm imtiyaz sahipleri, antlaşmanın imzalandığı anda Türk hükümeti ile zaten bir anlaşmaya varmış durumdaydılar. İngiltere, bu meselede çıngar çıkartmaya ve konferansı son anda durdurmaya çalıştı. Sör Rumbold, Türk hükümetinden Vickers-Armstrong şirketinin, Genel Demiryolları Şirketinin ve «Turkish Petroleum» şirketinin eski haklarının tanınmasını talep etti.

Türk hükümeti bu talepleri kayıtsız şartsız reddetti. Hele Musul petrol bölgesinin işletilmesinde tekelci hak iddia eden «Turkish Petroleum» şirketinin haklarının tanınması, özellikle sert bir biçimde reddedildi. Amerikalı delege Grew'in Konferansta söylediği şu sözler belirleyici bir etki yaptı:

«Bu antlaşma, eski ve karanlık imtiyazların pekiştirilmesine hizmet edemez. Amerika, Türkiye'de açık kapı ilkesinin kabulünü talep ediyor.»

Bay Grew'ın bu tutumu, Fransızların Çester imtiyazlarına karşı giriştikleri saldırıları da felce uğrattı.

İngiltere'nin konferansı başarısızlığa uğratmak için başvurduğu son sorun, Boğazların boşaltılması konusundaki eski sorunu idi. Bu noktada Türkler bazı tavizler vermek zorunda kaldılar ve **Müttefiklere, barış antlaşması tüm Müttefik parlamentolarınca kesin olarak onaylanıncaya kadar Çanakkale Boğazında her Müttefik devlet başına bir kruvazör ve iki destroyer bulundurma hakkını tanıdılar.** Ama bu, ancak 31 Aralık 1923 tarihine kadar geçerli olacaktı.

İngiltere, son anda, Türklerden bu tavizi kopartmayı gene de başarmıştı. Bu taviz sonucu, Fransa'yla ilişkilerinin sertleştiği şu dönemde, Çanakkale Boğazındaki durumunu koruyabilecekti. İşte Sör Horas Rumbold'un İkinci Lozan Konferansının açılışında büyük bir ciddiyet içinde verdiği sözler ve ettiği yeminler bu somut hedef uğruna, unutuluverdi.

VI
Sonsöz

Lozan Antlaşması, tüm eksikliklerine ve barındırdığı çelişmelere rağmen, siyasal bir belge olarak, Versay Antlaşmasının çöküşünün ve tasfiyesinin parlak bir örneğidir. Versay binasının tüm kirişleri çatırdıyor.

Müttefiklerin askerî zaferi ve Avrupa'da demokratik eylemin başarı kazanması, bir yanda millî inti-

kamcılığın, diğer yanda ise sosyal devrimin güçlerini geliştirmiştir. Lozan ve Ruhr'u birbirine bağlayan, sadece, dışta diplomatik manevraların ortak yanı değil, aynı zamanda Avrupa emperyalizminin çöküşünü içinde taşıyan bu iki sürecin arasındaki derin organik ilişkidir.

Lozan'da **hukuken** tanınmış olan Türkiye'deki millî devrim, genç Türkiye burjuvazisinin vermiş olduğu ve daha da vereceği tüm tavizlere rağmen, bugünkü tarihî durumda Avrupa emperyalizminin güçlerine karşı çıkan parlak bir etkendir. Bu anlamda Lozan Konferansının sonucu, sadece Türkiye burjuvazisi için büyük bir zafer olmakla kalmamakta, aynı zamanda sosyal devrimin gelişmesi yönünde etkin kuvvetleri de güçlendirmektedir.

Lozan Antlaşması, sadece Sevr'in mekanik bir tasfiyesi anlamına gelmiyor. Bu antlaşma, Versay Antlaşması ile boyunduruk altına alınmış olan ve kurtuluş yolları arayan Avrupa ve Asya'nın geniş halk kitlelerindeki derinlemesine devrimci sarsıntıların da bir ifadesidir. İlk kez Lozan, bu süreci belleklerde canlandırdı. Boşuna Fransa, «Türkler gerçi savaşı kaybettiler, ama barışı kazandılar» demek zorunda kalmamıştır. Aynı şekilde, açık yürekli Japon delegesi de, şu sözleri söylemeden edememiştir:

> «Eski düşmanlarımız arasında savaştan itibarını yitirmeksizin ve barışçı gelişmelerin tüm olanaklarına sahip olarak çıkan tek devlet, Türkiye olacaktır.»

Bu, Versay sisteminin temellerinin yıkılmasındaki ilk aşamadır.

Ama Lozan Konferansı, Versay sisteminin **çatısının** parçalanmasına da parlak bir ışık tutmuştur.

16 Temmuzda **«L'Information»** gazetesi şunları yazmaktaydı:

> «Güç bela Almanya'nın yıkımını sağlamış olan Müttefiklerin bizzat kendilerinin ne denli kırılgan bir karaktere sahip olduğunu, hiç bir şey, Lozan'daki son güldürülü trajedi kadar açık bir biçimde gösteremezdi.»

Fransa'nın Ren'de daha kolay manevra yapabilmek amacı ile Lozan'da boyun eğmesi, aslında şu askerî-stratejik temel ilkenin gerçekleştirilmesinden başka bir şey değildir: En iyi silahlı kuvvetinizi belirleyici anda belirleyici yerde yoğunlaştırınız. Aynı şekilde İngiltere'nin gerek Boğazlarda gerekse Avrupa'da izlediği bugünkü siyasetin tümü de, tamamen aynı ilkeye hizmet etmektedir.

Bir zaman müttefiklerin merkez devletlere karşı zaferini yansıtan Versay, bugün kendini oluşturan parçalarına ve karşılıklı olarak birbirlerini iten atomlara ayrışmaktadır. **«L'Information»** gazetesi şöyle diyor:

> «Şayet şu anda "Foreign Office"de* hazırlanmakta olan Almanya'ya ortak cevap tasarısında, Versay Antlaşmasının bugün artık unutulduğu için hiç bir yaptırımının uygulanmadığı koşullarından söz edilseydi, o zaman müttefiklerin durumu hiç kuşkusuz sağlamlaştırılmış olurdu. **Ama elbette bu olmayacaktır** ve böylece Berlin'de ve aynı şekilde Lozan'da da her şey yeni tavizlerle son bulacaktır. Gelgelelim Fransız hükümeti, sadece, **"Bu andan itibaren veri-**

---

* «Foreign Office», İngiltere Dışişleri Bakanlığına verilen addır.

lecek tavizler, artık Fransa'nın tavizleri olmayacaktır" şeklinde bir açıklama yapmakla yetiniyor.»

Versay öyküsünün son aşaması, ganimetlerini paylaşırken birbirlerine giren iki haydudu anlatan eski masalın yeni bir tür tekrarı oluyor. Ama masaldaki haydutların dostluğunun bozulması ve kavga etmeleri, olsa olsa aşırı derecede duyarlı bir okuyucunun ilgisini çekerdi.

Lozan, Versay sisteminin tasfiyesinin başlangıcını oluşturuyor. Şayet bu tasfiye, **yukarıdan aşağı doğru** İngiltere ile Fransa arasında silahlı bir çatışma yoluyla gerçekleştirilecek olursa, milyonlarca işçi ve köylü yeni bir kanlı kıyıma sürüklenecektir. Bu kıyımın sonucu ise, Versay'ın yıkılması ve Avrupa'da herhangi bir diğer yeni emperyalist devletin hegemonyasının kurulması olur. Bu kıyım, ancak Versay sisteminin **aşağıdan yukarı doğru,** Almanya'nın, Fransa'nın, İngiltere'nin ve İtalya'nın proleter kitlelerinin devrimci baskısı ile, kesin bir biçimde ve derhal tasfiyesi ile engellenebilir.

Komünist Enternasyonal Dergisi
1924, Sayı 28-30, s. 103-113

Pravda

«TÜRKİYE'NİN GÜVENLİĞİ VE BOĞAZLAR REJİMİ»

Moskova
14 Nisan 1936

«Pravda», denizyollarının, yani **İstanbul Boğazı, Marmara Denizi** ve **Çanakkale Boğazının** bugünkü rejimine taraf olan devletlere Türk hükümetinin verdiği nota konusunda şunları yazmaktadır:

Avrupa'da saldırgan emperyalist devletlerin izlediği siyaset, özellikle Alman faşizminin siyaseti sonucunda doğan savaş tehlikesi, toprak bütünlüğünün zedelenmezliği konusunda duyarlı olan Türk hükümetinin, Lozan Antlaşmasının yeniden gözden geçirilmesini istemesine yol açmıştır. Türk hükümeti, Lozan Antlaşmasında öngörülen güvencelerin artık geçerliğini yitirdiğinin farkındadır. Ve gerçekten de, dört garantör devletten biri olan Japonya, Milletler Cemiyetinden ayrılmıştır ve yıllardır Çin'e karşı savaşmakta olup, Çin topraklarının her gün yeni bir bölümünü işgal etmektedir. Diğer bir garantör devlet, İtalya da, Doğu Afrika'da savaş sürdürüyor. İngiltere ile Fransa arasında ise ortak bir görüş ve

birliğin varlığından söz etmek mümkün değildir. Avrupa'nın belli başlı emperyalist devletleri, Boğazları —bu önemli stratejik bölgeyi— kendi savaş gemilerini Türk kıyılarına ve Karadeniz'e engelsizce gönderebilecekleri bir durumda tutma çabası içindeydiler. Eğer bugün Karadeniz'de sürekli bir barış varsa, bu, birinci olarak Sovyetler Birliği'nin izlediği barış siyasetinin, ikinci olarak da Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki dostça ilişkilerin bir sonucudur. Buna karşılık, Boğazlara komşu olan Akdeniz'de, son yıllarda, özellikle İtalyan-Habeş savaşı ve İngiltere ile İtalya arasındaki zıtlıkların keskinleşmesi sonucunda gergin bir durum yaratılmıştır.

Boğazlar bölgesinin Türkiye tarafından tahkim edilmesinin sadece savunma anlamı taşıdığı çok açıktır. Türkiye hükümeti, ilk günden beri, barışçı bir siyaset izledi. Türkiye, genel güvenliğin güçlendirilmesine, saldırı ve saldırganlara karşı kollektif güvencelerin yaratılmasına yönelen tüm kararlara en başta katılmıştır ve katılmaktadır. Lozan Antlaşmasının yeniden gözden geçirilmesi sorununu ortaya atmakla Türkiye, kimseyi tehdit etmiyor. O, sadece, kendi güvenliğinden emin olmak istemektedir ve Boğazların tahkimatı sorununu, hiç kimseye karşı yönelmeyen, zorunlu bir savunma tedbiri olarak görmektedir. Buna ek olarak, Türk hükümetinin Lozan Antlaşmasının yeniden gözden geçirilmesini, uluslararası alanda ortaya çıkan çeşitli sorunların barış yoluyla çözümüne tamamen uygun bir şekilde ele aldığını da belirtmeliyiz.

Nitekim, Boğazlar bölgesinin bölünmezliği sorunu kendisi için olağanüstü bir önem taşıyan Türkiye'nin, faşist Almanya örneğine uyup Lozan Antlaşmasını tek taraflı bozarak, diğer imza sahibi dev-

letleri bir oldu bittiyle karşı karşıya bırakma yolunu seçmemesi de, Türk hükümetinin niyetinin barışçı ve savunma niteliğinde olduğunu göstermektedir. Türkiye, üstlenilen yükümlülüklerin tek taraflı olarak çiğnenemeyeceği ilkesinden hareket ediyor ve Boğazların rejimi sorununu meşru yoldan çözmeye çalışıyor.

Bu söylenenlerin ışığında Sovyetler Birliği'nin Türk hükümetinin önerisi karşısında aldığı tavır da açıklanmaktadır. Başlangıçtan beri Türkiye hükümeti ile dostça ilişkiler içinde olan ülkemiz, Boğazlar bölgesinin Türkiye'nin egemenliği altındaki toprakların ayrılmaz bir parçası olduğu şeklindeki reddedilmez gerçeğe uygun hareket etmiştir. Sovyetler Birliği'nin Boğazlar sorunundaki bu tavrı, değişmemiştir. Bu tavır, ülkemizin izlediği barış siyasetine, bütün halklarla mutlak eşitlik temelinde dostluk siyasetine tamamen uygundur. Sovyetler Birliği, Lozan Antlaşmasına katılmakla birlikte, onu henüz parlamentosunda onaylamamıştır. Türk hükümetinin önerisi, barışın sağlamlaştırılmasına ve Türkiye hükümetinin sınırlarının güvence altına alınmasına, dolayısıyla Karadeniz ve Akdeniz'de de barışın sağlanmasına hizmet etmektedir.

Rundschau
16 Nisan 1936, Sayı 17, s. 664

Cenevre

LİTVİNOV'UN MONTRÖ KONFERANSININ AÇILIŞINDAKİ KONUŞMASI

(Resmî tutanaklara göre)

23 Haziran 1936

Sovyet hükümeti, Türk hükümetinin Lozan Boğazlar Antlaşmasının yeniden gözden geçirilmesi konusunda vermiş olduğu notaya gönülden gelen olumlu bir cevap verdi. 28 Nisan tarihli cevabında Sovyet hükümeti, deniz yolları rejimini Türkiye'nin güvenliğinin gereklerine uygun bir hale getirmek ve bu bölgede barış ve huzuru güvence altına almak için görüşmelere katılmaya hazır olduğunu açıkladı.

Bugün burada Sovyet hükümeti sadece 1923 Lozan Konferansına katılmış olan devletlerden biri olarak değil, aynı zamanda kendi çıkarları denizyolları sorununun çözümüne doğrudan doğruya bağlı bir Karadeniz devleti olarak da temsil edilmektedir. Ayrıca Sovyetler Birliği'nin coğrafî durumundan, yani kıyılarının bulunduğu denizler arasında bir bağlantının bulunmamasından doğan özel çıkarı ve her şeyden önce de dünya barışını azamî derecede güvence altına almak yönündeki sürekli kaygısı da

söz konusudur. Ben, Fransız delegesi Pol-Bonkur (Paul-Boncour) tarafından dile getirilen görüşe katılıyorum. Romanya ve Türkiye'nin Dışişleri Bakanları, denizyollarını bu ülkelerin hayatî önem taşıyan organları olarak tanımladıklarına göre, ben de kendi hesabıma aynı tanımdan yararlanarak diyebilirim ki, bizim için denizyolları, ülkemizi sadece dış dünya ile birleştiren can damarı değil, aynı zamanda bizzat ülkenin kendisinin çeşitli bölümlerini birbirleriyle birleştiren can damarıdırlar.

Lozan Konferansına katılmış olan diğer devletlerin de Türkiye Cumhuriyeti'nin çağrısını kabul ederek Lozan Antlaşmasının yeniden gözden geçirilmesini gerekli gördüklerini sevinçle saptamış bulunuyorum.

Lozan Konferansı, uluslararası duruma henüz dünya savaşından doğan kargaşanın hakim olduğu bir dönemde toplanmıştı. Yani Avrupa devletlerinin kendilerini yeni siyasî duruma henüz uydurmaya başladıkları, dış siyasetlerinin yönü ve hedeflerinin henüz tanımlanmamış olduğu ve pek çok kimsenin bilincinde bu noktada yanlış görüşlerin hüküm sürdüğü bir dönemde. Dünya savaşının, savaşların sonuncusu olduğu hayalinin yol açtığı bu dönemde barışçı hareket, çok yaygındı. O sıralarda hiç bir hükümet, saldırı ve emperyalist yayılmayı açıkça savunmaya ve savaşı yüceltmeye cesaret edemezdi.

O günden bu yana geçen 13 yılda bu konuda bazı değişiklikler oldu. Güçlü barışçılık akımının gücü azaldı ve bu akım dağılarak, küçük, zayıf, birbiriyle ilgisi olmayan derecikler haline geldi.

Uluslararası çelişmeler yeni baştan son derece keskinleşti ve halkları orta çağdan yeni çağa, dünya savaşına kadar kanlı çatışmalara itmiş olan güç-

ler, bazı ülkelerde yeniden küstahça başlarını kaldırdılar. Onlar tamamen açık bir şekilde ve hayasızca savaşı savunmaktadırlar ve onun hazırlığı içindedirler.

Üstelik bir yandan dünyada gerçek savaşlar hiç bir şekilde ortadan kalkmamış, diğer yandan da bu dönemde hemen hemen bütün ülkelerin dış politika amaçları kesin çizgiler kazanmıştır.

Biz bugün, kuşkusuz yanılmaksızın, mümkün olan en büyük ölçüde barışı korumak çabasında olanlarla, bunun aksine tüm siyasetlerini barışı zedeleme üzerine oturtanlar arasında bir ayırım yapabilecek durumdayız.

İşte bütün bu değişiklikler ve bütün bu yeni etkenler, bu konferansın karşısında duran sorunların çözümünde kaçınılmaz olarak göz önüne alınmalıdır. Bunu yaparken, özellikle, Lozan Antlaşmasından bu yana geçen zaman içinde Türkiye Cumhuriyeti'nin barışçı niyetlerini yeter derecede kanıtlamış olduğunu da dikkate almalıyız.

Benim görüşüme göre Türkiye'nin barışçı ruhu, onun önerilerine karşı alacağımız tutumda belirleyici etken olmalıdır. Bu öneriler, kendi toprağını kayıtsız şartsız savunma hakkını yeniden elde etme hedefini güdüyor. Bireyin savunma hakkı soyut olarak ele alınmamalı, barışın genel çıkarları ile birleştirilmelidir. Bu hak karşısında takınılacak tavır, şayet onun diğer ülkelerin zararına olacağı ya da bir saldırı amacı için kullanılacağı kaygısı varsa, zorunlu olarak değişik olur. Aynı şeyi, antlaşmaların yeniden gözden geçirilmesiyle ilgili olarak da söyleyebiliriz. Bu gözden geçirme, barışın korunması ile tamamen uyum halinde ise ve barışı daha da sağlamlaştıracaksa, takınılacak tavır, elbette ki bu gözden

geçirmenin siyasî sarsıntılara yol açacağı, barışı, uluslararası huzuru bozacağı ya da diğer ülkelerin çıkarlarını zorla zedelemeye yol açacağı bir durumda takınılacak olandan tamamen farklı olacaktır.

Bana öyle geliyor ki, Lozan Antlaşması sorunu konferansa katılan ve barışçı amaçlar taşıyan tüm ülkelerin iyi niyeti ile çözümlenebilecektir. Bunun için Türkiye'nin haklı taleplerine olumlu cevap verilmeli ve aynı zamanda tüm Karadeniz devletlerinin çıkarları korunmalıdır. Böylece Karadeniz bölgesinde barış güvence altına alınacak ve güçlendirilecektir. Bu da dünya barışının sağlanmasına hizmet edecektir.

Sovyet heyeti bu konferansta diğer ülkelerin heyetleriyle böyle bir anlayış içinde birlikte çalışmaktan mutluluk duyacaktır.

Rundschau
25 Haziran 1936, Sayı 29, s. 1147

Journal de Moscou

«BOĞAZLAR KONFERANSININ YENİDEN TOPLANMASI KONUSUNDA SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN TUTUMU»

30 Haziran 1936

1923 Lozan Antlaşmasını imzalayan devletlerin Boğazlar rejimi konusunda Montrö'de yaptıkları konferans, çalışmalarını esas olarak bitirdi. Türk hükümeti tarafından hazırlanan yeni anlaşma tasarısı üzerindeki genel tartışma sonuçlandı. Konferans artık, tek tek maddelerin tartışmasına geçiyor. Meseleleri mevcut sözleşmelerin düzeltilmesiyle ilgili olarak gözden geçiren sayısız uluslararası konferanstan farklı bir şekilde Montrö Konferansı, pratik çalışma havası içinde devam ediyor. Konferansta, bütün taraflar için kabul edilebilecek bir çözüm bulma genel isteğinin hakim olduğu hissediliyor.

Türkiye Cumhuriyeti'nin istekleri esas olarak iki meselede toplanıyor: Boğazlar bölgesinin askerden arınmış durumuna son verilmesi ve Boğazlardan savaş gemilerinin geçişi konusunda yeni bir hukukî düzenleme yapılması.

Sovyetler Birliği'nin bu iki mesele karşısındaki

tutumu kesin olarak açıktır ve bu meseleler uluslararası ilişkiler gündemine geldiği ilk andan beri Sovyet hükümeti tarafından şaşmaz bir şekilde savunulmuştur. Daha önce Lozan Konferansı sırasında olduğu gibi şimdi de, Sovyetler Birliği temsilcisi Dışişleri Halk Komiseri Litvinov, Sovyet hükümeti adına, Türkiye Cumhuriyeti'nin, kendi topraklarını savunmaya ilişkin sınırsız hakkının yeniden tanınması konusundaki isteklerini tereddütsüz desteklediğini açıkladı.

Türkiye Cumhuriyeti'ni en az diğer ülkeler kadar zarara sokabilecek, artan savaş tehlikesinin inkar edilemeyecek kadar belirginleştiğini son yıllardaki olaylar kanıtlamaktadır. Bu gerçek, Türkiye'nin isteğini daha da haklı kılmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin bütün topraklarını savunma hakkı meselesinin somut olarak incelenmesi sırasında, Litvinov' un doğru olarak açıkladığı gibi, yeni Türkiye'nin değişmez barış yanlısı siyasetine hak vermek kaçınılmazdır.

Aynı şekilde Sovyet hükümetinin, Montrö Konferansında sunulan diğer meselenin incelenmesinde ve karara bağlanmasındaki tutumu da berraktır. Konferansta, Boğazlar rejimi meselesi, Boğazların, Karadeniz'e kıyısı olan devletler ve dünyadaki diğer devletler arasında bir bağlantı yolu olarak rolü, Litvinov tarafından en açık bir şekilde ortaya kondu. Sovyetler Birliği, kendisi için Türkiye'nin herhangi bir şekilde egemenlik haklarını sınırlayabilecek veya topraklarının güvenliğini tehdit edebilecek hiç bir imtiyaz istemiyor. Ancak Sovyetler Birliği, uygulanacak çözümde Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin özel durumunun göz önünde bulundurulmasını öneriyor. Boğazlar, bu devletler için Kara-

deniz'den uluslararası açık denize tek çıkış yoludur.

Türk hükümeti tarafından konferansa sunulan ilk tasarıda, kıyı devletlerinin özel durumu kısmen dikkate alınmıştı. Türk hükümeti, konferansta tasarının ele alınmasının da gösterdiği gibi, bu konuda daha da ilerlemenin Türkiye Cumhuriyeti'nin çıkarlarıyla bağdaştığını anlıyor. Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin haklarının bu şekilde genişlemesine itirazlar diğer devletlerden geliyor. Fakat bu itirazların görüşmeler sırasında Sovyet heyetinin hem haklı temellere dayanan tezleri hem de ikna gücü sayesinde geri alınacağı ümit edilebilir.

Böyle elverişli bir havada başlayan Montrö Konferansının olumlu bir sonuç vermesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin bütün toprakları üzerinde sınırsız egemenliğini yeniden kurarak tatmin edilmesini ümit etmemek için hiç bir neden yoktur. Fakat aynı zamanda Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin Türkiye'nin egemenliğine aykırı olmayan hayatî önemdeki çıkarları da güvence altına alınmalıdır.

Rundschau
9 Temmuz 1936, Sayı 31, s. 1233

Gabriel Péri (Paris)

MONTRÖ KONFERANSI

16 Temmuz 1936

Bundan birkaç gün önce, artık Montrö Konferansının buhranından söz edilebilirdi. Nasıl? Ve neden? Çünkü Konferans, Haziran sonlarında açıldığında, tarafların önüne ciddî zorlukların çıkacağını kimse tahmin etmiyordu.

Türkiye Cumhuriyeti'nin taleplerine karşı çıkılmadı ve hiç kimse, bu taleplerin haklılığına karşı elle tutulur bir itiraz ileri süremedi. Ayrıca, bir zamanlar Osmanlı İmparatorluğu ile Çarlık Rusyası arasındaki çekişme konuları da, Çarlıkla ve eski Türkiye ile birlikte yok olup gitmişti. Sovyetler Birliği, bütün gizli antlaşmaları, bu arada öncelikle de Çarlığın Türkiye'yi baskı altına almak için araç olarak kullandığı antlaşmaları geçersiz saydı. Türkiye Cumhuriyeti ise, kendisini Osmanlı İmparatorluğunun üzerine yıkmış olduğu engellerden kurtarabilecek bir güç kazanmayı başardı. Bundan başka Sovyetler Birliği ile Türkiye arasında güven ve dostluk ilişkileri kuruldu. Sovyetler Birliği, bütün gücü ile bu yeni devletin yükselmesini destekledi. Ve hattâ

denebilir ki, Sovyetler Birliği olmasaydı, onun genç Türkiye'ye sağladığı güvenilir işbirliği olmasaydı, Türkiye, Boğazların yeniden askerîleştirilmesi talebini uluslararası bir konferansa muhtemelen getiremeyecekti. Montrö Konferansına kendine özgü bir nitelik veren bir diğer durum daha vardır. Türkiye' nin kendi talebini kabul ettirmek ve uluslararası bir antlaşmanın bir maddesini iptal ettirmek için başvurduğu taktik, bereket versin ki Hitler Almanyasının başvurduğu yöntemin tam tersidir. Almanya, 7 Martta bir antlaşmayı yırtıp atmış ve sonuçları Avrupa'da hâlâ gelişmekte olan bir sarsıntıya yol açmıştı. Türkiye ise, bunun tersine, davasını uluslararası bir konferansta savunarak mücadele ediyor. Ve bu tartışmaların sonucunda Türkiye'nin talebiyle ilgili olan devletler arasındaki ilişkiler güçlenecektir.

Boğazlar Konferansı, işte böyle olumlu bir havada açılmıştır. Türkiye'nin talepleri sonuç olarak nereye varıyor? Ankara hükümeti, Boğazlar bölgesinin bundan böyle askerîleştirilmesinin gerektiğini ileri sürüyor ve savaş gemilerinin Boğazlardan geçişi için yeni bir rejim saptanmasını talep ediyor.

Birinci sorun zorluk yaratmamaktadır. Boğazların askerden arındırılması, genel güvenlik açısından hiç bir kazanç sağlamadığı gibi, Türkiye'nin egemenliğine de göz yumulamayacak bir kısıtlama getirmektedir. Sovyetler Birliği'nin temsilcileri, Lozan'da bu kısıtlamaya karşı çıkmışlardı. Bu yüzden Türkiye Cumhuriyeti'nin başvurusunu desteklemeleri büsbütün gerekliydi ve nitekim Montrö'de bunu yaptılar.

Geriye Karadeniz'i dünyaya bağlayan Boğazların rejimi sorunu kalıyor. Boğazlar, Karadeniz'de kıyısı olan ülkelerin açık denizlere tek çıkış yoludur. Bu durum dikkate alınmalıdır. Boğazlar için iki çeşit

rejim düşünülebilir. Ya Karadeniz bir kapalı deniz ilan edilir ve bu durumda kıyı devletlerinden birine ait olmayan tüm savaş gemilerinin Karadeniz'e girmesi yasaklanır. Ya da Karadeniz bir açık deniz olarak kabul edilir. Bu durumda ise, Sovyetler Birliği, kendi savaş gemilerinin İstanbul ve Çanakkale Boğazlarından kısıtlanmaksızın geçişini talep etme hakkına sahiptir.

Peki Karadeniz'e kıyısı olmayan devletlerin savaş gemileri için hangi rejim uygulanacaktır? Bu devletlerin savaş gemileri Karadeniz'e sadece nezaket ziyareti için veya Milletler Cemiyetinin bir kararı üzerine kıyı devletlerinin birine yardım görevini yerine getirmek için geçebilirler.

Ya Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin savaş gemileri için hangi rejim uygulanacaktır? İşte tam da bu noktada Konferansta buhran patlak verdi. Fransız hükümetinin genel olarak desteklediği Sovyetler Birliği temsilcisi heyeti, kıyı devletlerinin haklarının kısıtlanmasının bu devletlerin güvenlik örgütlenmesine indirilmiş bir darbe olacağını belirtti. Sovyetler Birliği'nin Karadeniz'deki tersanelerinde inşa edilen savaş gemilerinin hedefleri olan üslere gitmesini yasaklamak için hiç bir sebep yoktur. Aynı şekilde başka tersanelerde inşa edilen savaş gemilerinin de Karadeniz kıyısındaki üslerine gelmelerini yasaklamak için hiç bir sebep yoktur.

Türkiye Cumhuriyeti temsilci heyetinin Montrö Konferansına sunduğu tasarının, Sovyetler Birliği'nin bu isteğini dikkate almaması son derece üzücüdür. **Litvinov'un** meseleyi berrak bir şekilde ortaya koymasına ve bu tartışmanın uyandırdığı uluslararası tepkilere rağmen, Türkiye'nin tavrını değiştirmemesi, ne yazık ki, Ankara hükümetine can sıkıcı

bir baskının yapıldığını kanıtlıyor.

Karadeniz'in bir açık deniz ilan edilmesi halinde, kıyı devletlerin haklarının kısıtlanması ister istemez Sovyetler Birliği'nin savunma olanaklarının kısıtlanması anlamına gelir. Ve bu da, somut bir şekilde, Sovyetler Birliği'ni Türkiye'den, Boğazları kullanma yetkisini istemek zorunda bırakır. Bu yüzden Sovyetler Birliği'ne karşı düşmanlıkları ile tanınanların hepsi de Türkiye'nin önerisini hemen desteklediler. Japonya ve Almanya'nın Türkiye'nin önerisini onaylamaları aslında Ankara'daki yöneticileri tedirgin etmelidir. Gerçekten de Japonya ve Almanya'nın tek amacının Sovyetler Birliği'nin savunma olanaklarını kısıtlamak olduğu —nitekim Tokyo ve Berlin'deki efendiler bunu hiç gizlemiyorlar— bilinmektedir. Ama Türkiye Cumhuriyeti'nin de bu görüşte olduğu söylenebilir mi?

İngiltere'nin tutumu konusuna da özellikle değinmek gerekir. Montrö'de Türkiye'nin önerisini Litvinov'a karşı en ateşli bir şekilde savunan gerçekten de **Lord Stanhope** oldu. Konferanstaki kavga yer yer Sovyetler Birliği ile İngiltere arasındaki şiddetli çekişmeler dönemini hatırlatıyordu. Her neyse, İngiltere'nin Montrö'deki tavrı büyük bir huzursuzluk yaratmaya yaradı. Bu tutum her şeyden önce İngiltere'nin yönetici çevrelerinde Sovyet düşmanı önyargıların hâlâ güçlü olduğunu kanıtlamaktadır. Bu tutum aynı zamanda, İngiltere hükümetinin güttüğü hedeflerde kollektif güvenlik ve Milletler Cemiyeti politikasının zayıflamakta olduğunu gösteriyor. Herkesin bildiği gibi Sovyetler Birliği heyeti, Milletler Cemiyeti antlaşmasına göre saldırıya uğramış sayılan bir devlete yardım ve destek sağlamak amacının söz konusu olduğu her durumda, bütün devletlerin

savaş gemilerinin Boğazlardan serbest geçiş ilkesini savunmaktadır. Lord Stanhope ise günlerce bu öneriye karşı çıktı.

İngiltere'nin tavrı, Berlin'de büyük bir hoşnutluk yarattı. Zaten ne zaman barışın korunmasını isteyen devletler arasında fikir ayrılığı çıksa bu böyle olur. Hitler basını Lord Stanhope'un dile getirdiği Sovyet düşmanı eğilimleri selamladı. Hitler basını, bunu İngiltere'nin, Sovyetler Birliği ile Fransa arasındaki pakta düşman olduğunu gösteren bir delil olarak yorumladı.

Montrö'de bazı heyetlerin tavırları ve Sovyetler Birliği'nin haklı taleplerine karşı gösterdikleri anlayışsızlık, barış davasından çok maceracıların karanlık emellerine hizmet etmektedir. Eğer İngiltere, Sovyetler Birliği'nin önerilerine kararlılıkla karşı çıkmakla kendi güvenliğini sağlayabileceğini düşünüyorsa çok yanılıyor. İngiltere yöneticileri 26 Haziranda İtalyan Generali **Valle** ile Alman Genelkurmayı arasında imzalanan antlaşma üzerinde düşünürlerse daha iyi ederler! İtalya Almanya'ya On İki Adadan birini vaat ediyor. Mussolini Hitler'e eski rüyası olan Bağdat seferini gerçekleştirmede yardım edeceğini vaat ediyor. Hitler ise, Mussolini'nin Akdeniz bölgesinde İngiltere'nin gücüne karşı giriştiği saldırıda ona yardım ediyor. Bu sonuçları doğuran bir siyaset ne kollektif güvenliğe hizmet eder ne de İngiltere'nin güvenliğine!

* * *

Montrö, 15 Temmuz

Boğazlar Konferansında bugünkü genel kurul toplantısından sonra yayınlanan bildiri, en önemli noktalarda görüş birliğine varıldığını göstermekte-

dir. Maddelerin çoğunluğu genel kurulca kabul edildi. Antlaşmanın imza tarihi artık redaksiyon kurulunun ve teknik komisyonun çalışmalarına bağlı. İmzanın bu hafta içinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

Rundschau
16 Temmuz 1936, Sayı 32, s. 1281

Cenevre

LİTVİNOV'UN MONTRÖ KONFERANSININ KAPANIŞINDAKİ KONUŞMASI

21 Temmuz 1936

Montrö Konferansının kapanışında Sovyetler Birliği Dışişleri Halk Komiseri **Litvinov,** yeni Boğazlar Antlaşmasının imzalanmasıyla ilgili olarak şu konuşmayı yaptı:

Bugün mütevazi bir konferansın kapanışında bulunuyoruz. Cenevre gölünün sakin bir köşesinde toplanmasına ve sayıca az kişinin katılmasına rağmen, bu konferansın uluslararası toplantılar tarihinde seçkin bir yer tutacağı kesindir. Uluslararası bir antlaşmayı tekrar gözden geçirmek ve değişen koşullara uygulamak için toplanan Montrö Konferansı değerli bir görev yerine getirmiştir. Konferans, değişen bütün koşulları hesaplayarak Boğazların güvenliği için Lozan Konferansında verilen garantilerin Türkiye'ye gerçek bir güvenlik duygusu veremediğini kabul etti ve bundan gerekli sonuçları çıkarttı.

Hattâ konferans daha da fazlasını yaptı. Boğazlar meselesini birkaç devlet arasında yüzyıllar boyu süren bir çatışma olarak ele alan ve bu nedenle kon-

feransın dağılacağı kehanetinde bulunan bazı modası geçmiş görüşleri düzeltti. Böyle bir başarısızlığa uğramayı önlemek için konferansın göz önünde tutması gereken şuydu: Emperyalist devletlerin diplomasisine konu olmaktan öteye gidemeyen eski Osmanlı İmparatorluğunun yerini, kurucusu, büyük reformcu **Atatürk**'ün önderliğinde umut ve enerji dolu olarak, hızlı adımlarla gelişme yolunda ilerleyen ve şimdi Avrupa'da barışın kurulmasında gittikçe artan özel bir payı olan genç Türkiye Cumhuriyeti almıştır.

Bundan başka konferans şunu da göz önünde bulundurmak zorundaydı: Karadeniz'in büyük kısmı, bugün büyük devletler arasında yeni topraklar fethetmek amacıyla yapılan emperyalist çatışmalara katılabilmek için, Karadeniz'i bir sıçrama tahtası olarak kullanma çabasında olan eski emperyalist Rusya'nın değil, ilk işi bütün emperyalist amaçlardan vazgeçmek olan ve o zamandan beri sistemli ve şaşmaz bir şekilde barış siyaseti izleyen, sadece kendi güvenliği için değil, uzak veya yakın bütün diğer devletlerin güvenliği için özen gösteren yeni bir Sovyet sosyalist devletinin elindedir.

Bu iki, yeniden doğmuş devletin, Sovyetler Birliği ve Türkiye'nin arasındaki on beş yıllık sıkı dostluğun bozulamayacağı ve sadece geçici basit bir işbirliğinin söz konusu olmadığı saptanmalıdır. Konferans henüz yeterli bir ölçüde olmasa bile, kıyı devletlerinin Karadeniz'deki ve Boğazlardan geçişteki özel hakkını tanıyor. Aynı şekilde, Karadeniz'in özel coğrafî durumunu ve denizlerin mutlak serbestisi genel kavramının burada tam olarak kullanılamayacağını kabul ediyor.

Sovyet heyetine gelince, bu ilkelerin kabul edil-

mesi için çalışırken, Karadeniz içinde ticaret gemilerinin sınırsız serbestisine ve kendi kıyılarındaki limanlarla diğer denizlerdeki limanlar arasındaki bağlantıların güvence altına alınmasına bir an bile karşı değildi. Sadece, barış zamanında da, fakat daha çok savaş zamanında, kıyısı olmayan devletlerin savaş gemilerinin serbestçe geçmesine belli bir kısıtlama getirilmesi için çalıştı. Sovyet heyeti, böylece, kıyılarıyla birlikte bu geniş bölgeyi gelecekteki muhtemel bir savaş tehdidinden korumak ve tek bir saldırgan amacı olmadığından şüphe edilemeyecek kıyı devletlerin güvenliğini sağlamlaştırmak çabasındadır. İki kıtanın birleştiği böyle önemli bir bölgede barış ve huzuru güvence altına almakla, kanımca dünya barışını sağlamlaştırma davasına yaptığımız hizmet hiç de küçük değildir.

Son olarak Sovyet heyeti hazırlanmış olan yeni uluslararası belge ile diğer mevcut barış araçları, yani Milletler Cemiyeti antlaşması ve karşılıklı yardım sözleşmeleri arasında bir bağ kurmak çabasındaydı.

Sovyet heyeti tam olmasa bile, dikkate değer bir ölçüde bu hedefe ulaşıldığını olağanüstü bir hoşnutlukla kaydeder. Bütün meslekdaşlarıma, özellikle konferansın kapanış aşamasında açıkça görülen karşılıklı anlayış ve uzlaşma havasının yaratılmasındaki çalışmaları için teşekkür ederim. Bana öyle geliyor ki, bu konferansa katılan herkes hoşnut kalmıştır, aramızda hiç kimse hoşnutsuz değildir. Aynı şekilde konferans, burada bulunmayan ve barıştan yana çıkarları korunan devletlerin hoşnutsuzluğuna da yol açmadı.

Samimî inancım şudur ki, imzalanan anlaşma, bir özel meselenin çözümü, tarafların çıkarlarına tama-

men uygun olduğu için, aralarında var olan ilişkilerin bundan böyle genel olarak daha da iyileşmesine hizmet edecektir.

Fakat konferansın önemi, tartışılan konuların sınırının çok ötesindedir. Konferans, hükümetlerin uzak görüşlülüğüne olan inancın, uluslararası meselelerin barış içinde ortak çözümünün mümkün olduğuna duyulan inancın kaybolmaya başladığı bir anda toplandı. Konferans, halklar arasında ilişkilerin ilerici biçimlerini bir kenara atan, ortak tartışma ve uluslararası anlaşmazlıkların giderilmesine karşı çıkan, kaba kuvvetin hakimiyetini ve bazı ülkelerin başkalarının zararına birleşmelerini öne süren düşüncenin, yeniden hem de en iğrenç şekliyle belirdiği bir anda toplandı.

Konferansımızın başarıyla sonuçlanması, bu düşünce temsilcilerinin konferansın sonuçları karşısında gösterdikleri öfkeden de anlaşıldığı gibi onlara ilk öldürücü darbeyi indirdi. Bu düşünce okulunun yeniden doğması, uluslararası hayatta siyasî bir buhrana sebep oldu, karanlık ve kötümser tahminlere, kaderciliğe ve şüpheciliğe yol açtı. Bu karanlık durumda ilk parlak ışık Montrö Konferansıydı. Konferansın sonuçları, uluslararası hayatın yakında kesin olarak, verimsiz tartışma ve çatışma kısa döngüsünden, uluslar arasında gerçek ve geniş işbirliği denizine çıkılacağı ve en sonunda üzerinde «Bütün halklara genel barış ve güvenlik» yazılı limana ulaşılacağı umudunu haklı çıkarıyor.

Rundschau
23 Temmuz 1936, Sayı 33, s. 1333-1334

Moskova

İZVESTİYA GAZETESİNİN BOĞAZLAR ANTLAŞMASI KONUSUNDAKİ YORUMU

21 Temmuz 1936

«İzvestiya», Montrö Konferansının kararları konusunda şu açıklamayı yapmıştır:

«Montrö Konferansının çalışmalarını sonuçlandıran yeni Boğazlar Antlaşmasının imzalanması, Sovyet diplomasisinin Montrö'de, sadece Sovyetler Birliği'nin çıkarları açısından değil, aynı zamanda barış açısından da ısrarla savunduğu düşüncenin bir zaferidir. Sovyet diplomasisinin birinci hedefi, Karadeniz'de barışın güvence altına alınmasıydı. İkinci hedefi ise, Sovyetler Birliği'ne gemilerini Karadeniz' den çıkartarak Sovyet filosunun bulunduğu diğer yerlere götürebilme ve geri döndürme hakkının tanınmasıydı. Sovyetler Birliği'nin Montrö'de ulaşmak istediği üçüncü ve en önemli hedef ise, Milletler Cemiyeti statüsü çerçevesinde bir Boğazlar antlaşmasının kabul edilmesiydi. Bu antlaşma, Milletler Cemiyeti statüsü temelinde olmalıydı. Sovyetler Birliği bu bakış açısından hareket etmektedir; yani Milletler Cemiyeti'nin korunması ve güçlendirilmesi için mücadelenin zorunluluğu ve barışın kollektif bir şe-

kilde örgütlenmesi açılarından. Elbette, böylece savaş durumunda Boğazların rolü sorununun da çözümlendiğini düşünmek, yanıltıcı bir umuda kapılmak olur. Savaş çıktığında durumu belirleyecek olan, doğal olarak, Milletler Cemiyeti'nin var olup olmayacağı, varsa neyi temsil edeceği, Akdeniz'de hangi kuvvet ilişkilerinin hakim olacağı, Karadeniz devletlerinin nasıl bir siyaset izleyeceği vb. olacaktır.»

Bundan sonra «İzvestiya», faşist basının saldırılarına dikkati çekmekte ve şöyle devam etmektedir:

«Eğer Alman faşist basını, Fransa ve Sovyetler Birliği'nin Türkiye'yi kendilerine alet etmeyi amaçladıklarını iddia ediyorsa, bu ancak, Balkan devletlerinden geçerek Doğu seferine yeniden çıkmış olan Alman faşizminin, Türkiye'ye kendi iradesini zorla kabul ettirmeyi başaramamasından doğan hoşnutsuzluğunun bir ifadesinden ibarettir. Montrö'de imzalanan yeni Boğazlar Antlaşması, Sovyetler Birliği'nin Karadeniz'deki hayatî çıkarlarına uygundur. Antlaşma, dostumuz olan Türkiye'nin haklı çıkarlarını sağlamakta ve Türkiye'nin Boğazlar üzerindeki egemenliğini yeniden kurmaktadır. Son olarak, Antlaşmanın hükümleri, barıştan yana olan herkesin isteklerine uygundur. Uluslararası güvenliğin kollektif bir şekilde sağlanmasından yana olanlar, önemli bir meydan savaşından zaferle çıktılar.»

Rundschau
23 Temmuz 1936, Sayı 33, s. 1334

YAZARLAR ENDEKSİ

Maksim **LİTVİNOV** *(1876-1951)* : Sovyet devlet adamı. Rus Sosyal-Demokrat İşçi Partisi içindeki faaliyetleri yüzünden, 1899-1902 yılları arasında Sibirya'da sürgünde kaldı. Daha sonra Sibirya'dan kaçarak İsviçre'ye geçti. 1903'teki Londra Kongresinde Bolşeviklerin safında yer aldı. Ekim Devriminden sonra ilkönce Dışişleri Komiseri Çiçerin'in yardımcısı oldu; 1930-1939 yılları arasında ise kendisi Dışişleri Bakanlığı yaptı. 1941'de SSCB'nin Vaşington Büyükelçiliğine atandı. Ölünceye kadar Halk Komiseri Yardımcılığı görevinde kaldı.

A. LOZOVSKİ : RSDİP'nin 1903'te Bolşeviklerin safında yer alan eski bir militanı ve önde gelen bir Sovyet sendika yöneticisi. Aralık 1920'de sendikaların rolü ve görevleri konusunda Lenin ile Troçki arasında önemli bir mücadele patlak verdiği sırada, Lozovski, Sovyet Sendikaları Merkez Komitesinde bulunuyordu ve bu organı ele geçirmek isteyen Troçki'nin hedeflerinden biri durumundaydı. Troçki'nin ve taraftarlarının faaliyetlerine karşı kesin tavır alan Lozovski, sonraki aylarda mücadeleyi, Parti Merkez Komitesi tarafından seçildiği Sendika Komisyonunun saflarında sürdürdü. 1920-1934 yılları arasında ise, Kızıl Sendikalar

Enternasyonali'nin birinci sekreterliğini yaptı. Lozovski'nin sendikalar ve sendikalarda devrimci çalışma konusunda birçok eseri vardır.

Gabriel PÈRİ *(1902-1941)* : Henri Barbusse'ün çıkardığı *Clarte*'de *(Aydınlık)* gazeteciliğe başladı. 1924'te Fransız Komünist Partisinin yayın organı *L'Humanite*'ye *(İnsanlık)* girdi. 1929'da FKP Merkez Komitesi üyeliğine seçildi. 1932'de milletvekili oldu ve 1936'da Dışişleri Komisyonu Başkan Yardımcılığına getirildi. Nazi işgali sırasında Fransız Komünist Partisinin gizli organı olan *Cahiers*'yi *(Defterler)* çıkarmaya başladı. 1941'de Naziler tarafından tutuklandı ve aynı yıl kurşuna dizildi.

Karl RADEK *(1885-1939)* : Bolşevik Partisi ve Üçüncü Enternasyonal içinde Troçkist-Buharinci muhalefet hizbinin önde gelen mensuplarından. Gençliğinde Polonya'daki muhalefet hareketine katıldı. 1917'de Rusya'ya gitti. SBKP(B) Merkez Komitesi üyeliğine ve Komintern sekreterliğine kadar yükseldi. Brest-Litovsk barışı konusunda Lenin'in siyasetine karşı tavır alarak devrimi tehlikeye düşürenler arasında Radek de vardı. Buharin ve Pyatakov ile birlikte o, açıkça «savaşa devam» demeksizin, «savaşa ve barışa hayır» gibi bulanık sloganların arkasına sığındılar. Bu andan itibaren Radek, başında Troçki'nin bulunduğu ve Lenin'in «emperyalist kışkırtıcılığın aleti» olarak tanımladığı «sol komünistler» grubunda yer aldı. Bir ülkede sosyalizmin kurulabileceğine inanmayan Radek, daha sonra Lenin'in önerdiği NEP'e (Yeni İktisadî Politika) de karşı çıktı ve yerli ve yabancı özel sermayeye daha geniş imtiyazlar verilmesini savunarak kapitalizmin gücü karşısında teslimiyetçi bir tavır aldı. 2 Aralık 1927'deki SBKP(B) 15. Kongresinde Partiden ihraç edilen

Radek, daha sonra sahte bir özeleştiri yaparak 1929'da tekrar Parti saflarına sızdı. Ancak Troçki-Buharin karşı-devrimci çetesinin saflarında gizli faaliyetler sürdürdüğü açığa çıkınca bu çetenin kalıntılarıyla birlikte yargılandı ve 1939'da idam edildi.

Arthur ROSENBERG *(1889-1943)* : 1918'den sonra, önce Alman Bağımsız Sosyal-Demokrat Partisine, sonra da Alman Komünist Partisine girdi. Reichstag'a milletvekili seçildi. Nazilerin iktidara gelmesi üzerine yurt dışına göç etti. Marksizme ihanet etti.

Maksanlendrah Nat ROY *(1890-1953?)* : Hintli gazeteci ve Üçüncü Enternasyonal'in İkinci Kongresinde Hint Komünist gruplarının temsilcisi. M.N. Roy, bu kongre sırasında Milletler ve Sömürgeler Komisyonunda savunduğu, millî devrime millî burjuvazinin önderlik edebileceği yolundaki görüşleri, daha sonra Çin'de ÇKP nezdinde Komintern delegesi olarak bulunduğunda da sürdürdü ve Çin devrimine zarar verdi. Komintern'in toprak ağalarının topraklarına kısmen el konulması yolundaki görüşlerini Guomindang'a ifşa ederek ÇKP-Guomindang ittifakının bozulmasını da hızlandıran Roy, Çin'den dönüşünde Komintern'de Hint burjuvazisinin devrimci olduğunu savununca, iyice açığa çıktı. Komünist Enternasyonal Yürütme Komitesinin, bir Menşevik olduğunu ve Hindistan'da bir komünist partisinin kurulmasını baltaladığını belirten Roy, Aralık 1929'da Komintern'den çıkarıldı. İkinci Dünya Savaşı sırasında Hindistan'da İngiliz taraflısı bir hizbi yönetti.

AYDINLIK
YAYINLARI

Lenin, Stalin, Mao, Dimitrov TÜRKİYE ÜZERİNE . . 15.—

V.İ. Lenin DEVLET [Tükendi]

V.İ. Lenin GREV 1.50

J.V. Stalin PROLETARYA DEVRİMİ ÇAĞINDA MİLLÎ MESELE . . . . . 10.—

Mao Zedung SEÇME SÖZLER [Toplatıldı] 12.50

Mao Zedung SEÇME ESERLER I . . . . . 30.—

Mao Zedung SEÇME ESERLER II [Toplatıldı] . . . . 35.—

Mao Zedung SEÇME ESERLER III . . . . . 20.—

Mao Zedung SEÇME ESERLER IV [Çıkacak]

Mao Zedung PARTİNİN ÇALIŞMA TARZINI DÜZELTELİM . . . . . 5.—

Georgi Dimitrov SAVAŞA VE FAŞİZME KARŞI BİRLEŞİK CEPHE [Tükendi]

Enver Hoca REVİZYONİZM VE MACERACILIK YENİLGİYE, MARSİZM-LENİNİZM ZAFERE GÖTÜRÜR . . . . . 8.—

SOVYETLER BİRLİĞİ KOMÜNİST PARTİSİ
(BOLŞEVİK) TARİHİ —Kısa Ders— [Toplatıldı] . . 35.—

Sovyet - Sosyal Emperyalimi Dizisi — 1
KRUŞÇEV - BREJNEV DÖNEK KLİĞİNİN
KARŞI-DEVRİMCİ HÜKÜMET DARBESİ 7.50

LENİNİZM Mİ, SOSYAL-EMPERYALİZM Mİ? [Tükendi]

ÇİN KOMÜNİST PARTİSİ 10. KONGRE BELGELERİ
[Tükendi])

MAO ZEDUNG'UN PROLETER DEVRİMCİ ÇİZGİSİNİN
DÖRTLÜ ÇETEYE KARŞI ZAFERİ [Çıkacak]

YAŞASIN ZİMBABVE VE TÜRKİYE HALKININ
KARDEŞLİĞİ . . . . . 5.—

11 Eylül 1973 Faşist Darbesinden Önce ve Sonra
ŞİLİ HALKININ FAŞİZME VE REVİZYONİZME
KARŞI MÜCADELESİ . . . . . 5.—

ENDONEZYA HALKININ FAŞİZME KARŞI
MÜCADELE TECRÜBESİ [Toplatıldı] . . . . . 6.—

ÇEKOVLOVAKYA HALKI SOSYAL-EMPERYALİSTLERİ
ALTEDECEKTİR [Tükendi]

AVRUPA GÜVENSİZLİK KONFERANSI 2.50

Mustafa Suphi TÜRKİYE'NİN MAZLUM AMELE VE
RENÇBERLERİNE [Toplatıldı] . . . . . 6.—

TİİKP DAVASI BELGELER — I
Tüzük, Program ve Parti Kararları . . . . . 5.—

TÜRKİYE İHTİLALCİ İŞÇİ KÖYLÜ PARTİSİ DAVASI
SAVUNMA [Toplatıldı] . . . . . 20.—

TİİKP DAVASI SAVUNMASINDA KÖYLÜ MESELESİ
[Toplatıldı] 1.50

TİİKP DAVASI SAVUNMASINDA İHTİLALCİ PROLETARYA HAREKETİNİN TARİHİ [Toplatıldı] 2.50

TİİKP DAVASI SAVUNMASINDA MİLLÎ MESELE [Toplatıldı] 1.50

DEVRİMCİLER FAŞİZMİ YARGILIYOR
TİİKP Davası Sanıkları Hakkında Açılan Hakaret, İsyan ve Mukavemet Davaları [Tükendi]

GENÇLİK DEVRİM İSTİYOR, TESLİMİYETE HAYIR [Tükendi]

Doğu Perinçek FAŞİZM HALKIN MÜCADELESİNİ DURDURAMAZ
Sıkıyönetim Mahkemelerindeki Sorgu ve Konuşmalar 5.—

KIVILCIMLI'NIN BURJUVA DEVLET VE ORDU TEORİSİNİN ELEŞTİRİSİ [Toplatıldı] . . . . . 5.—

SOSYAL-EMPERYALİZME VE REVİZYONİZME KARŞI 1970 YILINDA AÇILAN MÜCADELE [Toplatıldı] . . 5.—

KIBRIS MESELESİ [Toplatıldı] 7.50

BOZKURT EFSANELERİ VE GERÇEK
Orta Asya Kavimlerinin Tarihî Gelişmeleri Üzerine Bir İnceleme 7.50

SAHTE TKP'NIN REVİZYONİST PROGRAMININ ELEŞTİRİSİ
EK: GERÇEK TKP'NİN 1926 PROGRAMI [Toplatıldı] . 6.—

Genel Dağıtım: TÜR-DA, Hamam Sok. 4/2 Cağaloğlu - İSTANBUL

KOMÜNİST ENTERNASYONAL BELGELERİNDE TÜRKİYE DİZİSİ – 1

Birinci Kitap
BOĞAZLAR MESELESİ
LOZAN VE MONTRÖ

İkinci Kitap
KÜRT MİLLÎ MESELESİ

Üçüncü Kitap
ŞEFİK HÜSNÜ
KOMİNTERN ORGANLARINDAKİ
YAZI VE KONUŞMALAR

Dördüncü Kitap
TÜRKİYE
KOMÜNİST VE İŞÇİ HAREKETİ

Beşinci Kitap
MİLLÎ KURTULUŞ SAVAŞI

Altıncı Kitap
KEMALİST İKTİDAR
(1923 - 1938)

10 Lira